

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU COĞRAFYASI ANABİLİM DALI

**DOĞU AKDENİZ KIYISINDA (SURIYE, LÜBNAN, İSRAİL) YAŞANAN GÖÇLER
VE DEVLET OLUŞUM SÜREÇLERİNE ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Münür BİLGİLİ

İstanbul-2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU COĞRAFYASI ANABİLİM DALI

**DOĞU AKDENİZ KIYISINDA (SURIYE, LÜBNAN, İSRAİL) YAŞANAN GÖÇLER
VE DEVLET OLUŞUM SÜREÇLERİNE ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Münür BİLGİLİ

Danışman
Prof. Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU

İstanbul-2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix

BÖLÜM I

DOĞU AKDENİZ KIYISINDAKİ ÜLKELERİN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

1. Giriş.....	1
1.A.SURİYE.....	4
1.1 Jeolojik, Jeomorfolojik ve Hidrografik Özellikleri.....	5
1.2.İklim Özellikleri.....	6
1.3.Bitki Örtüsü ve Toprak Özellikleri.....	7
1.B.LÜBNAN.....	9
1.1.Jeolojik, Jeomorfolojik ve Hidrografik Özellikleri.....	9
1.2.İklim Özellikleri.....	10
1.3.Bitki Örtüsü ve Toprak Özellikleri.....	11
1.C.İSRAİL.....	12
1.1.Jeolojik, Jeomorfolojik ve Hidrografik Özellikleri.....	13
1.2.İklim Özellikleri.....	14
1.3.Bitki Örtüsü ve Toprak Özellikleri.....	15

BÖLÜM II

DOĞU AKDENİZ KIYISINDAKİ ÜLKELERİN TARİHİ ÖZELLİKLERİ

2.1.Giriş.....	17
2.2.SURİYE.....	18
2.3.LÜBNAN.....	21
2.4.İSRAİL.....	24

BÖLÜM III
OSMANLI DÖNEMİ'NDE DOĞU AKDENİZ'İN NÜFUS YAPISI ve NÜFUS
SAYIMLARI

- 3.1.Osmanlı Döneminde Doğu Akdeniz' de Nüfus Sayımları.....28
3.2.Osmanlı Döneminde Doğu Akdeniz'in Etnik ve Dini Yapısı.....30

BÖLÜM IV
SURİYE ve LÜBNAN'DA GÖÇLER

- 4.1.Göç Olgusu.....35
4.2.İslamiyet Öncesi Suriye ve Lübnan Topraklarında Göç Hareketleri.....37
4.3.Osmanlı Dönemi'nde Suriye-Lübnan Göçleri ve Osmanlı'nın Bakış Açısı.....40
4.4.Bağımsızlık Dönemine Kadar Lübnan-Suriye Göçleri.....44
4.5.Lübnan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Göçlerin Etkileri.....50
4.6.Bağımsızlık Döneminden Sonra Lübnan Göçleri.....57
4.7.Lübnan'da İç Göçler.....62
4.8.Suriye'nin Bağımsızlığını Kazanması ve Göçlerin Etkileri.....65
4.9.Bağımsızlıktan Günümüze Suriye'de Göçler.....70
4.10.Suriye'de İç Göçler.....74

BÖLÜM V
İSRAİL ve GÖÇLER

- 5.1.İlkçağlarda Yahudi Göçleri.....79
5.2.Yahudi Diasporaları ve Göçler.....82
5.3.Kitlesele Yahudi Göçleri Öncesi Filistin'in Durumu.....91
5.4.Kitlesele Yahudi Göçlerine Neden Olan Faktörler.....94
5.5.Yahudi Göçlerine Karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun Tutumu.....97
5.6.Filistin'e Büyük Yahudi Göç Dalgaları.....100
    5.6.1.1882'den Önce Filistin'e Yahudi Göçleri.....100
    5.6.2.Birinci Göç Dalgası (1882-1903).....102
    5.6.3.İkinci Göç Dalgası (1904-1914).....104
    5.6.4.Üçüncü Göç Dalgası (1919-1923).....106
    5.6.5.Dördüncü Göç Dalgası (1923-1932).....108
    5.6.6.Beşinci Göç Dalgası (1933-1939).....110
5.7.İkinci Dünya Savaşı ve Yahudi Göçleri.....113

5.8.İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Yahudi Göçleri ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu.....	119
5.9.Bağımsızlık Döneminden Günümüze İsrail'e Göçler.....	123
5.10.İsrail'den Batıya Göçler.....	133
5.11.İsrail'de İç Göçler.....	135
5.12.Filistinli Mültecilerin Durumu.....	138
Sonuç ve Öneriler.....	143
KAYNAKLAR.....	147

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda Doğu Akdeniz kıyısındaki Suriye, Lübnan ve İsrail’de yaşanan göçler ve bu göçlerin devlet oluşum süreçlerine etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bağımsızlık süreçlerinden günümüze kadar olan göçler incelenmiştir. Neredeyse her üç ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından 50 yıl gibi bir zaman geçmiştir. Bir devlet için bu süre düşünüldüğünde oldukça kısadır. Bu nedenle bölgedeki göç olgusu günümüzde hala geçerliliğini korumakta olup bu ülkeleri siyasi, ekonomik ve sosyal yönleriyle etkilemeye devam etmektedir.

Dünyanın her zaman gündemine olan bu bölgeyle ilgili çalışma yapmak benim için hem zevk, hem de oldukça zorlu bir süreçti. Öncelikle bu süreçte bana destek olanlara teşekkür etmek isterim. Başta yol göstericiliği ve katkıları için danışman hocam Prof.Dr.Nuriye GARİPAĞAOĞLU’na teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamda kaynak kitapların temininde yardımcı olan İsam Kütüphanesi çalışanlarına, tezin yazımında yardımcı olan arkadaşım Erdiñç ERBUDAK’a, desteği için arkadaşım Okan AYAS’a teşekkür ederim.

Münür BİLGİLİ

ÖZET

Bu çalışmamızda Doğu Akdeniz kıyısında bulunan Suriye, Lübnan ve İsrail'deki göç hareketleri ve bu göçlerin devlet oluşum süreçlerine etkileri açıklanmıştır. Ayrıca bağımsızlıklarından günümüze bu ülkelerdeki göçler incelenmiştir.

Eski Osmanlı toprakları olan her üç ülke yakın tarihimizde önemli değişiklikler geçirmişlerdir. I.Dünya Savaşı sonucunda dağılan Osmanlı toprakları batılı devletler tarafından paylaşılmıştır. Suriye ve Lübnan Fransız manda yönetimine verilirken, Filistin'de İngiliz manda yönetimi kurulmuştur.

Fransız manda yönetimi altındaki Suriye manda yönetimi sırasında değişik güç oyunlarının merkezinde kalmıştır. Osmanlı döneminde Suriye vilayeti altında yer alan Dağlık Lübnan Bölgesi Hristiyan Marunilerin yoğun olarak yaşadıkları yerd. Ayrıca misyonerlerin çalışmaları, Dağlık Lübnan Bölgesi'ndeki nüfusun Fransa'ya göç ederek yerleşmeleri bu bölge ile Fransa'yı birbirine daha da yaklaştırmıştı. Bu nedenlerle Fransa Dağlık Lübnan Bölgesi'ne Suriye'nin diğer bölgelerine göre çok daha fazla önem vermiştir. Fransa Dağlık Lübnan'ın topraklarını doğuya ve kuzeye doğru genişleterek Hristiyan ağırlıklı Lübnan Devleti'nin temellerini attı. 1932 yılında Fransız manda rejimi altında ülkedeki tek nüfus sayımı yapıldı. Bu sayımda Hristiyanların Müslümanlara karşı az bir farkla sayıca fazla oldukları ve bu nedenle yönetimde Hristiyanların daha etkin olmaları sağlandı. Böylece Fransa 1946 yılında bölgeden tamamen çekilirken Suriye ve Lübnan ayrı ayrı bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Bağımsızlık dönemlerinden günümüze Suriye ve Lübnan'da göç hareketleri devam etmiştir. Özellikle yönetim zaafiyeti, yaşadığı iç savaş ve dolaylı olarak İsrail-Filistin sorunundan etkilendiği için göç hareketleri Lübnan'da çok daha kapsamlı olmuştur.

Günümüzde Suriye ve Lübnan'dan, başta ABD olmak üzere Kanada, Avustralya, Almanya ve komşu Körfez ülkelerine yoğun göçler yaşanmıştır.

1880'li yıllarda sistematik olarak Filistin'e başlayan Yahudi göçleri 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasına etken olduğu gibi göçlerin daha da hızlanmasına yol açmıştır. I.Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı idaresinde kalan Filistin'de Yahudi göçleri Osmanlı yönetimince bilinmesine karşın, siyasi ve ekonomik çöküntü içinde olan Osmanlı bu konu hakkında tam bir kararlılık sergileyememiştir. I.Dünya Savaşı sonrasında İngiliz manda yönetimi altına giren Filistin büyük değişimler geçirmeye devam etti. Manda yönetiminin Yahudi göçleri ile ilgili fazla bir kısıtlama getirmemesi Filistin'e olan Yahudi göçlerinin dalga dalga devam etmesini sağladı. Bu arada Filistin'e yerleşen Yahudiler burada kendi yerleşim birimlerini kurarak toprak satın almaya devam ettiler. Her ne kadar bu faaliyetler bölgedeki Arap nüfusunun tepkisini çekse de bu süreç devam etti. Avrupa'da kurulan Siyonist örgüt Filistin'deki Yahudilere maddi ve manevi destek sağlayarak bölgedeki Yahudi devletinin temellerinin atılmasına yardımcı oluyordu. II.Dünya Savaşı sırasında özellikle Almanya'da yaşanan Yahudi soykırımları bölgeye olan göçleri daha da hızlandırdı. Artık hem Filistin'deki hem de dünyanın birçok yerindeki Yahudi nüfusu İsrail Devleti'nin kurulmasının kendi güvenlikleri için gerekli olduğu sonucuna vardılar. Bu arada 1930 ve 1940'lı yıllarda Filistin'de Araplar ve Yahudiler arasında çatışmalar çıkıyordu. Bu çatışmalardan bunalan İngiltere olayları 1947 yılında Birleşmiş Milletler'in gündemine getirdi. Birleşmiş Milletler bir ayırım planı hazırlayarak Filistin'deki Arap ve Yahudi topraklarını birbirinden ayıran, Kudüs'ü uluslararası kontrole bırakan planını açıkladı. Planın açıklanmasıyla Arap devletleriyle bölgedeki Yahudiler arasındaki çatışmalar şiddetlendi. Ancak 1948 yılında İngiltere'nin askerlerini tamamen bölgeden çekmesiyle 15 Mayıs 1948'de İsrail Devleti resmen kuruldu. İsrail'in kuruluşunun açıklanması çatışmaları daha da arttırdı. Ayrıca 1956, 1967 ve 1973 yıllarında da Arap-İsrail Savaşları yaşandı. Bu savaşlardan çoğunlukla İsrail

üstün çıktığı gibi topraklarını daha da genişletti. Bu gelişmelerin yanı sıra İsrail'e olan Yahudi göçleri tüm hızıyla günümüze kadar sürdü.

ABSTRACT

This paper covers migration movements and its effects on state formation process in Syria, Lebanon and Israel that constitutes of Eastern Mediterranean coastal line in the region. Also migrations in these countries analysed from their independence to the present time.

These countries which were parts of former Ottoman Empire underwent significant changes. After World War I defeated Ottoman Empire divided into parts by powerful western countries. While Syria and Lebanon had been given French Mandate, Palestine was under British rule.

Syria remained centre of power games during the French Mandate administration. Mount Lebanon that part of Syria province largely consist of Christian Moranites population. Missionary works, immigration to France from Mount Lebanon gave rise to close relation between the French and the Moranites. For these reasons French mandate rule had given more important to the Moratines Christians in the region. France lay the foundation of the Christian-dominated Lebanon by expanding Lebanon lands to the east and North. Single census conducted under French mandate in Lebanon in 1932. According to the census Christians outnumbered Muslims by small percentage. In consequence of this census gave more power to Christians over Muslims in governance. In this way Syria and Lebanon gained its independences when French troops pulled out from the region in 1946.

Migration movements have been continuing their independences to the present time. These movements have been more comprehensive in Lebanon than Syria due to ruling weakness, civil wars and effects of Israeli-Paletinian problem on Lebanon. Immigration from

Syria and Lebanon to mainly United States, Canada, Australia, Germany and neighbouring Gulf countries have taken place for decades.

Systematic immigration to Palestine that began in 1880's resulted in founding of state of Israel. Similar migration movements still has been occurring in the country. Until World War I Palestine ruled by Ottoman Empire, which aware of Jewish immigration to Palestine but political and economical weakness hampered Ottoman Administration has taken proper steps and stable determination. After World War I Palestine continued to experience enormous changes. The mandate administration had more less restricted pertaining to Jewish immigration to Palestine, which gave rise to mass Jewish immigration to the region. Meantime the Jews that settled Palestine build new Jewish settlements and land purchasing has been continuing. Although these activities that triggered anger among the Arabs. This process has been persisting and Zionist organization founded in Europe was supporting the Jews in Palestine with regard to economical and moral issues Consequently this process lay the foundation of the Jewish state. During the World War II especially in Germany Jews had been persecuted, killed and isolated by Nazi dictatorship caused mass Jewish immigration to Palestine and USA especially. Consequently Jews in Palestine and around the World believe that the Jewish state must be formed to avoid persecution and harm . Meanwhile Arabs and Jews in Palestine clashed in 1930 and 1940's. Tired of these events British Mandate administration carried the subject to the United Nations in 1947. With that United Nations prepared a partition plan of Palestine. According to this plan Palestine had been divided into Arab-controlled and Jewish-controlled areas and Jerusalem would become international zone sponsored by United Nations. Those developments aggravated the situation in the region and clashes between the Jews and the Arabs peaked. When British troops withdrew from the Palestine in 1948 formation of state of Israel declared on 15 May 1948. Moreover in 1956,1967 and 1973 Arab-Israeli Wars erupted. In these wars Israel win over Arab states and

gained more territories. Besides immigration to Israel from around the world has been continuing steadily.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1893-1914 Yılları Arasında Doğu Akdeniz Havzasında Nüfus Sayımları.....	30
Tablo 2: Doğu Akdeniz Havzasındaki Nüfusun Etnik ve Dini Yapısı(1906-1907).....	30
Tablo 3: Doğu Akdeniz Havzasındaki Nüfusun Etnik ve Dini Yapısı(1914).....	31
Tablo 4: 1932 Sayımında Mezheplerin Dağılımı.....	54
Tablo 5: 1932-1983 Yılları Arasında Lübnan Nüfusun Dinlere Göre Oranları.....	55
Tablo 6: 1975-1989 Yılları Arası Lübnan Göçleri.....	58
Tablo 7: 1991-2003 Yılları Arası Lübnanlı Göçmen Sayısı ve Vardıkları Yerler.....	61
Tablo 8: 1975-1990 Yılları Arasında Lübnan'da Zorunlu İç Göçler.....	63
Tablo 9: 1911-1938 Yılları Arasında ABD'ye Suriye-Lübnan Göçleri.....	66
Tablo 10: Brezilya ve Arjantin'e Suriyeli Göçü.....	67
Tablo 11: 1989-2004 Yılları Arasında ABD'ye Suriyeli Göçü.....	73
Tablo 12: 1996-2003 Yılları Arası Gelişmiş Ülkelere Suriyeli Göçü.....	74
Tablo 13: 1995-2000 Yılları Arası Suriye'de Şehirlere Göre İç Göçler.....	76
Tablo 14: ABD'ye Yahudi Göçleri(1899-1943).....	85
Tablo 15: Üçüncü Göç Dalgası ile Filistin'e Ulaşan Göçmen Sayısı.....	107
Tablo 16: Dördüncü Göç Dalgası İle Filistin'e Ulaşan Göçmen Sayısı.....	109
Tablo 17: 1924-1932 Yılları Arasında Filistin'e Göçler ve Ayrıldıkları Ülkeler.....	110
Tablo 18: 1933-1939 Yılları Arası Filistin'e Ulaşan Yahudi Göçmen Sayıları.....	111
Tablo 19: 1933-1939 Yılları arısında Filistin'e Göçler ve Ayrıldıkları Ülkeler.....	112
Tablo 20: İkinci Dünya Savaşı Döneminde Filistin'e Ulaşan Göçmen Sayısı.....	114
Tablo 21: 1940-1944 Yılları Arasında Nüfusun Dini Gruplara Göre Dağılımı.....	118
Tablo 22: 1948-1967 Yılları Arası İsrail'e Göçler.....	125
Tablo 23: Sovyetler Birliği'nden Yahudi Göçleri.....	128
Tablo 24: 1968-1985 Yılları Arası İsrail'e Göçler.....	129
Tablo 25: 1948-1995 Yılları Arasında İsrail'e Göçler ve Göçmen Sayısı.....	131
Tablo 26: 1986-2004 Yılları Arası İsrail'e Göçler.....	132
Tablo 27: 1995-2003 Yılları Arası İsrail'den Göçler.....	135
Tablo 28: 1990-2000 Yılları Arasında Bölgelere Göre İsrail'de Meydana Gelen İç Göçler.....	136
Tablo 29: 1950-2005 Yılları Arası Birleşmiş Milletler Kamplarındaki Filistinli Mülteciler.....	140
Tablo 30: 2005 Yılı Birleşmiş Milletler Mülteci Kampları, Kamplardaki ve Kampdışı Mülteci Nüfusu.....	141

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Doğu Akdeniz.....	2
Şekil 2: İlk Çağlarda Suriye’de Göçler.....	38
Şekil 3: Suriye-Lübnan Göçleri (1930’a kadar).....	49
Şekil 4: Lübnan’da Mezheplerin Dağılımı.....	56
Şekil 5: 1991-1999 Yılları Arası Lübnan’dan Göçler ve Göçmen Sayılar.....	60
Şekil 6: Yahudilerin İlk Zorunlu Göçleri M.Ö.(722-586).....	80
Şekil 7: Yahudilerin Zorunlu Göçleri (1000-1500).....	83
Şekil 8: Yahudilerin İspanya’dan Göçleri (1492-1498).....	88
Şekil 9: Filistin’de Yahudi Yerleşimleri (1855-1914).....	93
Şekil 10: Nazi Katliamından Kaçış (Zorunlu Yahudi Göçleri 1933-1941).....	115
Şekil 11: 1942 Yılına Kadar Filistin’deki Yahudi Yerleşimleri.....	117
Şekil 12: Birleşmiş Milletler Ayrım Planı (29 Kasım 1947).....	120
Şekil 13: Yahudilerin İsrail’e Göçleri (1948-1964).....	124
Şekil 14: Altı Gün Savaşları (5-11 Haziran 1967-İsrail Yerleşimlerinin Genişlemesi).....	127
Şekil 15: Zorunlu Arap Göçleri ve Arap Mülteci Kampları (1949-1967).....	139

BÖLÜM I

DOĞU AKDENİZ KIYISINDAKİ ÜLKELERİN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

1. Giriş

Doğu Akdeniz kıyısında kuzeyden güneye doğru Suriye, Lübnan ve İsrail Devletleri yer alır. Doğu Akdeniz kıyısında yer alan bu bölge “Levant” adı ile de bilinir. Jeolojik olarak bölge güneyinde yer alan eski Arabistan kütlesi ile kuzeydeki kıvrımlı bölge arasında yer alır. Geçiş zonu farklı özellikteki kütlelerin bir araya geldiği geniş bir bölgedir.

Güneybatı Asya'nın kuzeyinde Kafkaslar, Kuzey Anadolu dağları, Kopet ve Aladağlar yer alırken güneyinde Toroslar, Zağroslar, Mekran ve Belüçistan dağları yer alır. Kuzeyindeki yüksek kıvrımlı bölgeyle güneyindeki Arap platformu bulunan Güney Doğu Asya'nın arasında geçiş zonu bulunmaktadır. Bu zon kuzeyde doğu Akdeniz sahil şeridinden başlayan doğuya doğru Suriye ve Ürdün'ün bir kısmı, Mezopotamya, Güney Doğu Anadolu bölgesi ve Irak'ı içine aldıktan sonra Zağros dağları batısında Güney Doğu'ya doğru bir yay çizerek Basra Körfezi, Hürmüz Boğazı ve Umman denizinde son bulur. Bu sahada yine temeli eski Gondwana kıtası meydana getirir. Ancak Güneybatı Asya'nın doğusu ile batısı jeomorfolojik bakımdan birbirinden oldukça farklıdır. Doğu daha alçak ve alüvyal dolgulardan meydana gelmiştir. Batı bölümünde ise relief Oligosen'de başlayan Neojen sonuna kadar devam eden tektonik hareketlerle belirlenmiştir. Sahada tektonik hareketlerle geniş kırıklar oluşmuş yerde alçalmıştır. Dünya'nın en alçak alnını oluşturan Gor çukurluğundaki Lut gölü burada bulunmaktadır.¹

---

¹ Tunçdilek, Necdet, Güneybatı Asya Fiziki Ortam, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1971, s.8-11

ŞEKİL:1 DOĞU AKDENİZ

Kaynak: Ortadoğu, Büyük Dünya Atlası

Bölge iklim özellikleri bakımından farklı özellikler gösterir. Doğu Akdeniz kıyılarında ılıman Akdeniz iklimi hakim iken, bu kıyıların hemen ardından kıyıya paralel uzanan dağlar nemli hava kütlelerinin iç kesimlere girmesini engeller. Güneybatı Asya'nın en yağışlı kesimleri Karadeniz'in kıyıları ile İran'ın Hazar Denizi kıyılarıdır. Anadolu'dan güneye doğru ilerledikçe karasal iklim şartları hakim olmaya başlar. Arabistan yarımadası İran'ın iç kesimleri ve Suriye'nin doğu kısmındaki geniş alanlarda çöl iklimi hüküm sürer. Doğu Akdeniz kıyılarında yıllık ortalama sıcaklık 20⁰ C civarında iken Bağdat'ta 35⁰ C, Riyad'ta 40⁰ C'yi bulur. Güneybatı Asya genelde yağışların az olduğu bir sahadır. Türkiye'nin Kuzeyi, Hazar Denizi kıyıları, Elbruzlar, Toroslar ve Zağroslar'da yıllık yağış değeri 1000 mm'yi aşar. Güneybatı Asya'nın güneyinde, İran'ın merkezi ve doğu kesimlerinde yağış değerleri oldukça düşüktür. Şam 220 mm, Bağdat 160 mm, Amman 290 mm ve Abadan 204 mm'lik yıllık yağış değerlerine sahiptir.²

Güneybatı Asya'daki iklim şartları bitki örtüsünü belirleyen en önemli etken olmuştur. Ancak bölgede eski dönemlerde ormanlık alan birçok saha tahrip edilerek step alanlarına dönüştürülmüştür. Bu tahripler özellikle Güneydoğu Anadolu, Toroslar ve Doğu Akdeniz kıyılarındaki ormanların çoğunu yok etmiştir. Bölge'deki ormanlık alanlar Karadeniz kıyıları ve Elbruz dağlarında yoğunluk kazanır. Sahada 800 m'ye kadar geniş yapraklı ormanlar, bu ormanlardan 1500 m'ye kadar iğne yapraklı ormanlar bulunur. Güneybatı Asya'da diğer vejetasyon alanı sıcak çöl sahalarında dikkati çeker. Arap Yarımadasının tamamında, Ürdün, Irak, İran'ın merkezi kesimleri ve Suriye'nin doğusunda bu durumlarla karşılaşılır. Step alanları ise Yüksek Saha Ara Bölge'de geniş yer tutar. Ancak bu step alanlarının bir kısmı ormanların tahribatıyla ortaya çıkmıştır. Akdeniz ikliminin görüldüğü sahalarda ise yaklaşık

---

² Gözenç, Selami, Güneybatı Asya Ortadoğu Ülkeler Coğrafyası, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1999, s.42-47

700 m'ye kadar maki bitki örtüsü görülür. Güney Marmara, Ege, Akdeniz bölgeleri ile Suriye, Lübnan ve İsrail'in Akdeniz kıyılarında makiler yaygındır. Maki örtüsünün üst kesimlerinde ise kızılcamlar, Halep çamları ve bazı meşe türleri bulunmaktadır.³

Litolojik özellikler, iklim şartları ve bitki örtüsünün etkisiyle bölgede farklı toprak türleri ortaya çıkmıştır. Yüksek sahada yer alan Karadeniz dağları, Zağroslar ve Elbruzlar üzerinde nemli kahverengi, kırmızı lateritik topraklar yer alır. Azonal topraklardan alüvyal topraklar Mezopotamya'da Dicle ve Fırat ırmaklarının bulunduğu sahada, Basra körfezinin kuzey kıyılarında, büyük akarsuların meydana getirdiği delta ovalarında yaygındır. Arap yarımadasında İran'ın merkezinde, İç Anadolu'da Tuz Gölü çevresinde Suriye ve Irak'ta tuzlu topraklar görülür. Serezium toprakları ise step çöl sınırında olan sahalarda geçiş alanlarında görülürler ve boz renkleri ile tanınırlar. Ara bölgenin geçiş kesimlerinde bu topraklar yer alır. Kireç bakımından zengin humus bakımından fakir olan topraklardır. Tropikal çöl toprakları Arabistan Yarımadası üzerinde Umman Denizi kıyılarından başlayıp kuzeye doğru Kızıldeniz kıyısı boyunca geniş Rubulhali çölünü çevreleyip Mekke, Medine ve Riyad'ı içine alan sahalarda uzanırlar. Suptropikal çöl toprakları ise Arabistan yarımadasının kuzeyinde, Suriye'de, Irak'ın batısında, İran'ın merkezi kesiminde ve güneybatısındaki Mekran dağlarında görülürler.⁴

1.A SURIYE

Doğu Akdeniz kıyısında kuzeyden güneye doğru uzanan Suriye 185.180 km²'lik bir alana sahiptir. Kuzeyden Türkiye, doğudan Irak, güneyden Ürdün ve İsrail, batıdan Lübnan ve Akdeniz ile çevrelenmiştir.

---

³ Gözenç, Selami, a.g.e., 1999 s.60-65

⁴ Gözenç, Selami, a.g.e., 1999, s.52-57

1.1 Jeolojik, Jeomorfolojik ve Hidrografik Özellikleri : Ülkenin jeolojik gelişimi, farklı özellikler barındırır. Arabistan-Suriye platformu Tethys Denizi'nin güneyinde yer alan Gondwana kıtasının bir parçasını meydana getirir. Gondwana kıtası Pre-Kambrium'da kıvrımlara uğramış, sertleşmiş bir kıtaydı. Suriye platformunu oluşturan kesimlerde Kambrium'da deniz istilasına uğramıştır. Paleozoikteki bu kıvrım hareketleri mezozoikte de (II. Zaman) devam etmiştir. Orta Kretase'de çeşitli kıvrımlar meydana gelmiş ancak bu kıvrımların aşınmasıyla çoğu ortadan kalkmıştır. Tersiyerde Tethys jeosenklineali dolmaya devam etmiştir. Ancak bu devirde Gondwana kıtasının kuzeye doğru ilerlemesi nedeniyle sadece kıvrımlar değil kırıklar, kubbeleşmeler ve çanaklaşmalar meydana gelmiştir. Oligosen'de meydana gelen kırılmayı, Pliosen'deki kırılmalar takip etmiş ve böylece kuzeyde Türkiye'den Doğu Akdeniz'deki kırık hattı boyunca Afrika'da Zambezi Nehrine kadar uzanan 5000 km.ye yakın Büyük Rift Vadisi ortaya çıkmıştır. Kuzeydeki kıvrımlı bölge ile güneydeki eski kütle arasında yer alan geçiş zonunda bulunan Suriye'de kara ve deniz fasiyeslerine ait Eosen, Neojen ve Kuaterner'e ait depolar bulunmaktadır.

Tersiyer'e ait kalkerlerden oluşmuş olan Ansariye Dağları Akdeniz'e paralel kuzeyden güneye doğru uzanır. Kıyıdan bir duvar gibi yükselen bu dağlar Lübnan'a kadar devam eder. Ansariye dağlarının doğu kenarı faylarla kırılmış olup, içinde Asi Nehrinin aktığı derin bir depresyon yer alır. Bu depresyon doğusunda hafif yüksek platoluk sahaya geçilir. Suriye'nin doğu ve güneyi çöllerle kaplıdır. Arap Yarımadası'nın en kuzeyinde bulunan çöl Büyük Suriye Çölüdür. Bu çöl güneyinde Ürdün ve İsrail doğusunda Mezopotamya ovalarına kadar ulaşır. Bir ova görünümünde olan Suriye Çölü'nün tabanı çakıllı ve taşlı bir yapıda olup geriye kalan kesimler kumullarla örtülüdür. Çölün çukur alanları sığ depresyonlarla kaplıdır. Bu depresyon tabanları tuzlarla dolmuş haldedir. Çöl sahasında birçok kuru vadi tabanları yer almaktadır. Bu vadiler Kuaterner'in nemli devirlerinde meydana gelmişlerdir. Vadi Havran ve Vadi Sirhan bu şekilde oluşmuştur. Bu vadi şebekeleri rüzgarların taşıdıkları kumlarla

tıkanarak özelliklerini kaybetmişlerdir. Ancak bu vadi tabanlarından derince yarılmış olanlarından yüzeye ulaşan kaynak suları bölgede küçük yerleşim birimlerinin kurulmasını sağlamıştır. Suriye Çölü'nün kuzeyinde ve batıdaki kırık hattı boyunca yer yer bazaltik lavların yer alması bölgede volkanizmanın da etkisini gösterir. Ülkenin güneyinde bulunan Havran (Cebel Dürzi) Dağı volkanik kubbe şeklindedir. Yer yer bazaltik tabakaların bulunduğu bu alan 7800 km²'lik bir alanı kapsar. 1800m yüksekliğindeki bu dağın çevresindeki genç lav akıntıları volkanizmanın yakın zamana kadar devam ettiğini göstermektedir. Hermon Dağı ise 2814 m'lik yükseltisi ile Suriye'nin en yüksek kesimini oluşturur.⁵

Topraklarının yarısından fazlası tarımsal faaliyetler ve hayvancılığa uygun olmasına karşın su kıtlığı büyük problemdir. En önemli akarsuları, Türkiye'den doğan Fırat ile Asi nehirleridir. Bunun dışında yerleşim bölgelerinde ve tarım alanlarında kuyular açılarak yeraltı sularına ulaşarak su ihtiyacının bir kısmını bu şekilde karşılamaktadır. Ayrıca Afrin, Barada, Kuveyt ve Kebir gibi küçük akarsuları vardır.⁶

1.2.İklim Özellikleri : Suriye'nin kıyı kuşağı Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Akdeniz üzerinden gelen nemli hava kütleleri Ansariye Dağları'nın denize bakan yamaçlarına bol miktarda yağış bırakır. Bu kesimde yıllık yağış ortalaması 1000 mm.yi aşar. Ülkenin doğusuna doğru yağış miktarı 130 mm.ye kadar düşer. İç kesimlerdeki nemin azlığı çöl karakterini iyice belirginleştirir. Dağların yüksek kesimlerinde ise karasal etkiler ön plana çıkar. Kıyı kesiminde ocak ayı ortalama sıcaklığı 7 °C iken temmuz ayı ortalaması 28 °C'yi bulur. İç kesimlerdeki nem azlığı sıcaklığın önemli oranda dalgalanmasına neden olur. Kışlar iç ve kuzey kesimlerde soğuk geçer. Yaz mevsiminde ise özellikle doğu kesimi çok sıcaktır.

---

⁵ Tunçdilek, Necdet a.g.e., 1971, s.8-27

⁶ Gözenç, Selami, a.g.e., 1999, s.161

Yaz aylarında doğu kesiminde sıcaklık değerleri sık sık 40 °C'nin üzerine çıkar. Bu nedenle Suriye'nin doğu kesimlerinde çöl karakteri iyice belirginleşmiştir. Nemin azlığı nedeniyle gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkları da yüksektir.⁷

1.3.Bitki Örtüsü ve Toprak Özellikleri : Suriye'de bitki örtüsü özellikleri büyük ölçüde iklimin genel karakterini yansıtmaktadır. Kıyı kesiminde Akdeniz iklim kuşağında deniz seviyesinden 600-700 m yükseltiye kadar maki ve maki tahribatıyla ortaya çıkan garig formasyonları yer alır. Ancak bu bölgedeki makiler Türkiye'de maki kuşağına göre daha kurakçıl (kserofit) özellik gösterirler. Yükseltinin artışıyla bitki örtüsü de değişiklikler gösterir. 600-700 m yükseltiden sonra yağışların artışı, sıcaklığın düşmesi ile maki yerini karışık orman kuşağı yer alır. Ansariye Dağlarında bu kuşak 1200 m'ye kadar çıkar. Kuşaktaki en yaygın türler ardıç, Halep çamı, servi, sedir, meşe ve fıstık çamıdır. 1200 m yükseltiden sonra Lübnan sediri, bodur ardıç ve Klikya göknarı yoğunlaşır. 1800-2000 m arasında ise soğuğa dayanıklı ardıç türleri hakim duruma gelir, iç kesimlerde yer alan Havran Ovası, Şam, Hama, Humus ve Halep gibi yerler step alanı içerisinde kalır. Bu saha verimli hilal bölgesinin de bir parçasıdır. Kuvvetli karasallığın hakim olduğu bu alanda nemin kaynağı Akdeniz'dir. Yağışın azlığının yanında güneydeki çöl sahasının etkisi bitki örtüsünü daha da kurakçılaştırır. Artemisia, stipa, bromus, salvia, trigonella bölgedeki en yaygın step türleridir. Yaz aylarının aşırı sıcak geçmesi nedeniyle yaz ve sonbaharda stepler de tamamen ortadan kalkar. Orta ve Doğu Suriye ise çölümsü step alanı içerisinde yer alır. Yağışlar bu sahada iyice azalmış, çöl karakteri hakim duruma gelmiştir. Ancak ilkbahardaki yağışlarla bazı step türleri ortaya çıkar. Ayrıca kış yağışlarıyla bazı efemerler de yetişir. Ancak bu türler

---

⁷ Gözenç, Selami, a.g.e., 1999, s.160-161

ilkbaharda ortadan kalkar. Bu efemerlere bazı çalimsı türler de eşlik eder. Artemisia, salsalo, stipa en yaygın step türleridir. Bu sahada yeraltı suyunun yüzey çıktığı, akarsuların geçtiği alanlarda ağaçlı stepler ve yeşil kuşaklar da ortaya çıkmaktadır.⁸

Suriye'nin kıyı kesimlerinde Akdeniz iklim bölgesinin tipik toprakları olan terra-rosalar geniş yer tutar. Akdeniz ikliminin kışları yağışlı, yazları kurak iklim bölgesinde gelişmiş olan bu topraklar kalkerli kayalar üzerinde gelişme göstermiştir. Yüksek demir oranı nedeniyle renkleri kırmızımsıdır. Alüvyal topraklar ise Fırat ve Habur Irmaklarının vadilerinde yaygındır. Madensel maddeler ve humus bakımından zengin olan bu topraklar verimli tarım alanlarını meydana getirir. Suriye'nin iç kesimlerinde sıcaklık farkının yüksek oluşu ve yağış azlığı nedeniyle fiziksel çözülme daha etkindir. Kimyasal çözülmenin yetersizliği nedeniyle toprak tam olarak gelişmemiştir. Ülkenin iç ve güney kesimlerinde tropikal çöl toprakları yer alır. Bu toprakların bir kısmı Kuaterner ve Tersiyer'de oluşmuştur. Kısmen değişime uğramakla birlikte eski akarsu yatakları da killi depolar olarak yer alırlar. Tropikal çöl toprakları içinde kalsiyum karbonat, sodyum ve magnezyum tuzları çok yaygındır. Suriye çölünün kenar bölümlerinde ise lös toprakları bulunur. Kil ve kalkerin yoğun olduğu bu topraklar rüzgarların taşıyıp biriktirmesiyle oluşmuştur. Sup-tropikal çöl toprakları kıyıdaki dağlık kesimin doğusundaki platoluk alanda gelişmiştir. Sup-tropikal çöl toprakları kışın az da olsa yağış alır. Bu nedenle bu sahanın toprakları biraz daha nemlidir. Zayıf bir bitki örtüsüne sahip olduğundan ince bir humus tabakası da gelişmiştir. İç kesimlerden Irak'a doğru ve kuzeyde Türkiye'ye doğru çölümsü steplerin toprağı olan serozyumlar yer alır. Serozyumlar çöl topraklarının kuzeyinde genelde yağışların bir miktar arttığı kısımlarda daha yaygındır.⁹

---

⁸ Tunçdilek, Necdet, a.g.e., 1971, s.176,186,209

⁹ Tunçdilek, Necdet, a.g.e., 1971, s.138-146

1.B.LÜBNAN

Doğu Akdeniz kıyısında küçük bir ülke olan Lübnan'ın yüzölçümü 10.400 km² dir. Batısında Akdeniz, kuzey ve doğudan Suriye ve güneyden İsrail ile çevrilmiştir.

1.1.Jeolojik, Jeomorfolojik ve Hidrografik Özellikleri : Lübnan küçük bir ülke olmasına rağmen farklı jeolojik özellikler gösterir. Ülkenin iç ve güney kesimleri Arap platformuna ait Gondwana kıtasının bir parçasıdır. Bu kesimler Paleozoik'te (I. Zaman) deniz istilasına uğramıştır. Perm döneminde Gondwana ile Avrasya arasındaki Tethys jeosenklinali gelişme göstermiştir. Bu jeoseklinal alanı tortullarla hızla dolmaya başlamıştır. Tortulların yan basınçlara maruz kalmasıyla birçok kıvrımlı dağ sistemi meydana gelmiştir. Ülkenin kıyı kesimi ise jeolojik olarak geçiş zonuna dahildir. Bu zonun alt kısmında Gondwana kıtası yer alırken bunun üzerinde dolgu depoları bulunur. II. Zamanın Kretase bölümünde çeşitli kıvrımlar meydana gelmiştir. Tersiyer'de jeosenklinal dolma süresi artmış ve Tethys Denizi iyice sığlaşmıştır. Oligosen ve Miosen'de şiddetli kırılmalar meydana gelmiştir. Doğu Akdeniz kıyı bölgesi boyunca görülen kırık hattı Lübnan'da çift taraflı bir özellik gösterir. Bu kırık hattı Lübnan'ı da kat ederek güneye doğru ilerler. Kırılmalar, kırıkların oynaması ve blokların hareketi nedeniyle lavlar yüzeye çıkmış ve bunlar çeşitli büyüklükte volkanik platoları oluşturmuşlardır. Eski kütle üzerinde meydana gelen kırılmalar, kıvrımlar ve volkanik hareketlerle Doğu Akdeniz Havzası önemli değişiklikler göstermiştir. Ancak bölgedeki orojenik hareketler Kuaterner'e kadar sürer.¹⁰

Lübnan yüzey şekilleri bakımından dört farklı bölgeye ayrılır. Akdeniz kıyısında kuzeyden güneye doğru şerit halinde inen kıyı ovası yer alır. Bu ovanın doğusunda kıyıya paralel uzanan Lübnan Dağları bulunur. Dağların kuzey kesimleri daha yüksek ve engebeli

---

¹⁰ Tunçdilek, Necdet, a.g.e., 1971, s.10-14

iken güneye doğru gidildikçe yükselti azalır. Ülkenin en yüksek kesiminde kuzeyde 3083 m yükselti ile Kurnet El-Sevda tepesi meydana getirir. Lübnan Dağları doğudaki Bekaa Vadisine dik bir şekilde inerler. Bu dağların doğusunda içinde Litani Nehrinin aktığı çukur bir havza yer alır. Bir kırık hattı olan bu kesim Gor çukurluğun Lübnan içindeki kısmını oluşturur. Gor çukurluğun doğusunda ise Antilübnan Dağları yer alır. Suriye ile sınırı oluşturan bu dağlar çöle doğru yükseltilerini kaybederler.

Lübnan dağlarının doğusunda ortalama yükseltisi 1000m. olan vadinin genişliği 20 km kadardır. Bekaa, Baalbek yakınında küçük bir eşikte kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılır. Bu çukur alanın içine Asi ve Litani nehirleri yerleşmiştir. Bunlardan Asi kuzeye, Suriye'ye doğru devam edip Türkiye'den Akdeniz'e doğru ulaşırken, Litani güneye doğru bir müddet aktıktan sonra batıya yönelip alçalan Lübnan dağlarını keserek Akdeniz'e ulaşır.¹¹

1.2.İklim Özellikleri : Lübnan'ın iklim özellikleri farklılıklar gösterir. Kıyı kesimi Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Ancak bu etki Lübnan Dağlarının kıyıya paralel uzanması nedeniyle iç kesimlere fazla sokulamamıştır. Kıyı kesiminin nemli olması nedeniyle sıcaklık farkları iç kesimlere göre daha azdır. Beyrut'un temmuz ayı sıcaklık ortalaması 30 °C'yi bulurken iç kesimlerdeki Bekaa Vadisi'nde 33 °C'yi bulur. Kıyıda ocak ayı ortalaması 10 °C iken iç kesimlerde 2 °C'ye kadar düşer. İç kesimlerde ise kışlar daha soğuk yaz ayları daha sıcaktır. Yağış şartları da bölgelere göre değişiklik gösterir. Kıyılardaki yağış miktarı 750-1000 mm arasındadır. Bu ortalama bir değer olmakla birlikte yıllara göre büyük değişiklikler gösterir. Lübnan Dağlarının kıyıya bakan yamaçlarında orografik(yamaç) yağışları etkilidir. Ancak kış aylarında Akdeniz üzerinde oluşan cepheler yağışın en önemli kaynağıdır. Lübnan dağlarının doğusunda yer alan Gor çukurluğunda yağış değerleri önemli oranda azalmıştır.

---

¹¹ Gözenç, Selami, a.g.e., 1999, s.176

Burada ki yıllık ortalama yağışlar 100-125 mm.ye kadar düşer. Bu çukurluğun doğusunda dağların yükselmesiyle yağış miktarı da tekrar artmaya başlar. İki dağlık kesim arasında kalan Gor çukurluğu yağış az almasına karşın, sıcaklık değerleri kış aylarında fazla düşmez. Bu nedenle sulama yapılarak tarım yapma imkanı genişlemiştir.¹²

1.3.Bitki Örtüsü ve Toprak Özellikleri : Lübnan'ın iklim özellikleri bitki örtüsünü de şekillendirmiştir. Lübnan'ın kıyı kesimlerinde, dağların 600 m yükseltisine kadar maki kuşağı yer alır. Bu kuşak içerisinde boyları 1,5 m - 4 m arasında değişen maki türleri bulunur. Bu kuşak içinde yeşilliğini her zaman koruyan meşe türleri ile zeytin, erguvan, sakız, zakkum ve mersin en çok bulunan türlerdir. Bu kuşakla makilerin bozulduğu sahalarda daha kısa boylu ve çalimsı bir özellik gösteren garig formasyonu yer alır. 600-1200 m yükseltileri arasında ise karışık orman kuşağı bulunur. Buna karşı en önemli ağacı Lübnan sediridir. Ancak insanların bu ağaç türüne aşırı tahribatı türün önemli oranda azalmasına neden olmuştur. Bu ağaç türü ancak insanın fazla ulaşamadığı yüksek kesimlerde gelişme imkanı bulmuştur. Bunun dışında kızılçam, servi, Halep çamı, ardıç diğer önemli türlerdir. 1300-2100 m yükseltileri arasın Klikya göknarı ile Lübnan sediri görülmeye devam eder. Lübnan dağlarının içe bakan kesimlerinde ise daha kurakçıl ve zayıf orman örtüsü gelişmiştir. Lübnan'ın iç kesimlerindeki sahalarda ormanın yetişmediği alanlarda stepler ortaya çıkar. Anadolu'daki step alanlarına benzeyen bu alan Yukarı Mezopotamya Bölgesi stepleri içinde yer alır. Ancak yağışların azlığı nedeniyle ilkbaharda uyanan step türleri yağışların kesilmesiyle ortadan kalkar. İlkbaharda yeşillenen bu türler içinde yumrulu bitkiler, düğün çiçeği, süsen ve safran en yaygın olanlarıdır. Ancak tarihi devirler boyunca aşırı otlatılan step alanları gerçek step karakterini kaybetmiştir. İç kesimlerde Suriye sınırına doğru kuraklığın şiddetlendiği

---

¹² Gözenç, Selami, a.g.e., 1999, s.176-177

alanlarda çölümsü stepler ortaya çıkar. Bu step türleri Yukarı Mezopotamya steplerine göre daha zayıf bir bitki örtüsüne sahiptir.

Lübnan'ın kıyı kesimleri Akdeniz iklim sahası içerisinde yer aldığından özellikle de bu iklim özellikleriyle bütünlük gösterir. Lübnan Dağlarında kalkerli yapılar üzerinde kırmızımsı terra-rosa toprakları görülür. Akdeniz bölgesinin kahverengi orman toprakları ise Akdeniz orman sahasının altında gelişme göstermiştir. Kıyı kesimindeki dar şeritlerde ve Litani Nehri vadisinde taşınmış verimli alüvyal topraklar yer alır. Ancak alüvyal toprakların tuzlanması tarımı tehdit eden önemli bir unsurdur. Bu topraklar iyi sulanamadığı sürece verimde düşmeler meydana gelir. Lübnan'ın iç kesimlerinde ise tropikal çöl toprakları ve sup-tropikal çöl toprakları bulunur. Tropikal çöl toprakları içinde tuzlar geniş yer tutar. Ancak akarsu vadilerinde yer alan kendi özelliklerini daha iyi koruyabilmişlerdir. Alkali bir özellik gösterirler. Yüzeğe yakın karbonat yumruları birikmiştir. Rüzgarların etkili olduğu sahalarda ise anakaya yüzeğe çıkabilmektedir. Lübnan Dağlarının iç kesimindeki platoluk sahalarda ise sup-tropikal çöl toprakları gelişmiştir. Bitki örtüsünün zayıflığı nedeniyle humus tabakası yok denecek kadar azdır. Kuru akarsu vadilerinin alçak kesimlerinde rüzgarların biriktirdiği lös toprakları bulunur.¹³

1.C.İSRAİL

Doğu Akdeniz'in güneyinde yer alır. 20.770 km²'lik alanı kaplayan İsrail'in kuzeyinde Lübnan, kuzeydoğusunda Suriye, doğusunda Filistin ve Ürdün, batısında Akdeniz ve güneybatısında Mısır yer alır.

---

¹³ Tunçdilek, Necdet, a.g.e., 1971, s.138-140

1.1.Jeolojik, Jeomorfolojik ve Hidrografik Özellikleri : İsrail'in bulunduğu topraklar Tethys denizinin güneyinde yer alan Gondwana kıtası üzerinde yer alıyordu. I. zamandan önce Pre-Kambriumda çeşitli kıvrımlar meydana gelmiştir. İsrail'de yer alan platoların bir kısmı Karbonifer'de oluşmuştur. Perm döneminde Tethys jeosenklinali genişlemeye devam etmiştir. Oligosen safhasında bölgede önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Eski kütlelerin sıkıştırılmasıyla bu devirde şiddetli kıvrılmalar sonucunda Gor çukurluğu oluşmaya başlamıştır. Daha sonraki dönemde aşınım hareketleri ile bloklarda alçalmalar meydana gelmiştir. Bu kırık hareketleri sonucunda volkanik lavlar yüzeye çıkmıştır. Bu hareketler Kuaternere kadar devam etmiştir. İsrail'in kıyı kesimi ise jeolojik olarak geçiş zoru içerisinde yer alır. Bu zorun altında Gondwana kıtası yer alırken üst kısmı dolgu depoları ile kaplanmıştır. Bu kütle Gondwana'ya ait olmasına karşın Jura, Kretase ve Eosen tabakaları da geniş yer tutar. Ayrıca Kızıldeniz'e kadar süren kırıklı yapı Lübnan'da olduğu gibi İsrail'de çift yönlü bir özellik gösterir. Son olarak Pliosen'de kırılmalar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda doğu-batı yönlü horstlar ve grabenler oluşmuştur.

İsrail'in doğu kesimleri ülkenin en dağlık alanlarını meydana getirir. Yahudiye ve Samiriye tepelerinden Necef dağlarına uzanır. Ülkenin en yüksek kesimini 1208 m ile Nyran Dağı'dır. Golan tepeleri ise kuzeydoğudadır. Ülkenin güneyinde Necef Çölü yer alır. Bu çölün güney ucu Akabe Körfezi'ne açılır. Ülkenin kıyı kesiminde ise dar kıyı ovaları yer alır. Hayfa'dan Gazze'ye doğru ilerleyen bu kıyı ovası Şaron Ovası olarak bilinir. Lübnan'ın devamı olarak Gor çukurluğu İsrail'de de devam ederek Kızıldeniz'e kadar ulaşır. Gor çukurluğunun iki yanını çevreleyen horstların yükseltisi İsrail'de azalır. Bunun yanı sıra Gor çukurluğu gittikçe derinleşmeye başlar. Bu tektonik çukurluğun kuzeyinde Taberiye Gölü, güneyinde ise Lût Gölü yer alır. Lût Gölü deniz seviyesinden 392 m daha aşağıdadır. Gölün derinliği de 400 m'yi bulur. Lût Gölünden sonra batıda Yahudiye ve doğusunda Ürdün Platosu arasında uzanan graben yavaşça yükselir. Vadi boyunca devam eden çukurluk Akabe

Körfezi'nden Kızıldeniz'e ulaşır. Bu körfezin kuzeyinde yer alan Necef Çölü ülkenin güney kesimini oluşturur. Daha çok bir ova görünümünde olana bu çölün tabanı çakıl ve kumlarla örtülüdür. Çöl kuzeydeki Suriye çölünün devamı şeklindedir. Çöl sahası içinde yer yer tuzlu depresyonlar yer alır.¹⁴

Ülkenin başlıca akarsuyu olan Gor çukurluğu içinde yer alan Şeria Irmağı'dır. Kuzeyde Lübnan sınırından doğan nehir güneye doğru vadi boyunca devam ettikten sonra önce deniz seviyesinden 200 metre daha aşağıdaki Taberiye gölüne girer. Daha sonra Lut göle ulaşır ülkedeki diğer iki akarsu Yarkon ve Kişon'dur. Bu akarsular kısa boylu olup Akdeniz'e dökülürler.¹⁵

1.2.İklim Özellikleri : İsrail'in kıyı kesimleri Akdeniz iklimini etkisi altındadır. Yazları daha güneyde yer alması nedeniyle daha sıcak kışları ise ılıktır. Sıcaklıklar Necef çölünde maksimum düzeye ulaşır. Yıllık sıcaklık ortalaması 27-35 °C arasındadır. Kış ortalamaları ise 15-20 °C civarındadır. Ancak yağış değerlerinde yıllara göre önemli değişiklikler görülür. Cepheler ve hava kütlelerin etkisine göre yağışlarda yıllara göre dalgalanır. Ancak İsrail'deki dağların daha alçak ve kesintili olması kıyı kesimlerinin Suriye ve Lübnan kadar yağışlı olmasını engellemiştir.

Yağış ortalaması kıyı kesimlerindeki tepelerde 500 mm dolayında iken iç kesimlerde 200 mm'ye kadar düşer. Lût Gölü çevresinde ise 100 mm'ye kadar düşer. Gor çukurluğu ve Necef çölünün yer aldığı güney kesimlerinde ise iklim daha da farklılaşır. Gor çukurluğu genelde yüksek horstlarla çevrelendiğinden daha ılıman bir özellik gösterir. Yağış değerleri

---

¹⁴ Tunçdilek, Necdet, a.g.e., 1971, s.28-29

¹⁵ Gözenç, Selami, a.g.e., 1999, s.191

düşük olmasına karşın sıcaklık fazla olmaz. Bu nedenle sulanabildiği takdirde bu kesimler önemli birer tarım alanı haline gelebilir. Necef çölünde nem azlığı nedeniyle gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkı iyice artmış ve fiziksel çözülmenin yoğunluğu nedeniyle çakıllı, kumlu bir özellik göstermiştir.¹⁶

1.3.Bitki Örtüsü ve Toprak Özellikleri : İsrail'in bitki örtüsü bakımında en zayıf kesimini Necef Çölü ve çevresi oluşturur. Bu çöl sahalarında efemer denilen 6-8 haftalık ömürleri olan bitkiler meydana getirir. Efemerler kışın düşen yağışlara göre gelişme gösterirler. Yağışlara bağlı olarak Ocak ayında çimlenir, Mart'ta yeşerip Nisan ayında ise kururlar. Ancak yer altı suyunun yüzeye yaklaştığı çöl alanlarında daha uzun ömürlü step türleri de yetişme imkanı bulmaktadır. Gelişimini tüm yıl boyunca devam ettiren kurak bölge bitki türlerinde ise kuraklığa karşı yapraklarını dökerek devam ettirme yoluna giderler. Kıyıdaki Akdeniz ikliminin en doğru ucunu oluşturan İsrail'in kıyı kesimlerinde maki ormanları yer alır. Bu kuşağın alt zorunda ağaç, ağaççık, step ve çalı türleri görülebilir. Makinin tahribatı ile daha kısa ve çalimsı garig toplulukları yer alır. Kocayemiş, erguvan, sakız, sandal en yaygın maki türleridir. Makilerin içlerine zaman zaman ağaç türleri de katılmaktadır. Dağların fazla yüksek olmaması ve yağış azlığı nedeniyle Akdeniz orman kuşağı İsrail'de fazla gelişmemiştir. Sadece yer yer çam türleri ortaya çıkmaktadır. Ülkenin kuzey ve merkezi platolarında step sahası yer alır. Bu bölgelerde yer alan steplerin aşırı tahribatı bazı türlerin ortadan kalkmasına ve bitki örtüsünün iyice zayıflamasına yol açmıştır. Necef çölünde efemerler ile çölümsü stepler bölgenin bitki örtüsünü oluşturur.

İsrail'in toprak özellikleri iklimin ve anakayanın genel karakterini yansıtmaktadır. Kıyı kesimlerinde Akdeniz iklim sahasında kırmızımsı terra-rosa toprakları gelişme

---

¹⁶ Gözenç, Selami, a.g.e., 1999, s.191

gösterirken, kıyı ovalarında ve Gor çukurluğunun bazı kesimlerinde alüvyal birikintilerle oluşmuş topraklar görülür. Yağışların azlığı nedeniyle topraktaki yıkanma zayıf olduğundan toprakta tuz birikmesi çok yoğundur. İç ve güney kesimlerde ise yağışın azlığına sıcaklık farklarının eşlik etmesiyle fiziksel çözülme daha da şiddetlenmiştir. Bunun sonucu olarak iri taşlar küçük parçalara ayrılıp çakıllı bir görünüm ortaya çıkmıştır. İsrail'in iç kesimlerinde tropikal çöl toprakları yaygındır. Zeminde tuzun birikmesi bazen anakayayı örtecek duruma gelmektedir. Sub-tropikal çöl toprakları ise güneye doğru gelişme gösterir. Bu kuşak İran'ın merkezi bölgelerine kadar devam eder. Sub-tropikal çöl toprakları ise Necef Çölünde bulunur. Yağış azlığı nedeniyle kimyasal çözülmenin zayıf olduğu bu topraklarda, bitki örtüsün zayıflığı nedeniyle humus tabakası oluşmamıştır.¹⁷

---

¹⁷ Tunçdilek, Necdet, a.g.e., 1971, s.140-144, 175, 210

BÖLÜM II

DOĞU AKDENİZ KIYISINDAKİ ÜLKELERİN TARİHİ ÖZELLİKLERİ

2.1.Giriş

Ortadoğu bölgesi genel olarak doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerini (Suriye,Lübnan,İsrail,Ürdün,İrak), Arabistan yarımadasını İran'ı ve genellikle Afganistan'ı içine alır. Ancak bazı araştırmalarda kuzey Afrika ülkeleri ve Sudan'da Ortadoğu bölgesi, içerisinde değerlendirilmektedir.

Uzakdoğu ile batı arasındaki Ortadoğu çoğunlukla bir geçit görevi görür. Bir yanda Avrasya kara kitleleri öte yanında Akdeniz ve Hint Okyanusu bulunan bir kıstaktır. Eskiden kervan ticareti sayesinde ortaya çıkan bu geçit işlevi modern zamanlarda yerini deniz yollarına bırakmıştır. Ancak Süveyş kanalının açılmasıyla (1889) önemli bir atılım gerçekleştirmiştir. Bölge deniz ticaretinin önemli noktalarından biri olmuştur.

I. Dünya Savaşı'na kadar yüzyıllar boyunca bölgenin önemli bir kesimi hatta Kuzey Afrika Osmanlı egemenliği altındaydı. Birinci dünya savaşı sonunda tamamen parçalanan imparatorluk sınırları içinde batılı devletlerin etkisiyle birçok yeni devlet ortaya çıktı. Batılı devletler İkinci Dünya Savaşı sonunda bölgeden ayrılmalarına karşın etkilerini günümüze kadar sürdürdüler. Bölgede zengin petrol yataklarının ortaya çıkması Ortadoğu'ya olan ilgiyi daha da arttırdı. ABD, Rusya ve Avrupalı devletlerin bölgedeki siyasi ve ekonomik güç savaşı günümüzde de devam etmektedir.¹⁸

---

¹⁸ Büyük Larousse Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, s.8903

2.2.SURİYE

I.Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız mandası yönetimine giren Suriye'nin toprakları çok eski uygarlıkların merkezi olmuştur. Ebla'da yapılan kazılar Suriye'de MÖ. 3000 yılından önce Mezopotamya'daki uygarlıklarla ticari ilişkilere girmiş bir uygarlığın varlığını ispatlamıştır. Şam ve çevresi yüzyıllar boyunca çeşitli uygarlıkların yerleşim ve mücadele alanı olmuştur. Akkad İmparatorluğu ile anlaşmazlığa düşen Ebla Krallığı Amurrular'ın göç hareketlerine karşı koyamamış ve yıkılmıştır. MÖ. 20.-15.yüzyıllar arasında Suriye toprakları ve limanları Mısır'la ticari ilişkilerin yoğunlaştığı ve Mezopotamyalı tüccarların önemli ticari yollarını meydana getiriyordu. MÖ. 18.yüzyılda Suriye'nin kuzeyinde Yamhad Krallığı egemendi. Hititler'in Suriye'yi işgaliyle Yamhad Krallığı ortadan kalktı. Daha sonraki dönemlerde ülke Mısır Firavunlarının etki alanına girmiştir. MÖ. 1365'te Hititler'in Mitanni Krallığını devirmesiyle Suriye Devletlerini de egemenliğine aldı. 13. ve 12.yüzyıllarda Hapiruların saldırısıyla Suriye'deki kent devletleri sarsıldı. Bu topraklarda 12.yüzyıllarda İsrailoğuları egemen oldu. Sonraki yıllarda Orta Asya'dan gelen akınlara buradaki uygarlıklar boyun eğmek zorunda kaldı. MÖ. 9. ve 8. yüzyıllarda önce Asurlular daha sonra da Babiller ortaya çıktı. Babiller Moab ve Yahuda Krallıklarını yıktı. MÖ. 4.yüzyılda Suriye İskender tarafından fethedildi. MÖ. 2.yüzyılda Hasmanlar ve MS. 1. yüzyılda Romalılar bölgeye hakim oldu. 395-638 yılları arasında Suriye Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti idi. Ancak zaman zaman Persler ile şiddetli çatışmalar meydana geldi. Bizanslar'ın dinsel baskıları ve aşırı vergileri nedeniyle Suriye Müslüman Araplar'a fazla direnç göstermedi. Yermuk Savaşı ile bölge Müslüman Araplar'ın eline geçti. Daha sonra Suriye, Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları ve İhşitler'in yönetimi altına girdi. 970 yılında ise Fatımiler Şam'ı fethetti. Daha sonra bölge tekrar Bizans saldırılarına maruz kaldı. Ancak Selçuklu Devleti bölgedeki Fatimi ve Bizans etkinliğini kırdı. Selçuklu Devleti'nin zayıfladığı anda I.Haçlı Seferi bölgede etkinliğini gösterdi. Bir çok yerler yıkıldı. Hristiyan Devletler kuruldu. Haçlı Seferleri ile

dağılan bölgeyi Selahaddin Eyyubi'nin ölmesiyle Suriye Moğol istilasına maruz kaldı. Daha sonra bölge Memluklar'ın kontrolüne geçti. Bu dönem ticaret ve ekonomik gelişim bakımından parlak bir dönem olmadı.¹⁹

Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılında Mısır Seferi ile Suriye Osmanlı topraklarına katıldı. Osmanlı yönetimi altında Suriye Şam, Trablusşam ve Halep olmak üzere üç eyalete ayrıldı. Osmanlı Devleti uzun yıllar bölge içindeki çatışmalar ve isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Mısır Valisi Cezzar Ahmet Paşa ve oğlu İbrahim Paşa Osmanlı'ya baş kaldırarak bölge topraklarını ele geçirdiler. İbrahim Paşa'nın etkisinin kırılması İngiliz ve Avusturya gibi dış kuvvetlerin yardımıyla olmuştur.²⁰

Birinci Dünya Savaşı sırasında Mısır'ı İngilizler'den almak için 4.Ordu Komutanı Cevat Paşa Kanal Seferi'ne çıktı. Ancak bu hareket başarısızlıkla sonuçlandı. Filistin- Suriye Cephesi'nin çökmesi ile İngilizler Suriye'yi ele geçirdi. Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla Suriye İngiltere'ye bırakıldı. Ancak İngiltere Fransa ile yaptığı anlaşmayla bölge topraklarını Fransa'ya bıraktı. Böylece Suriye 400 yıllık Osmanlı egemenliğinden resmen çıkmış oldu. Bölgede İngiltere Yahudiler'e Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi Devleti sözü vermişken Fransa ve Hristiyan Maruniler'e Lübnan'da bağımsız Hristiyan ağırlıklı bir bağımsız devlet sözü vermiştir. Bu toprakların hepsi eski büyük Suriye toprakları içerisinde yer alıyordu.

Londra anlaşmalarıyla Doğu'ya müdahale hakkı olan Fransa 1919 yılında Gouraud kumandasındaki bir Fransız ordusu Lübnan'da Allenby'nin kuvvetlerinin yerini aldı. I.Dünya

---

¹⁹ Collelo, Thomas, Syria A County Study, Federal Research Division Library of Congress, New York, USA, 1987, s.6-14

²⁰ The Cambridge Encyclopedia of Middle East and North Africa Cambridge University Press, New York USA, 1988, s.423-424

Savaşı sırasında İtilaf Devletleri Mekke Şerifi Hüseyin'in desteğini almak için bağımsız Arap Devleti sözü vermişti. Hüseyin'in oğlu Faysal bu sözlere dayanarak Suriye'yi almaya çalıştı ve Şam'da bir hükümet kurdu. 7 Mart 1920'de toplanan Suriye Kongresi Faysal'ı Suriye kralı ilan etti. Ancak Gouraud komutanlığındaki Fransız Ordusu Şam'a girdi ve Faysal ülkeyi terk etti. Nisan 1920'de San Remo Konferansında Suriye ve Lübnan Fransız manda yönetimine verilmişti. Lübnan toprakları Suriye'den ayrılarak Hristiyan ağırlıklı Lübnan Devleti kuruldu.²¹ Halep, Şam, Cebel Dürzi ve Lazkiye Suriye Devleti altında birleştirildi. Ancak daha sonra Cebel Dürzi Bölgesinde çıkan isyanlar yayıldı. Şam'a kadar ulaştı. Ayrıca nüfusunun çoğu Türk olan Hatay'ın Türkiye'ye bırakılması Suriyeliler'in Fransızlar'a olan öfkelerini arttırdı. Çıkan isyanlar güçlkle bastırıldı. Fransa'nın Levant temsilcisi Catroux Eylül 1941'de Suriye'nin bağımsızlığını ilan etti. 1943 yılında anayasal yaşam yeniden kuruldu. Catroux manda yönetiminin 1 Ocak 1944'te kalkacağını öngören bir antlaşma imzaladı. Ancak müttefik devletlerin işgalinden sonra Suriye II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Fransız-İngiliz yönetiminde kaldı. 1946 yılında Fransız birliklerinin Birleşmiş Milletlerin de kararıyla ülkeyi terk etmesiyle Suriye bağımsızlığını pekiştirdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra tam bağımsızlığını kazanan Suriye, 1948 yılında Arap Devletlerinin İsrail'e açtığı savaşa katıldı. Bu savaştan sonra ülkede bir çok hükümet değişiklikleri ve askeri darbeler oldu. 1958 yılında Mısır'la birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdular. Ancak bu birlik uzun soluklu olmadı ve 1961'de dağıldı. 1963'te Baas Partisi'ni iktidara getiren askeri darbe oldu. 1967 yılında Suriye Arap-İsrail savaşı'na katıldı ve bu savaştan yenik çıktı. Ayrıca Golan Tepeleri'ni de İsrail'e kaptırdı. Bu olayların sonucu olarak Kasım 1970'te Şii kökenli Hafız Esat askeri bir darbeyle iktidarı ele geçirdi. Esat Hükümeti Rusya'ya yakın, batıya kapalı,

---

²¹ Armaoğlu, Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1997, s.198-199

Lübnan'daki etkinliğini arttırmaya çalışan ve genelde terörle bağlantılı bir yönetim olarak görüldü.²²

2.3.LÜBNAN

Helenistik dönemde Selekiler'in egemenliğinde olan Lübnan daha sonra Roma İmparatorluğu'nun toprağı oldu. Lübnan Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarının kesişme ve etkileşim noktasında yer alıyordu. 1.yy.dan itibaren bölgede Hristiyanlık yayılmaya başladı. 7.yy.da Müslümanlar tarafından ele geçirinceye kadar Roma ve Bizans egemenliklerinde kaldı. Haçlı Seferleri döneminde iki yüzyıldan uzun süren Hristiyan bir krallıkla egemen oldu. Ancak 13. yy.da Memluklar bölgeyi fethetti. Daha sonra da Yavuz Sultan Selim'in 1516'daki Mısır Seferi ile ülke toprakları Osmanlı himayesine girdi. 1585-1635 yıllarında Dürzi Fahrettin Osmanlı'ya karşı örgütlenerek bağımsız bir devlet kurmaya çalıştı. 1788-1840 yılları arasında Lübnan'a hakim olan Şıhab Beşir de bu yönde çalıştı. 1840 yılına kadar 8 yıl Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın işgalinde kalan Lübnan, bundan sonraki 20 yıllık dönemde Osmanlı egemenliğinde kaldı. Lübnan'ın farklı dini ve etnik yapısı, dış kuvvetlerin de etkisiyle çoğu zaman çatışmalara neden oldu. Özellikle Fransa'nın etkisi bu çatışmaları körükledi. Müslüman Dürziler ile Hristiyan Maruniler arasında sık sık çatışmalar görülmüyordu. Osmanlı Devleti'nin 1845'te yaptığı düzenleme ile Lübnan biri Dürzi diğeri Maruni iki kaymakam tarafından yönetilmeye başlandı.²³ Bu sistem 1860 yılına kadar işlerliliğini devam ettirdi. Katolik Kilisesi'nin ve Fransa'nın desteğiyle Hristiyanlar avantajlı konuma gelmişti. Bu nedenle Müslüman ve Hristiyanlar arasında çıkan çatışmalarda çok

---

²² Sela, Avraham, Political Encyclopedia of the Middle East, Continuum, New York USA, 1988, s.702-706

²³ Acar, İrfan C, Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.12

sayıda Hristiyan öldü. Osmanlı Devleti bu çatışmalara sert önlem almasına karşın, Fransa 6000 kişilik ordusu ile Lübnan'a çıktı. Osmanlı Devleti İngiltere, Fransa, Prusya, Rusya ve Avusturya ile imzaladığı protokol sonucunda Lübnan imtiyazlı bağımsız bir sancak durumuna geldi. Bu protokole göre Lübnan Hristiyan bir mutasarrıf tarafından yönetilecek ve çeşitli mezheplerin temsil edildiği on kişilik bir meclis bulunacaktı. Ancak bu mutasarrıflık Dağlık Lübnan bölgesini kapsıyordu. Beyrut, Sayda ve Trablusşam bu bölge içerisinde kalıyordu. 1864' te değişen bu statü I.Dünya Savaşı'na kadar devam etti.²⁴

I.Dünya Savaşı sırasında Müslümanlar bir mutasarrıfın yönetimine verilen Lübnan Ekim 1918 yılında İngilizler tarafından işgal edildi. Ancak son Roma Konferansı'nda Fransa bu bölgenin manda yönetimini elde etmeyi başardı. 1920'de manda yönetimini alan Fransa 1922 yılında bu kararın Milletler Cemiyeti'nde onaylanmasını sağladı. 1926 Anayasası ile Lübnan Devlet Başkanı'na geniş yetkiler veren bir parlamenter cumhuriyet haline geldi. Lübnan'ın bağımsızlığı 1936 yılında tanındı. Ancak bağımsızlığı garanti eden Fransa-Lübnan paktı Fransız parlamentosu tarafından onaylanmadı ve anayasa 1939 yılına kadar askıya alındı. 1941 yılında Fransız General Catroux Lübnan ve Suriye'nin bağımsızlığını ilan etti. Ancak uygulama savaştan sonraya bırakıldı. General Catroux manda yönetiminin 1 Ocak 1944'te kalkmasını öngören bir anlaşma yaptı. Ancak Fransız ve İngiliz birliklerinin hala ülkede bulunması rahatsızlıklara neden oldu. Yeni Fransız birliklerinin gelmesiyle huzursuzluk daha da arttı ve çatışmalar başladı. 1945 Fransız-İngiliz anlaşmasıyla Lübnan'ı terk etme kararı aldılar. Daha sonra Fransa ile olan siyasi ve ticari ilişkiler normalleşme sürecine girdi.

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ülkede anayasa gereğince Hristiyan ağırlıklı bir

---

²⁴ Acar, İrfan C, a.g.e., 1989, s.19

hükümet kuruldu. Meclisteki üyelere çeşitli dini ve mezheplerin nüfuslarına göre belirleniyordu. Ancak dini ve mezhepsel çoğunluk temeline göre şekillendirilen bu sistem ilerde birçok sorunu da beraberinde getirdi. 1958 yılında cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaşırken muhalif rakipler ve taraftarları arasında kanlı çatışmalar meydana geldi. Bu çatışmalar iç çatışmalara dönüştü. Lübnan'ın çağrısı üzerine Amerikan birlikleri Lübnan'a çıktı. Kriz 1958 General Şıhab'ın cumhurbaşkanı seçilmesiyle noktalandı.

Filistin-İsrail çatışmalarından kaçan çok sayıda Filistinli Lübnan'a yerleşmeye başladı. Filistinli militanlar güney Lübnan'ı merkez yapmaya başladılar. İsrail bu konuda Lübnan'la arası giderek açılmaya ve iki ülke arasındaki kriz derinleşmeye, çatışmalara dönüşme eğilimi gösterdi. 1968 yılında Beyrut havaalanındaki uçaklar İsrail tarafından tahrip edildi. 10 Nisan 1973'te İsrail Beyrut'a çıkarak Filistinli askeri şeflerden bazılarını öldürdü. Bunun üzerine hükümete olan tepkiler arttı ve hükümet istifa etmek zorunda kaldı. Bu arada Lübnan kuvvetleri ile Filistinliler arasında da çatışmalar çıktı. 4. Arap-İsrail Savaşı sırasında Lübnan, Mısır ve Suriye'yi destekledi. Ancak Lübnan İsrail'in ağır saldırılarının hedefi oldu. Ülkede sürekli iktidar değişiklikleri oldu. 1975 yılına doğru Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki iç savaş iyice şiddetlendi. 1982'de Suriye'nin Lübnan'daki etkinliğinden rahatsız olan İsrail ile Lübnan'daki Filistinliler arasındaki çatışmalar şiddetlendi. Bu arada Lübnan'daki Suriye birlikleriyle de çarpışan İsrail Lübnan'ın iç kesimlerine doğru ilerlemeye başladı. Sonunda Birleşmiş Milletlerin gözetiminde ateşkes sağlandı. Ancak daha sonraki yıllarda iç çatışmalar, Filistinlilerin çıkardıkları sorunlar, İsrail'in Lübnan'a saldırıları devam etti. Ayrıca Müslüman ve Hristiyanlar birbirleriyle çatıştıkları gibi, mezhepsel farklılıklar nedeniyle kendi aralarında da savaşıyorlardı. Ekim 1985'te ülkeye giren Suriye birlikleri çatışmaları durdurdu. Ancak radikal gruplar arasındaki çatışmalar daha sonraki yıllarda devam etti. 1988 yılında İran'ın desteklediği gruplar ile Suriye'nin desteklediği Müslüman gruplar çatışmaya başladı. İsrail de güney Lübnan'a saldırdı ve Lübnan Ordusu ülkenin güneyini kontrolüne aldı. Daha sonra da

Lübnan ve Suriye arasında kardeşlik anlaşması imzalandı. Böylece kısmen de olsa sakin bir döneme girilmiş olundu.²⁵

2.4.İSRAİL

İsrail, 14 Mayıs 1948'de B.M. genel kurulunun 29 Kasım 1947 tarihli kararına göre İngiliz manda yönetiminin sona ermesiyle birlikte kurulmuştur. Ancak İsrail Devleti kuruluncaya kadar çok farklı süreçlerden geçmiştir. Yüzyıllardır değişik kıtalara dağılmış olan Yahudi diasporası yoğun göç dalgalarıyla Filistin'e yerleşmiş, İsrail Devleti'nin demografik açıdan ilk temellerinin atılmasını sağlamışlardı. İsrail I.Dünya Savaşı'nın sonunda İngiliz manda yönetimine bırakılmıştı. Yahudiler için bağımsız bir devlet fikri 19. yüzyılda ortaya çıkmıştı. İngiliz hükümeti de 1917 Balfour Deklarasyonu ile bu fikri destekledi. Ayrıca İngiltere'nin Filistin'in manda yönetimini alması, bu topraklarda Yahudi bir devletin kurulmasını da kolaylaştırmıştır. Yahudilerin Rusya ve Almanya'da maruz kaldığı soykırımlar onlar için güvenli bir şekilde yaşayabilecekleri bağımsız bir devletin kendileri açısından vazgeçilmez görüyorlardı.

14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail Devleti'nin kurulduğunun açıklanması Arapların sert tepkisine yol açtı. Bu devletler hemen İsrail'e savaş açtı. Filistinli Araplar, Ürdün, Mısır, Lübnan, Suriye ve Irak İsrail'e karşı ittifak oluşturdular. Birleşmiş Milletlerin çabalarına karşın 15 Mayıs'ta başlayan savaş 11 Haziran'a kadar sürdü. Ancak bir aylık ateşkesin ardından savaş yeniden başladı. Bu sürede önemli ölçüde dış yardım alan İsrail, Arap Devletlerini geri püskürtmeyi başardı. Ekim ayında tekrar saldırıya geçen İsrail kuvvetleri

---

²⁵ Acar, İrfan C., a.g.e., 1989, s.75-79

Necef ve Celile'yi ele geçirdi. Yapılan ateşkesin ardından İsrail topraklarını Filistin'in iç kesimlerine doğru genişletti.²⁶

1949 yılında yapılan ateşkese karşın İsrail'in komşu devletlerle olan sınırı anlaşmazlıkları devam etti. Ayrıca Lübnan'a yerleşen Filistinli güçler İsrail'e saldırılar düzenliyordu. Mısır'ın Süveyş Kanalı ve Akabe Körfezi'nde İsrail gemilerinin geçişine izin vermemesi gerginliği arttırdı. Mısır devlet başkanı Nasır Süveyş Kanalı'nın millileştirildiğini açıkladı. Fransa ve İngiltere bu karara sert tepki gösterdi. Fransa ve İngiltere, İsrail ile işbirliği yaparak Mısır'a saldırılar başlattılar. Kısa süreli operasyonun sonucunda İsrail Gazze Şeridi ve Sina Yarımadası'nın tamamını ele geçirdi. Fransa kuvvetleri de Süveyş Kanalı'nın kontrolünü sağladı. Birleşmiş Milletler ve SSCB'nin tepkisiyle hemen ateşkes yapıldı. 1949 yılındaki sınırlara geri dönüldü. Aralık 1956'da İngiliz ve Fransız birlikleri Mısır'dan çekildi. Mart 1957'de İsrail birlikleri Gazze'den ayrıldı. Ayrıca Süveyş Kanalı ve Sina Yarımadası'na Birleşmiş Milletler barış gücü konuşlandırıldı.

1956'daki ikinci İsrail-Arap savaşından sonra anlaşmazlıklar hemen ortadan kalkmadı. Arap Devletleri İsrail'e ambargo uygularken Mısır, Süveyş Kanalı'nın kullanımını İsrail'e açmadı. Ayrıca Lübnan, Suriye ve Ürdün sınırında çatışmalar sıklıkla devam ediyordu. İkinci Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra SSCB bölgedeki etkinliğini arttırmış; Mısır, Suriye ve Ürdün'e yardımlar yapmıştı. 1967 yılında Mısır'ın Sina'da yığınak yapması ve Mısır Hükümeti'nin Barış Gücü'nün ülkeyi terk etmesini istemesi gerginliği yeniden tırmandırdı. Mısır, Akabe Körfezi'ni İsrail gemilerine tekrar kapattı. Mısır'ın Şarm El-Şeyh'i işgali ve Sina'ya birlikler göndermesinden sonra İsrail alarma geçti. 5-6 Haziran 1967'de İsrail yaptığı baskınlarla Suriye, Irak ve Ürdün'ün birçok uçağını kullanılmaz duruma getirdi. Hava hareketini kara

---

²⁶ The Cambridge Encyclopedia of the Middle East and North Africa, Cambridge Universtiy Press, New York USA, 1988, s.351-352

kuvvetleri izledi. İsrail, Sina Yarımadası'nı işgal etti. Ürdün sınırındaki hareketle Kudüs'ün Arap kesimini ve Batı Şeria'yı ele geçirdi. İsrail bu kez kuzeyde Suriye'ye karşı saldırı başlattı. İsrail bu saldırılar sonunda stratejik Golan Tepelerini ele geçirdi. Altı gün süren bu savaşlar sonunda Birleşmiş Milletlerin ateşkesi sağlamasıyla savaş sona erdi. Ancak savaştan İsrail karlı çıktı ve topraklarını önemli ölçüde genişletti

1970 yılında Nasır'ın yerine Enver Sedat geçti. Bu dönemde Mısır Süveyş Kanalı boyunca yığınak yapmaya başladı. Suriye de gizli anlaşmayla Suudi Arabistan'dan parasal destek sözü aldı. Mısır ve Suriye kuvvetleri 6 Ekim 1973'te İsrail'e saldırıya geçtiler. Savaşın ilk safhasında Mısır ve Suriye kuvvetleri ilerleme kaydetti. Ancak toparlanan İsrail kuvvetleri bazı kesimleri tekrar almaya başladı. İsrail'in dinsel bayramlarından olan Yom Kippur'da düzenlenen bu saldırılar nedeniyle bu savaş Yom Kippur Savaşı olarak da bilinir. Araplar ise bu savaşı Ramazan Savaşı olarak adlandırmıştır. 18 gün süren bu savaştan sonra Birleşmiş Milletlerin girişimleriyle savaş sona erdi. BM ülkelerin sınırlarına Barış gücü yerleştirdi. Mısır bu savaş sonunda Sina Yarımadası'ndaki kontrolünü arttırırken, Suriye de Golan Tepeleri'ndeki bazı yerleşim yerlerini ele geçirdi.²⁷ Kasım 1977'de Enver Sedat'ın İsrail'i ziyareti Mısır ile İsrail arasındaki barış sürecini hızlandırdı. Barış görüşmelerine ABD öncülük ediyordu. 26 Mart 1979'ta imzalanan barış antlaşmasıyla İsrail işgal ettiği Sina Yarımadası'ndan tamamen çekildi.²⁸ Mısır'ın İsrail'i tanımasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşti. Ancak Kudüs'ün başkent ilan edilmesi ve Golan Tepeleri'nin ilhakı Arap Ülkeleriyle ilişkileri gerginleştirdi. BM'nin olayı kınamasına karşın ABD'nin İsrail'e olan desteği Reagan döneminde de devam etti. Haziran 1982'de İsrail

---

²⁷ Wylen, Stephen M., *Settings of Silver: An Introduction to Judaism*, Paulist Press, New York, USA, 2000, s.330-331

²⁸ Wylen, Stephen M., a.g.e., 2000, s.332

güçleri Filistinli kuvvetlerin Lübnan'daki varlığına son vermek için bu ülkeye girdi. Beyrut kuşatıldı ve kent tamamen boşatıldı. Ancak Filistin kamplarındaki İsrail saldırıları ve sivillerin gördüğü zararın ağırlaşması tüm dünyanın tepkisini çekti. Daha sonra 1992'de Washington'da Arap-İsrail barış görüşmeleri başladı. Ancak bu girişimler sonuçsuz kaldı. 1993 yılında ise ABD'nin önderliğinde FKÖ ile İsrail birbirlerini tanıdıklarını açıklayan bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşma İsrail'in Gazze Şeridi'nden çekilmesini de öngörüordu. Günümüze kadar yapılan barış girişimleri ve ateşkeslerin çoğunun ömrü fazla uzun olmadı. İsrail'in Filistinlilere saldırıları, Filistinli militanların İsrail'de gerçekleştirdikleri intihar saldırıları barış çabalarını her zaman sekteye uğrattı. Bunun yanı sıra her iki kesimde siyasilerin yaptıkları radikal açıklamalar ve tahrikler barışın önündeki diğer engelleri meydana getirdi.²⁹

---

²⁹ Sela, Avraham, a.g.e., 1988, s.400-401

BÖLÜM III

OSMANLI DÖNEMİ'NDE DOĞU AKDENİZ'İN NÜFUS YAPISI ve NÜFUS SAYIMLARI

3.1.Osmanlı Döneminde Doğu Akdeniz' de Nüfus Sayımları

Osmanlı döneminde asker sayısının ve vergi vereceklerin listesinin belirlenmesi, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayanların sayısının bilinmesi gibi çeşitli nedenlerle belirli sayımlar yapılmıştır. Özellikle bağlı bulunan eyaletler için hazırlanan salnameler(yıllıklar) nüfus açısından da önemli bilgiler içermektedir.

Doğu Akdeniz kıyıları milattan önce uzun dönemler boyunca çeşitli devletlere ev sahipliği yapmış ve ticaretin, ticaret yollarının kesiştiği bir merkezde yer almıştır. Bölge Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferiyle 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır.

1782 yılında 6 bin olan Beyrut'un nüfusu 1859 yılında 50 bini bulmuştur. Doğu Akdeniz kıyısının verimli topraklarının ve deniz ticaretinin bölgeyi canlandırması göçleri de bölgeye çekmiştir. Beyrut bu bölge içerisinde Osmanlı'da çekim merkezi olmayı sürdürmüştür. 1874 yılında Suriye, Lübnan, İsrail ve Batı Şeria'nın bulunduğu sahanın nüfusu 973 bin ile 1 milyon sınırına dayanmıştır.

1806 yılında Kudüs ve çevresinde 4000 Müslüman, 2774 Hristiyan, 2000 dolayında Yahudinin yaşadığı ve şehir nüfusunun 8774 dolayında olduğu biliniyordu.³⁰

---

³⁰ Ben-Zvi, Yad Izhak, Edited by Moshe Maoz, Studies on Palestine During the Ottoman Period, The Magnes Press, The Hebrew University Institute of Asian and African Studies, Jerusalem, Israel, 1975, s.51

1877-1878 Osmanlı sayımlarında Beyrut 120 bin, Kudüs 130 bin, Suriye 202 bin dolayında bir nüfusa sahipti. 1881-1882 sayımları ise bize hem nüfus hem de nüfusun etnik ve dini özellikleri bakımından bilgiler vermektedir. Örneğin 1882 sayımına göre Beyrut'ta 90 bin dolayında Müslüman yaşarken 17 bin dolayında Rum, 25 bin Katolik, daha az sayıda Ermeni, Protestan, ve Yahudi bulunmaktaydı. Beyrut'un toplam nüfusu 137 bin'i bulmuştur. Beyrut aynı zamanda bir vilayet merkeziydi. Bölgedeki Hayfa, Sayda, Sur, Cenin, Nablus, Trablus, Lazkiye gibi şehirler bu vilayete bağlıydı. Bunların nüfusu da katılırsa Beyrut vilayetinin toplam nüfusu 568.014 idi. 1881-1882 sayımına göre Kudüs özel bölgesinin nüfusu 234.770 olarak belirlenmiştir. Bu özel bölgenin sınırları içinde Yafa, Gazze ve Halilürahman şehirleri yer almaktadır. Kudüs özel şehrinin yaklaşık %85 oranında nüfusunu Müslümanlar meydana getirmektedir. Yahudilerin sayısı yalnızca 8000 dolayında idi.

1894 sayımına göre Beyrut'un nüfusu 568.014, Suriye'nin 400.748, Kudüs'ün 234.774 idi. 1897 Osmanlı sayımına göre ise Beyrut 620.763, Suriye 551.134, Kudüs 235.460 olarak belirlenmiştir. 1906-1907 sayımına göre ise Beyrut 562.719, Suriye 867.679, Kudüs 229.817'dir. Sayım yılları arasında istikrarlı bir artış görülmesine karşın bazı ara dönemlerde nüfusta düşüşler de görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ise Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde ortaya çıkan ekonomik ve güvenlik sorunlarıdır. Özellikle Dağlık Lübnan Bölgesi'nde meydana gelen iç çatışmalar göçlere ve savaşlarla nüfusun azalmasına yol açmıştır³¹.

1914 Osmanlı sayımına göre Beyrut idari bölgesinin toplam nüfusu 824.873, Suriye'nin 918.409, Kudüs'ün 328.168'lik bir nüfusu vardı.

---

³¹ Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler, İstanbul., 2003, s.196

Tablo 1: 1893-1914 Yılları Arasında Doğu Akdeniz Havzasında Nüfus Sayımları

	1893	1894	1895	1896	1897	1906	1914
Beyrut	568.014	568.014	568.014	615.457	620.763	562.790	824.873
Suriye	400.748	400.748	620.943	620.943	551.134	478.775	918.409
Kudüs	234.770	234.774	308.602	290.733	258.460	229.812	328.168

Kaynak: Kemal H. Karpat Osmanlı nüfusu(1830-1914) Demografik ve sosyal özellikler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.180-223

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi genel itibari ile nüfus oranı artma eğilimi göstermektedir. Ancak bu nüfus artışlarında doğal nedenlerin yanında göçlerin de önemli etkisi olmuştur. Özellikle 1800'lü yıllarla birlikte şiddetlenen Osmanlı-Rus Savaşları sonunda Balkanlar, Kırım ve Kafkaslar'dan güneye doğru önemli göç dalgaları meydana gelmiştir. Bu göç dalgaları Anadolu, Suriye, Irak ve Lübnan'a doğru eğilim gösteriyordu. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin idari bölünmelerde yaptığı değişiklikler, bir eyalete bağlı olan yerlerin artması veya azalması da nüfusu etkilemiştir. Örneğin: 1914 yılındaki rakamlardaki artışın bir nedeni de bu idari sınırların değiştirilmesidir.

3.2.Osmanlı Döneminde Doğu Akdeniz'in Etnik ve Dini Yapısı

Tablo 2: Doğu Akdeniz Havzasındaki Nüfusun Etnik ve Dini Yapısı(1906-1907)

	Müslümanlar	Rumlar	Ermeni Katolikler	Maruni Hristiyanlar	Yahudiler
Beyrut	465.270	51.201	16.167	21.710	8.102
Suriye	408.662	33.514	103	-	9.743
Kudüs	197.620	15.910	-	-	7.850

Kaynak: Kemal H. Karpat Osmanlı nüfusu(1830-1914) Demografik ve sosyal özellikler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003 s.190-210

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Doğu Akdeniz Havzası nüfusun etnik ve dini özellikleri bakımından kısa mesafeler içinde bile büyük farklılıklar göstermektedir. Müslüman nüfusu bütün bölgelerde egemen iken Hristiyan Maruniler oran olarak az ve Lübnan'ın dağlık kesimlerinde yoğunlaşmışlardır. Bölge ülkeleri içerisinde belirli miktarlarda Rum ve Ermeni nüfusu da bulunmaktadır. Bunlar da dini açıdan farklı mezhep ve kiliselere bağlı olarak alt gruplara ayrılmıştır. Ayrıca bölgedeki Ermeni nüfusu daha sonraki yıllarda göçlerle birlikte özellikle Lübnan bölgesinde artış göstermiştir. Dünyanın değişik bölgelerinde olduğu gibi Yahudiler bu bölgeler içerisinde de nüfusun küçük bir bölümünü meydana getirirler. Ancak Kudüs ve çevresindeki Yahudi nüfusu göçlerle önemli oranda artmaya başlamış ve daha sonra İsrail Devleti'nin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Tablo 3: Doğu Akdeniz Havzasındaki Nüfusun Etnik ve Dini Yapısı(1914)

	Müslümanlar	Rumlar	Rum Katolikler	Yahudiler	Maruniler	Ermeni ve Ermeni Katolikler
Beyrut	648.314	87.244	24.210	15.052	40.723	1402
Suriye	791.582	60.978	27.662	10.140	6.111	672
Kudüs	266.044	26.035	-	21.259	-	1310

Kaynak: Kemal H. Karpat Osmanlı nüfusu(1830-1914) Demografik ve sosyal özellikler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003 s.216-222

Tabloda da görüldüğü gibi Doğu Akdeniz Bölgesi'nde nüfus hızlı bir şekilde arttığı gibi etnik ve dini yapısı da farklılıklar göstermektedir. Bölgede meydana gelen siyasi olaylara göre nüfusun yapısında da değişiklikler olabilmektedir. Örneğin: Bir dini veya etnik gruba karşı alınan karar veya sert yaptırımlar sonucunda ya savaşlarla ya da göçlerle bu grup bölgeden silinebilmektedir. Yukarıdaki tabloda Hristiyan Marunilerin özellikle Lübnan'da yoğunlaştıkları görülmektedir. MS. 6-7 yy.larda Hristiyanlığı seçmiş Araplar bugünkü Suriye topraklarına doğru ilerlemişlerdir. Ancak bu topraklarda Müslümanlarla çatışmalara girdikten

sonra daha güneye doğru ilerlemişlerdir. Kendileri için en güvenli yer olarak gördükleri dağlık Lübnan Bölgesine yerleşmişlerdir. Lübnan Dağları'nın eteklerinde tarım yaparak geçimlerinin sağlamışlar ve sosyal bir düzen meydana getirmişlerdir. Beyrut ve Suriye Bölgeleri'nde yoğunlaşan Rum Ortodoksların ataları, Bizans İmparatorluğu dönemindeki kiliseye bağlı olarak yaşayan bölgedeki nüfustur. Çoğu Şam ve çevresine yerleşmiştir. Moskova ve Atina Kiliseleri ile ilişkilerini her zaman sıcak tutmuşlar ve varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.³²

Rum Katolikler ise Ortodoks Kilisesi'nden ayrı diğer bir Hristiyan grubu oluşturmaktadır. Katolik misyonerlerin ve Fransız diplomatların çalışmaları ile 18.yy.da Roma'ya bağlanmıştır. Papalığın egemenliğini kabul etmesine karşın kendi Doğu kültürünü ve geleneklerini devam ettirmiştir. Bekaa Vadisi ve Güney Lübnan'da şehirler ve köyler meydana getirmişlerdir. Çatışmalar nedeniyle genelde Suriye'den Lübnan' doğru göç etmişlerdir. Buradaki Maruni-Katolik grubu ve onun yönetimini kendileri için daha güvenli ve yaşanılabilir bulmuşlardır.³³

Tablo 3'te de görüldüğü gibi Ermeni nüfusu bölge nüfusunun çok küçük bir oranını meydana getirmektedir. I.Dünya Savaşı sırasında Tehcir(göç) Kanunu sonucunda göç eden Ermeniler Anadolu'dan Güney'e doğru hareket etmişlerdir. Özellikle Beyrut, Şam ve Trablus'a yerleşerek nüfusun belli bir kesimini oluşturmuşlardır. Ermeniler bölgede Maruniler ve Rumlar gibi yerli özellikleri olmayan, Arapça bilmeyen ve bölge kültürüne yabancı olan kısmını meydana getirirler.

---

³² Haurani Albert H. Syria and Lebanon A Political Essay, Lebanon Bookshop, Beirud, Lebanon, 1964 s.34-35

³³ Collelo Thomas(Edited by), Syria A Country Study, Federal Research Division Library of Congress, Washington DC, USA, 1987 s.6-7

1914 nüfusuna göre bölge şehirlerinde nüfusun küçük bir bölümünü Yahudiler meydana getirmiştir. 1900'li yıllardan önce Yahudilerin sayısı oldukça azdı. Burada olanlar genelde "Sefardim" denilen Doğu kökenli Yahudilerdi. Ancak daha sonraki yıllarda Batılı Devletlerin ve Yahudi misyonerlerin çalışmalarıyla bölgeye olan Yahudi göçü büyük bir hızla artmıştır. Bu göçler daha sonra Yahudi Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.³⁴

Müslümanlar bölgenin nüfus yapısında toplam olarak nüfusun çoğunluğunu oluşturuyorlardı. Ancak Müslümanlar da çeşitli mezheplere ayrılmıştı. Bu mezhepler zaman zaman hem Hristiyanlarla hem de kendi aralarındaki mezhep farklılıkları nedeniyle çatışıyorlardı. Sünni Müslümanlar bölgedeki İslami yapı içerisinde çoğunluğu meydana getiriyordu. Sünnilik aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de resmi mezhebi durumundaydı. Bu nedenle Sünniler Osmanlı Devleti'nde ayrıcalıklı bir yapıya sahiptiler. Bu yapı onların daha rahat bir yaşam sürmelerini sağlamıştı. Sünniler özellikle Suriye ve Lübnan'ın kuzeyinde Trablus'ta yoğundu. Müslüman Araplar'ın 7.yy.da hakim olmasıyla yerleşmişlerdir. Genelde kıyı bölgelere yerleşenler ticaretle uğraşırken, iç kesimlere yerleşenler hayvancılıkla uğraşmışlar ve yarı göçebe bir hayat tarzı sürmüşlerdir. Ancak Osmanlı imparatorluğu'nun çökmesi ve bölgeye Fransız manda yönetiminin hakim olması Sünniler için olumsuz bir ortam meydana getirmiştir.

MS. 7. yy.da Hz. Ali'nin izinden gidenlerin oluşturduğu Şiiler, Müslüman kanattaki nüfus olarak ikinci büyük mezhep durumuna gelmiştir. Şiiler 10. ve 11.yy.lardan itibaren Mısır'dan Doğu Akdeniz kıyılarına doğru göç ederek yerleşmeye başlamışlardır. Ancak bu göç dalgaları Haçlı Seferleri nedeniyle kesintiye uğramıştır. Bölgeye ulaşan Şiiler Sayda,

---

³⁴ Gilbar, Gad G, Ottoman Paletsine, Studies in Economic and Social History, EJ Brill, Leiden, 1990 s.22

Trablus ve Tyre kıyılarında kendi topluluklarını oluşturdular. İç kesimlerdeki Bekaa Şiileri yarı göçebe hayat tarzlarını yakın zamanlara kadar devam ettirdiler. Ancak 1900'lü yıllarla hızlanan şehirleşme hareketleri sonucu çoğunluğu yerleşik hayata geçerek büyük şehirlere göç ettiler.

Şiiliğin bir kolu olarak gelişen Dürzilik ilk olarak MS. 1017 yıllarında Kahire'de ortaya çıkmıştır. Şiilik içerisinde Dürzi inancına sahip olanlar artmaya başladı. Ancak bu artış Şiilik içerisinde belirli rahatsızlıklara da yol açmıştı. Sonraki yıllarda Dürziler kendileri için en uygun yaşama olanaklarını Doğu Akdeniz Havzasında buldular. Mısır'dan başlayan göçler Lübnan ve Suriye'deki yerleşmelerle sonuçlandı. Özellikle Dağlık Lübnan Suriye'nin güneyinde Havran ve Galile Dürzilerin yerleşim merkezleri haline geldi. Buralarda kendi ticari kolonilerini ve tarım alanlarını kurdular. Hristiyan Marunilerle aynı bölge içerisinde yaşadıklarından zaman zaman aralarında şiddetli çatışmalar da çıkıyordu. 1840 yılında Dürzi-Maruni çatışması ağır kayıplarla sonuçlandı. Osmanlılarla iyi ilişkiler sonucu Dürziler Lübnan ve Suriye'de kendileri için iyi bir yaşam alanı oluşturmuşlardı. Ancak 16.yy.da Dürzi kabileler arasındaki çekişmeler yavaş yavaş Dürzilerin etkinliğinin azalmasına yol açtı. Canpolat, Aslan, Şihap, Abullam, Talhuk ve Abdülmalik gibi Dürzi aileler arasındaki mücadele ve çekişmeler Marunilerin işini kolaylaştırıyordu. 18.yy.a gelindiğinde artık Dürzi egemenliği ve etkinliğinin yerini Maruniler almıştır. Günümüzde Lübnan nüfusunun küçük bir kesimini meydana getiren Dürziler kendi içlerindeki hiyerarşik yapılarını sürdürerek yaşamaya devam etmektedirler.³⁵

---

³⁵ Collelo Thomas(Edited by), Lebanon A Country Study, federal Research Division Library of Congress, Washington DC 1989 s.65-66

BÖLÜM IV

SURİYE ve LÜBNAN'DA GÖÇLER

4.1.Göç Olgusu

Göç insanların geçici veya sürekli olarak yaşadıkları yeri terk ederek başka bir yere yerleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Göçe neden olan faktörler ekonomik, siyasi, dini, eğitim, güvenlik vb. nedenlere bağlanabilir. Ancak bu faktörler içinde ekonomik ve buna bağlı olan nedenler çoğunlukla ilk sırada gelir. Bunun yanı sıra dini baskılar, terör olayları ve kan davaları gibi nedenler de dünyanın çeşitli yerlerinde göçlere neden olmaktadır. Genelde bu etkenler göçün “itici faktörlerini” meydana getirirken, göçte varılan bölgelerdeki ekonomik, sosyal, eğitim ve sağlık şartlarının daha iyi olması göçlerin “çekici faktörlerini” oluşturur.

Göçlerin diğer önemli bir yönü de, göçlerin çift yönlü bir etkiye sahip olduğudur. Çoğunlukla göçler gidilen ülkeyi etkilediği gibi aynı şekilde göçün başladığı topraklarda önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin Dağlık Lübnan'da yer alan Maruniler'in bir kısmı Avrupa' da eğitim alıp ülkelerine döndükleri zaman eğitim, ticaret ve düşünce dünyasına çok değerli katkılar yapmışlardır.

Göçler kavram itibariyle buldukları yerden, varılmak istenen yere hareket etmek olarak tanımlanmaktadır. Tarih içerisinde Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçü, Avrupa'dan ABD' ye olan göçler, Nazi katliamından kaçarak zorunlu göçe tutulan Yahudilerin göçleri tarihteki önemli sonuçları olan göçlerdir. Tarihi dönemler içerisinde 15. yüzyıla kadar olan dönemlerde güvenlik ve zorunlu sebeplerle yapılan göçler ağırlık kazanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan çıkan Avrupa'da yoğun iş gücüne talep ortaya çıkınca kıtaya olan göçler en üst düzeye çıkmıştır.

Günümüze kadar Dünya'nın hemen her bölgesinde görülen göçlerde geriye dönme isteği görülse de bunun çok az bir oranı tekrar eski topraklarına dönebilmiştir. Çoğunlukla ekonomik nedenlerle göç eden nüfus kitleleri vardıkları bölge ve ülkelere uyum sağlayamadıklarında birbirine daha bağlı diasporalar oluşturmaktadır. Türklerin Almanya'da, Yahudilerin dünyanın birçok yerinde diasporalar meydana gelmiştir. Özellikle bu diasporalarda ilk kuşakların eğitim seviyesi daha düşük olduğundan göç ettikleri ülkelere tam olarak entegre olamadıkları için kendi aralarında daha sıkı bir bağlılık görülür. Göçmenlerin içinde yaşadıkları ülkelerle entegrasyonları genelde birkaç nesil sonra istenilen düzeye gelebilmektedir. Hatta göçmenler geride bıraktıkları yakınlarını da yanlarına almak suretiyle zincirleme göçlere neden olmaktadır. Örneğin Türklerin Almanya'ya göçleri, ilk göç edenlerle sınırlı kalmamış, göç hareketleri sürekli bir özellik göstermiştir.

Göçler yalnızca ekonomik nedenlerle açıklanabilecek bir olgu değildir. Kültürlerin birbirini tanması, etkilemesi ve yeni, farklı şekillere bürünmesinde göçlerin önemli etkileri vardır. Özellikle evlenmelerle meydana gelen kaynaşmalar bu süreci daha da hızlandırmaktadır. Böylece göçmenler kendi değerleriyle, dünyaya bakışlarıyla oldukça farklı olan başka değerlerle buluşmakta ve farklı toplumlar oluşmaktadır.

Göçler beraberlerinde birçok sorunu da getirmiştir. Göç ederken ülkelere uyum sağlamak, kültür çatışmaları, göç edenlerin geldikleri ülkeler ile ilişkileri gibi değişik sorun ve konular göçlerle ortaya çıkabilmektedir. Örneğin 1960'lı yıllarda Avrupa'ya göç eden Türk topluluklarının bu topraklarda yaşadıkları sorunlar, vardıkları ülkelere entegrasyonları hep tartışılmıştır. Bunun sonucu olarak göç edenler kendi aralarında örgütlenme, küçük gettolar oluşturma yoluna gitmişlerdir. Ancak bir iki nesil sonrasında buldukları ülkelerle entegrasyon hızlanma sürecine girmiştir.

4.2.İslamiyet Öncesi Suriye ve Lübnan Topraklarında Göç Hareketleri

Suriye kelimesi semitik bir terim olan Siryon'dan gelmektedir. Hellenistik zamanda Akdeniz ile Fırat Nehri arasındaki saha için kullanılan terim Coele Syria idi. Selçuklular ise Güneybatı Asya için bu terimi kullanmıştır. Romalılar ise Anadolu ile Mısır arasındaki bölge için Suriye demiştir. Araplar ise aynı bölgeyi Şam olarak adlandırmıştır.³⁶

Suriye ile ilgili ilk yazılı belgelere Mısır kaynaklarında rastlanmıştır. Bu kaynaklarda Suriye'ye yapılan geziler, Doğu Akdeniz kıyılarındaki zengin sedir ve çam ormanlarından bahsedilmiştir. Kıyılardaki işlek limanlar, zengin bitki örtüsü ve kavşak bir noktada yer alması Suriye'yi bu dönemde önemli bir merkez haline getirmiştir. Ayrıca Sümerler de Suriye limanlarını kullanarak ticaret yapmaktaydılar.³⁷

1975 yılında Halep yakınlarında yapılan kazılarda M.Ö. 2300 yıllarında Suriye'de güçlü bir Ebla Krallığının hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu krallık Suriye, Mezopotamya'nın bir kısmı ve Güney Anadolu'ya hakim kendi dili olan gelişmiş bir uygarlıktı. Daha sonra bu krallık Akadlar tarafından yıkılmıştır. Bu dönemden sonra Kenanlar ve Ammurular Kuzey Arabistan'dan Suriye içlerine doğru göç etmeye başlamışlardır. Kenanlar Suriye'nin yerel halkı ile kaynaşarak kıyı kesimlerdeki liman şehirlerine yerleşmişlerdi. M.Ö. 2000 yıllarında Fenikeliler Suriye kıyılarına yerleşerek, ticari koloniler kurmuşlardır.³⁸

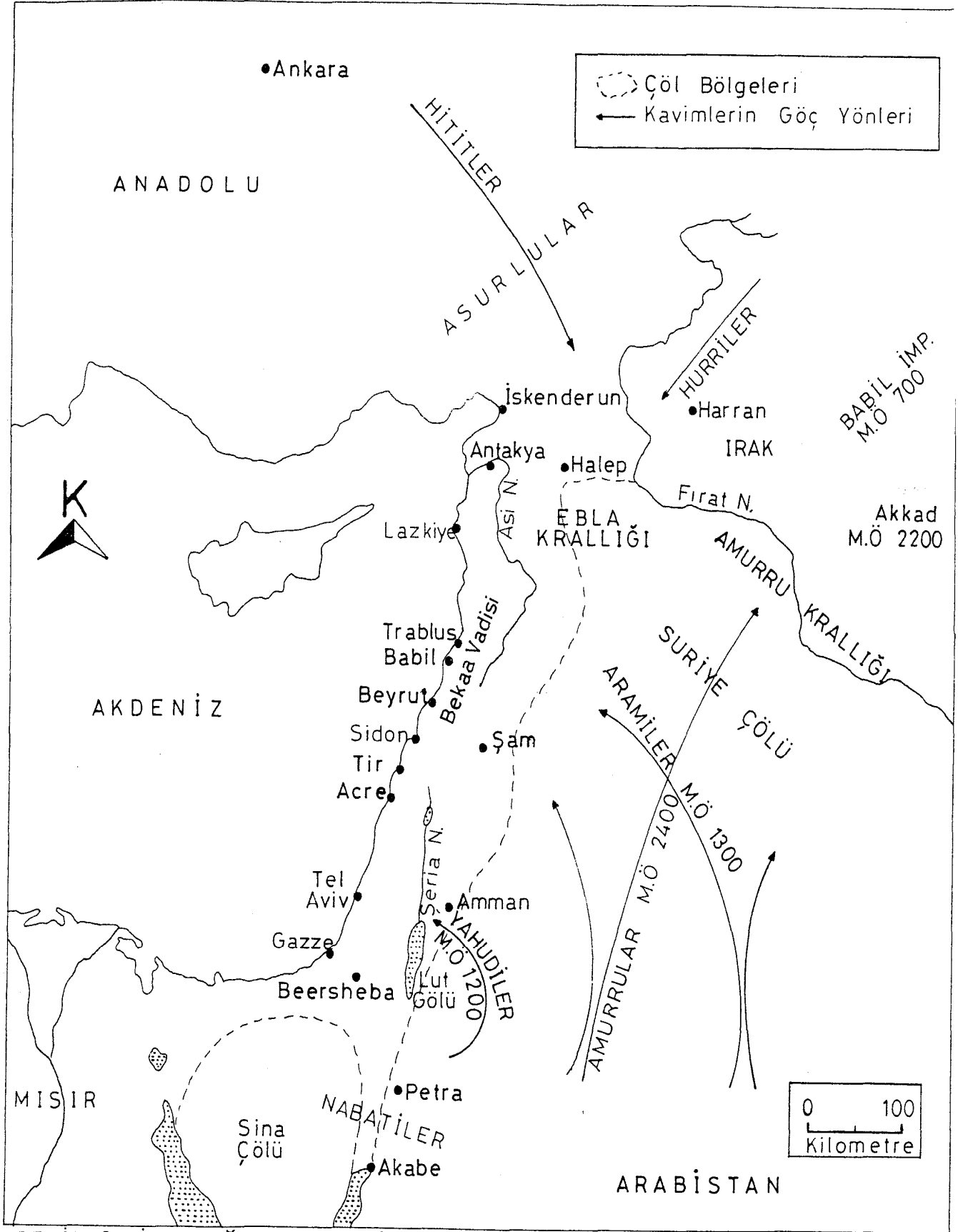
Milattan önce 13. yüzyılda Aramlar ve Yahudiler Suriye topraklarına göç ederek yerleşmişlerdir. Mezopotamya ile Suriye arasındaki bölgeye yerleşen aramlar burada krallık

---

³⁶ Pipes, Daniel, Greater Syria: The History of an Ambition, Oxford University Press, New York, USA, 1990, s.13

³⁷ Thomas Collelo, a.g.e., 1987 s.4-5

³⁸ Thomas Collelo, a.g.e., 1987 s.6

ŞEKİL: 2 İLK ÇAĞLARDA SURİYE'DE GÖÇLER

Kaynak: +A. H. Hourani, Syria and Lebanon: A Political Essay
Lebanon Bookshop, Beirut, Lebanon, 1964

kurmuştur. Bu dönemde Şam zenginliğin merkezi ve Suriye Güneydoğu Asya'ya açılan ticari bir kapıydı. Fenike alfabesini sadeleştirerek meydana getirdikleri aramca dili Ortadoğu da ticaret dili olmuş ve hatta Pers imparatorluğunun da resmi dili olarak kabul edilmiştir. Bugün bile bu dil Lübnan-Suriye arasındaki küçük bir köylü nüfusu tarafından kullanılmaktadır. Suriye Krallığı kurulduğu dönemde ise en önemli göç hareketleri önemli sayılara ulaşan Yunan göçleriydi. Yunanların çabalarıyla Suriye'nin ticari faaliyetleri Hindistan, Uzakdoğu ve Avrupa'ya kadar ulaşmıştı. Yeni şehirler kurarak kolonileştirdiler. Bölgeye kültürlerini de getiren Yunanlar yönetim, bilim ve felsefe alanında da önemli katkılar yapmışlardır. Böylece ortaya çıkan Suriye-Yunan kaynaşması ile farklı bir kültür ortaya çıkmıştı.³⁹

Yüzyıllar boyunca Roma egemenliğinde kalan Suriye, M.S. 7. yüzyıldan itibaren bu etkinliğin zayıfladığı bir alan olmuştur. Akdeniz dünyası yavaş yavaş çözülmeye, Suriye Roma İmparatorluğu'ndan kopmaya başlamıştı. Ancak ticari ve kültürel bağları tamamen kopmamıştı. İslamiyet'in doğuşu ile birlikte Arap Yarımadası hızla Müslümanlaşmıştı. Arap kabileleri Suriye'ye doğru göç ediyor ve Arapça bölgede hakim dil haline gelmişti. Buna karşın Lübnan ve çevresinde hala önemli bir Hristiyan nüfusu vardı. Müslümanların ilerleyişine daha fazla dayanamayan Bizanslıların bölgeyi terk etmesiyle, Arap Yarımadasının büyük çoğunlukla Müslüman egemenliğine geçmesi tamamlanmıştı.⁴⁰

---

³⁹ Edited by Thomas Collelo, a.g.e., 1987 s.8

⁴⁰ Edited by Thomas Collelo, a.g.e., 1987 s.9-10

4.3.Osmanlı Dönemi'nde Suriye-Lübnan Göçleri ve Osmanlı'nın Bakış Açısı

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde göç hareketleri her zaman mevcuttu. Konar göçerler, işgaller sonucu yer değiştiren nüfus kitleleri bulunmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun dikkatini çeken göçler devletin gerileme dönemine uzanmaktadır.

Özellikle 1885 yılından sonra Suriye Vilayeti sınırları içerisinde önemli göç hareketleri meydana gelmekteydi. Vilayet sınırları içerisinde Dağlık Lübnan bölgesinden yasal veya yasal olmayan yollardan Avrupa ve Amerika kıtasına göçler hızlanmıştı. Bu göç hareketleri İstanbul'daki Osmanlı merkezinin de dikkatini çekmişti. Bunun üzerine Beyrut'taki yetkililer ile merkez arasında konu ile ilgili yazışmalar yapılarak bu göçlerin engellenmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre yurtiçi ve yurtdışı seyahatinde bulunmak isteyen bir kişi yetkililere başvurarak murur tezkeresi almak zorundaydı. Ancak bu tezkere ile yasal olarak seyahat edilebilirdi. Bu arada Lübnan kıyılarındaki limanlardan İngiliz ve Fransız gemileri aracılığı ile birçok kişi göç etmişti. Avrupalı aracılar bölgedeki fakir insanların topraklarını ucuz fiyatlarla satın alıp onları çeşitli yollarla dış ülkelere ulaştırıyorlardı. Uzun dönemler boyunca bölgeye atanan valiler sorun üzerine eğildiler. Merkez İstanbul ile işbirliği sorunun çözülmesine yetmemişti.⁴¹

Limanlardaki kamu görevlilerinin rüşvetle rahat geçilmesi, kanunların yasadışı göçlere fazla bir ceza uygulamayışı sorunları zorlaştırıyordu. İller arasındaki koordinasyon eksikliği, yasal boşluklar da bu durumu kolaylaştırıyordu. Ayrıca yurtiçi seyahatlerde alınan izinler bazı

---

⁴¹ Akarlı, Engin Deniz, *The Lebanese In The World, A Century of Emigration, Ottoman Attitudes Towards Lebanese Immigraton(1885-1910)*, IB Tourus And Co.Ltd Publishers, London, England, 1992 s.114-116

yerlerde yurtdışına çıkmak için kullanılan bir araç olmuştur. Bu uygulamanın yaygınlaşması üzerine Osmanlı Devleti farklı arayışlara girdi. İçişleri Bakanlığı aracılığı ile merkeze ulaşan rapor konu hakkındaki politikanın değişmesine neden olmuştur. Hazırlanan raporda Dağlık Lübnan bölgesinin verimsiz ve çorak olduğu, bölgenin geçimini sağlayan ipeğin fiyatının düştüğü, bölge halkının ekonomik açıdan zor durumda olduğu belirtiliyordu. Bu rapordan sonra Osmanlı Devleti bölge ekonomisini destekleyici bir dizi önlem aldı. Ayrıca dış göçü sınırlayıcı yasalar getirildi. 1896'da alınan bu önlemler istenilen sonucu vermedi. Bölgeden dışarıya olan göçler yasadışı yollardan devam ediyordu. Bunun üzerine Kasım 1898'de Osmanlı Hükümeti göçler üzerindeki sınırlamaları kaldırdı. Ayrıca Dağlık Lübnan Hükümeti'ni seyahat izinleri yayınlamasına izin verdi. Buna karşın göçler tüm hızıyla devam ediyordu. Göç edenler ülkeden rahat ayrılırsalar bile varacakları ülkeler için yasadışı çalışan araçlara başvuruyorlardı.⁴²

Osmanlı'nın göç politikasını değiştirmesinde göç edenlerin bölgelerine gönderdikleri paralarla ekonominin canlanmasıydı. Örneğin Dağlık Lübnan Bölgesi'ndeki yıllık gelirin 220 milyon franka çıktığı bunun 90 milyonunun göçmenlerin yolladığı paralar olduğu hesaplanmıştı. Osmanlı Devleti geçmiş dönemlerde artan toprakları nedeniyle nüfusun azalmasını istemiyordu. Ancak İmparatorluğun çöküş döneminde toprakların yavaş yavaş elden çıkması ve bu topraklardan Anadolu'ya doğru olan göçler Osmanlı'nın politikasının değişmesine neden oldu. Artık topraklarını korumak için gerekli nüfusa sahipti. Bu nedenle de Suriye ve Lübnan bölgesinden olan göçleri serbest bırakmıştı. Bunun sonucu olarak 1914 yılına kadar yaklaşık 350 bin Suriye ve Lübnanlı Amerika'ya göç etmişti. Bu dönemde özellikle Fransız simsarlar tarafından birçok Lübnanlı ve Suriyeli Avrupa'ya taşınmıştı.

---

⁴² Akarlı, Engin Deniz a.g.e, 1992 s.117

Bölgeden göçlerin artmasında Osmanlı Hükümeti'nin Hristiyanları da askere almasının etkisi vardı. Osmanlı Devleti'nin aldığı bu karar bölgeden olan göçleri arttırmıştı. Bu karar daha sonra Avrupalı ülkelerin baskısı ile geri alındı. Zorlaşan ekonomik şartlara karşın vergilerin ağırlaşması göçleri arttıran diğer bir etkendi. Bölgedeki Müslümanlar içinde Hristiyanlar arasında olduğu gibi askere alınmaktan kaçınan göç nedeniydi. Ancak sayısal olarak Hristiyanlar ağırlıktaydı.

Osmanlı Devleti'nden göç eden nüfusun karşılaştıkları problemlerden biri de vatandaşlık sorunuydu. Osmanlı yönetiminin onayıyla göç ettikten sonra yabancı ülke uyruğuna bir kişi geri döndüğünde Osmanlı vatandaşı sayılmıyordu. İzinsiz olarak ülkeyi terk edip dönenler ise Osmanlı vatandaşı sayılacaktı. Bu vatandaşlık sorunu sadece kişileri değil devletleri de etkilemeye başlamıştı. Örneğin ABD ile vatandaşlık hakları konusunda önemli sorunlar yaşanmıştı. 1874 yılında Osmanlı ve Amerikan hükümetleri Amerikan vatandaşlığına hak kazanmış olan eski Osmanlı vatandaşlarının ülkelerine dönüp iki yıl kaldıkları takdirde Amerikan vatandaşlığından çıkarılıp Osmanlı vatandaşlığına kabulü kararlaştırıldı. Ancak göç eden Suriye ve Lübnanlı göçmenlerin birçoğu dış ülkelerde vatandaşlık hakkını da elde edememişti.

Osmanlı'nın dağılma sürecinde Balkanlar ve Kafkaslardan Suriye bölgesine doğru göçler artmıştı. Bu arada bölgeden kitleler halinde Hristiyanlar göç ediyordu. Bu durum bölgenin etnik ve demografik yapısını değiştirmişti. Bu demografik yapıyla Suriye ve çevresinde Müslüman nüfus yoğunlaşırken daha güneyde ve Dağlık Lübnan bölgesinde Hristiyanlar yoğunlaşmıştı. Zaten 1860'tan beri Dağlık Lübnan Bölgesinde Hristiyanların daha özgürce yaşayabildiği otonom bir bölge kurulmuştu. Bu bölge ve bu statü Lübnan Devleti'nin temelini oluşturmuştu. Osmanlı idaresinin daha önce Avrupalı devletlere verdiği kapitülasyonlar yabancıların ülkeye müdahalesini kolaylaştırmıştı. Kapitülasyonlarla ülkedeki

Hristiyan nüfusun haklarını korumak bahanesiyle sürekli müdahale edilebiliyordu. Bu müdahaleler sonucunda belirli yerlerde özerk bölgeler kuruluyordu. Bu özerk bölgeler Osmanlı'nın dağılma süreciyle teker teker devletleşmişlerdi.

Osmanlı döneminde değişen politikalara bağlı olarak göçlerde artış veya azalış göstermiştir. Ancak sürekli olarak bir göç durumu vardı. Çünkü bazı Osmanlı kayıtlarında Amerika'da ve Avrupa'da Osmanlı'dan göç edenlerin sayısı 100 bini geçmişti. Bu nedenle Osmanlılar Arjantin, Fransa ve İspanya gibi ülkelerde elçilik açmak zorunda kalmıştır. Artan bu göç dalgasına karşı geri dönüşlerde oluyordu. Tekrar anavatanına bu nüfusun bir kısmı yabancı ülke vatandaşlığı elde etmişti. Yabancı vatandaşlığı elde eden bu nüfusun Osmanlı idaresi altında sorunlar çıkarması merkezi yönetimi rahatsız ediyordu. Buna önlem olarak Osmanlı yönetimi elçilikler aracılığıyla yabancı ülke vatandaşlığını engellemeye çalışıyordu. Ancak bu politika fazla başarılı olamadı. Özellikle Hristiyan Maruniler kolaylıkla Fransız pasaportu elde edip Fransız vatandaşlığına geçiyorlardı.⁴³

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu sınırlarından 1880'li yıllardan itibaren önemli oranda Suriyeli ve Lübnanlı göç etmiştir. Bu göçler belirli dönemlerde dalgalanmalar göstermesine karşın tam olarak kesintiye uğramamıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılma döneminde Kuzey ve Güney Amerika ile Avrupa'daki Suriyeli sayısı 100 bini geçmişti. 1914 yılına kadar 350 bine dayanan göçmen sayısı I. Dünya Savaşı etkisiyle kesintiye uğramasına karşın savaş sonunda tekrar artışa geçmiştir. Göç edenlerin vardıkları ülkedeki konumları giderek güçlenmiştir ve ekonomik bir güç haline gelmişti. Ayrıca ayrıldıkları

---

⁴³ Akarlı, Engin Deniz, a.g.e, 1992 s.130-131

ülkelerle ilişkileri ekonomik ve siyasi açıdan devam etmişti. Bu etki Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde yabancı devletlerin desteğiyle artarak devam edecekti.⁴⁴

4.4.Bağımsızlık Dönemine Kadar Lübnan-Suriye Göçleri

1943 yılında bağımsızlığını kazanan ancak 1946 yılında Fransız askerlerinin ülkeden çekilmesiyle tamamen bağımsız olan Lübnan, Osmanlı İmparatorluğu altında bağımsızlığını kazanana kadar genellikle "Suriye Vilayeti" toprakları içinde değerlendirilmekteydi. Bu nedenle gerek Osmanlı kaynaklarında gerekse dış kaynaklarda mevcut bilgilerin büyük bir kısmı Suriye ve Lübnan'ı birlikte vermektedir. Sonuç olarak biz de çalışmamızın bir bölümünde bu iki ülkenin göç olgusunu birlikte açıklamaya çalıştık.

Tarih boyunca Suriye ve Lübnan önemini nüfusundan çok sahip olduğu coğrafi konuma borçluydu. Doğu Akdeniz kıyısı boyunca Afrika, Asya ve Avrupa ticaret yollarının kesiştiği bir kavşak üzerinde yer alıyordu. Dönem dönem ticaret yolları daha farklı alanlara yönelse de bölge önemini her zaman korumayı başardı. Suriye topraklarının bir kısmı Güneydoğu Anadolu'dan, Suriye ve Arabistan çöllerine doğru uzanan verimli "hilal" denilen kısım içinde bulunması nedeniyle verimli topraklara da sahipti. Bu nedenlerle Suriye her zaman nüfus için çekim merkezi olmayı başarmıştır. Genelde Suriye her yönden gelen göçlere açıktı. Mısır'dan, Orta Asya'dan, Anadolu'dan ve Arabistan Yarımadası'ndan Suriye'ye doğru yoğun göç dalgaları vardı. Arap Yarımadası'ndan gelen nüfus kendi gelenek ve göreneklerini de geldikleri topraklara taşıdılar. Bir kısım gelenekleri vardıkları bölgelerdeki etkileşimler sonucunda elde ettiler. Akdeniz insanı ile Arap Yarımadasının göçebe insanı

---

⁴⁴ Hashimoto, Kohei, *The Labenese In The World: A Century Of Emigration, Lebanese Population Movement, 1920-1939 Towards A Study*, London, England, 1992, s.105

arasındaki etkileşimler, çekişmeler ve çatışmalar Suriye ve Lübnan tarihinin önemli bir kısmını oluşturmuştur.⁴⁵

Müslüman Arapların Abbasiler döneminde Suriye'yi Müslümanlaştırmasının sonuna gelinmişti. Müslümanların bölgede hakim olması Suriye'deki Hristiyanları rahatsız etmeye başlamıştı. Suriye'den Lübnan'ın dağlık kesimlerine doğru, kendileri için daha güvenli buldukları yerlere göç etmeye başladılar. 9.yüzyılda Hristiyan Maruniler Dağlık Lübnan'da kendi düzenlerini kurmaya giriştiler.

11.yüzyılın sonuna doğru bölgede farklı güçler egemen olmaya başladı. Kuzey'de Selçuklular, Güney'de Fatımiler etkindi. Bunun yanı sıra bazı küçük etkin aileler bölge üzerinde etkindi. Haçlı Seferleri ile bölgede dengeler değişmeye başladı. 11. yüzyılın sonlarında Haçlılar Doğu Akdeniz kıyısında Antakya, Trablus ve Kudüs gibi feodal eyaletler oluşturdular. Bu eyaletlere Avrupalı yönetici sınıfları atayarak, bu eyaletleri aralıklarla kuvvetlendirdiler. Genelde Avrupalı askerler ve yöneticiler Fransız olduklarından bu dönemden itibaren Fransızlarla Maruniler arasındaki ticari, kültürel ve siyasal ilişkiler kuvvetlenmeye başladı. Ancak Haçlı etkisi daha çok Akdeniz kıyı şeridinde etkiliydi. Bu etki Suriye'nin iç kesimlerinde fazla etkili olmadı. Daha sonraki dönemlerde bölgede Memlûklar egemen oldu. Ancak Moğol istilaları ile Suriye yakılıp yıkıldı.⁴⁶

1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferiyle Suriye ve Lübnan toprakları 400 yıl sürecek Osmanlı egemenliğine giriyordu. Özellikle Osmanlı egemenliği altındaki 300 yıl

---

⁴⁵ Hourani, Albert H, Syria and Lebanon: A Political Essay, Lebanon Bookshop, Beirut, Lebanon,1964 s.12-13

⁴⁶ Acar, İrfan C, a.g.e., 1989, s.8-9

boyunca bölgede önemli değişiklikler olmadı. Ancak Arabistan içlerinden Suriye'ye olan göçler devam ediyordu. Göç edenlerin çoğu göçebeler ve köylüler idi. Şamar ve Anazah gibi kabileler büyük gruplar halinde göç etmişlerdi. Bu kabileler Fırat nehri havzasındaki verimli alanlara yerleşirken kendi aralarındaki mücadeleler de son bulmamıştı. 16. ve 17. yüzyıllarda Dürzi aileler tarafından yönetilen bölge yavaş yavaş kabileler ve dinler arasındaki savaşların merkezi haline geliyordu. 17. yüzyıl boyunca Dürzi Şihab Ailesi tarafından yönetilen Lübnan'da kuzeyden Hristiyan köylüler güneydeki Dürzi topraklarına doğru göç etmeye başladılar. Ancak bu göçler bölgedeki çatışmaları şiddetlendirdi. Dürzi kökenli Kaysit ve Yemeni gruplar arasındaki çekişmeler de devam ediyordu. Aralarındaki çatışmalar sonucunda bazıları bugünkü Suriye toprakları içerisinde yer alan Havran'a doğru göç ettiler.⁴⁷

Osmanlı egemenliği altındaki dönemlerde Suriye ve Lübnan'da ticari hayat daha durgundu. Önemli ticari yollar yön değiştirmiş ve ağır vergiler tarımı olumsuz yönde etkilemişti. Fransızlar ve İtalyanlar ise bölgedeki kıyı şehirlerinde ticari koloniler kurarak bölgenin ekonomik canlanmasına katkı sağlıyordu. Bu koloniler sayesinde Osmanlı sultanları tarafından Avrupalılara özel statüler veriliyordu. 1535'te kapitülasyon olarak bilinen bu ayrıcalıkların ilki Fransa'ya verildi. Fransa ticari ayrıcalıklar edinmekle kalmayıp, Lübnan'daki Katolik Hristiyanlar'ı da koruma hakkını elde ettiğini iddia ediyordu. Batılılar böylece yavaş yavaş bölgeye yerleşmeye ve etki sahalarını genişletmeye başladılar. Bölgede Katolik okulları açılıyor, misyonerler daha etkin rol alıyordu. 18. yüzyıla gelindiğinde bölgedeki Osmanlı hakimiyeti zayıflamaya başladı. Yöneticiler, feodal liderler Osmanlı hakimiyeti zayıfladığından daha rahat hareket edip, keyfi davranıyorlardı.

---

⁴⁷ Hourani, Albert H. a.g.e, 1964, s.24-25

Dağlık Lübnan Bölgesi 18. yüzyılda çevresine göre daha sakin ve kaostan uzaktı. 1840'a kadar Şihab Ailesi tarafından yönetilen bölge kendi kanunlarını çıkararak bağımsız bir kimliğe doğru ilerliyordu. Bölgenin sınırları da yavaş yavaş genişliyordu. Lübnan'ın kuzeyine başta Maruniler olmak üzere değişik Hristiyan mezhepleri yerleşmişti. Ülkenin güneyinde ise Dürziler yer alıyordu. Kuzeyden güneye doğru Hristiyan göçleri devam ederken Dürzi bölgesinden de Cebel Dürzi Bölgesine göçler vardı. Cebel Dürzi Bölgesine olan göçler Dürzilerin ülke içerisindeki güçlerini olumsuz yönde etkilemeye başlamıştı. Çünkü bu göçler ülke içerisindeki sayılarını önemli oranda düşürmüştür.⁴⁸

Suriye ve Lübnan'da görülen göçlerin bir diğer özelliği de bu göçlerin tek yönlü olmadığıdır. Daha önce bölge içerisinde ve bölgeye olan göçlerden bahsedilmişti. Ancak bölgede dış ülkelere olan göçler de önemli boyutlara gelmişti. Fransızlar'ın ve misyonerlerin çalışmaları ile bölgede özellikle Hristiyan nüfusunun eğitim düzeyi yükselmiş ve dış dünya hakkında bilgilere sahip, yabancı dil bilen nesiller yetişmeye başlamıştı. Bu eğitilmiş nüfus bölgede kendileri için yeterli iş ve gelir düzeyini bulamıyordu. Ayrıca Hristiyanlar için Müslüman ağırlıklı bir ortamda yaşamaktaki isteksizlik de göçleri hızlandırıcı etkide bulunmuştur. Bölgeden dışarıya olan göçlerin başlamasında Batı Dünyasının çekiciliği, sunduğu fırsatlar ve özgürlük de önemli birer etkeni.

Dışarıya olan göçlerde farklı destinasyonlar göze çarpmaktadır. İlk olarak genelde Kuzey Afrika'daki ülkeler tercih edilmiştir. Batının etkisinin fazla olduğu Mısır önemli oranda göçebe nüfusu kendine çekmiştir. Yıllar içinde bu ülkede asimile olan Suriye-Lübnan kökenli nüfus önemli görevlere gelmeyi de başarmıştır. Diğer bir göç dalgası ise Kuzey ve

---

⁴⁸ Collelo, Thomas a.g.e, 1987, s50-51

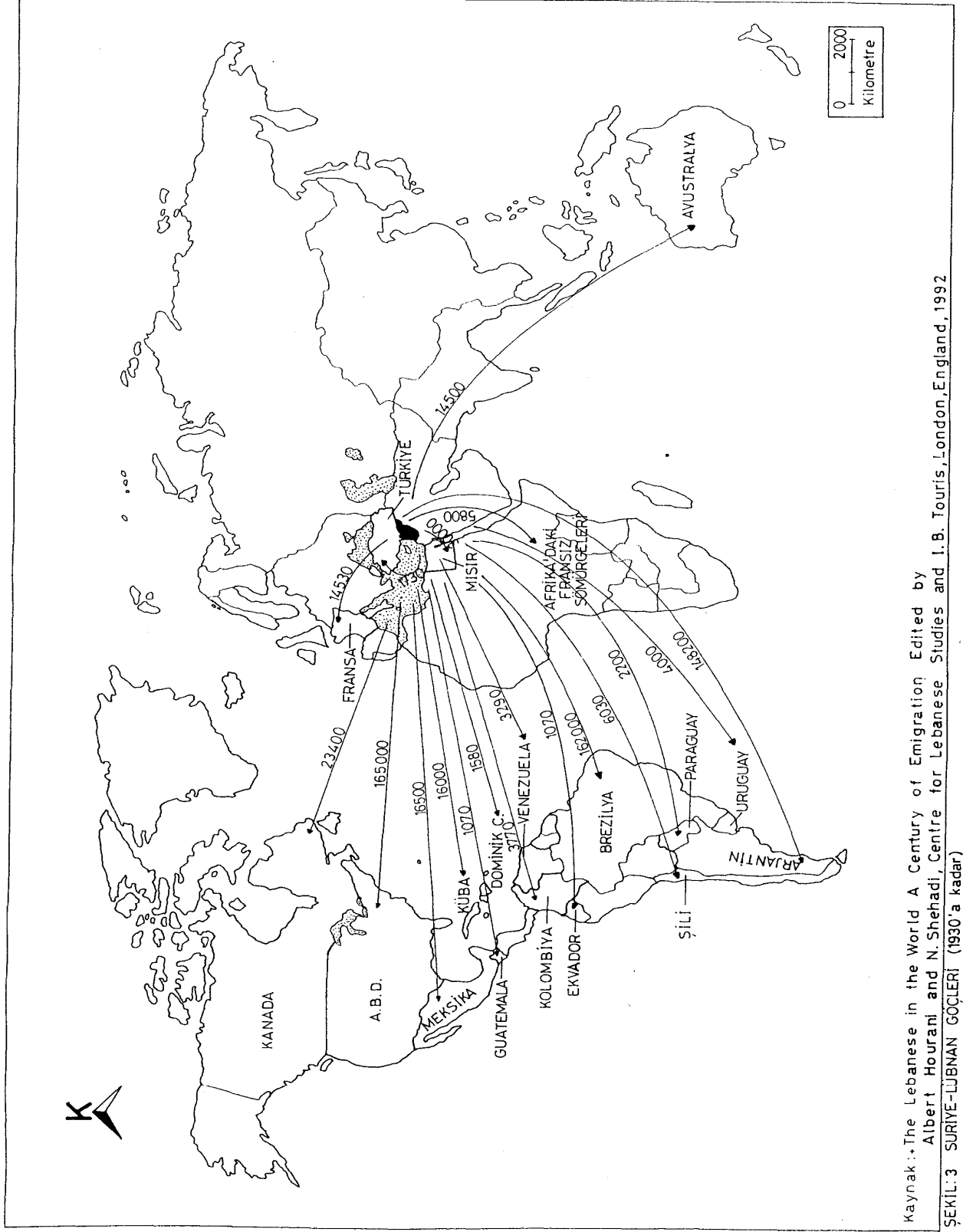
Güney Amerika'ya yönelmiştir. Güney Amerika'da Brezilya ve Arjantin en fazla göçü alan ülkelerdi. 1925-1942 yılları arasında Brezilya'ya 20 bin civarında Suriye-Lübnan kökenli kişi göç etmiştir.⁴⁹

Suriyeliler bu ülkelerde ticari koloniler kurmuşlar kahve plantasyonlarında çalışarak yerli halkla kaynaşmaya başlamıştır.⁵⁰ Kuzey Amerika'da ise en önemli göç merkezi ise ABD idi. Bu göçlerin Suriye'ye hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardı. Bir yandan ülkenin nitelikli iş gücü yurtdışına giderken, diğer yandan göç eden nüfusun ülkelere gönderdikleri paralar ülke ekonomisinin en önemli kaynaklarından birinin oluşmasını sağlamıştır.

---

⁴⁹ Lesser, Jeff, The Labenese in The World A Century of Emigration, From Pedlar to Proprietors: Lebanese Syrian and Jewish Immigrants in Brazil I.B Taurus Co.Ltd Publishers, London, England, 1992 s.397

⁵⁰ Capello, Ernesto, Carrying the Past: The Syrio-Lebanese Emigration to Brazil, 2002 <http://www.La.utexas.edu/paisano/EECtext.html>

Kaynak: The Lebanese in the World A Century of Emigration Edited by Albert Hourani and N. Shehadi, Centre for Lebanese Studies and I. B. Touris, London, England, 1992
 ŞEKİL: 3 SURİYE-LÜBNAN GÖÇLERİ (1930'a kadar)

Konu Başlıkları: Trevor Batrouney, The Lebanese in Australia 1880-1989
 *Alia Naff, Lebanese Immigration into the United States
 *Ignacio Klich, Arabic Speakers in Argentina 1888-1914
 *Köhei Hashimoto, Lebanese Population Movement 1920-1939 : Towards a study

Ekonomik katkılarla birlikte Batı ile Suriye, Lübnan göçmenleri daha da kaynaşmış Batılı kuruluşların bölgeye olan yatırımları hızlanmıştır.

4.5.Lübnan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Göçlerin Etkileri

16. yüzyıl başlarında Osmanlı egemenliğine giren Lübnan küçük fakat etnik ve dini özellikleriyle oldukça karışık bir ülkeydi. Ülkenin bağımsızlığını kazanmasında farklı özellikler etkili olmuş ancak bağımsızlık sonrasında dahi ülke tam bir iç huzura kavuşmamıştır. Etnik yapının karmaşıklığı, ülkenin yönetim kurallarına da yansıtılması sorunları daha da güçleştirmiştir. Göçlerle etnik ve dini yapıda meydana gelen değişimler bu sorunların başka bir tarafını oluşturmuştur. 16. yüzyılda Osmanlı yönetimi altında Suriye'nin bir parçasını oluşturan Lübnan'da Dürziler hakimdi. Ancak Dürzi aileler arasında iç savaş vardı. Bu savaşlar sonunda liderlik aileler arasında el değiştireyordu.

Lübnan'da 17.yüzyılda sayıca en kalabalık olan Hristiyan Marunilerdi. Beyrut'un kuzeyinde yaşayan Maruniler Katolik'ti. Batı dünyası ile özellikle Fransa ile kuvvetli bağları vardı. İlk dönemlerde etkili olmayan Maruniler giderek güç kazanmaya ve ülke yönetiminde hakim duruma geçmeye başladılar. 18.yüzyılda Dürzi etkinliği azalırken Maruniler'in arttı. Maruniler'in ipek ticaretini ellerinde tutmaları ekonomik açıdan kuvvetlenmelerini sağlamıştı. Ayrıca Maruniler'in Vatikan ile ilişkileri kuvvetliydi. Birçok Maruni Avrupa'ya giderek orada eğitim almışlardı.⁵¹ Ayrıca bölgedeki Katolikler Fransa'nın himayesindeyken Ortodokslar ise Ruslar'ın korumasındaydı. Böylece Dağlık Lübnanlı Hristiyanlar kendilerini çevreleyen Müslüman kuşağından ayrı tutarak batıya yönelmiş oldular. Dil olarak da

---

⁵¹ Kamal S.Salibi. The Modern History of Lebanon, London,England.,1965, s.153

Arapça'nın yerini Fransızca almaya başladı.⁵² Bu eğitimli kişiler tekrar Lübnan'a dönerek ülkeye önemli katkılar yaptılar. Avrupa'daki birçok yenilik tekrar ülkeye göç eden Maruniler sayesinde elde edilmişti. Eğitimli Maruniler'in sayesinde Lübnan'da Avrupa'dakine benzer okullar açılmış ve eğitim düzeyi yükselmişti. Suriye'den Lübnan'a göç eden Rum Katolikler kendilerini Maruniler'e daha yakın hissediyorlardı. Haçlı Seferleri ve Napolyon'un Suriye seferi ile Maruniler ile Fransa arasındaki bağlar kuvvetlenmişti.

Dağlık Lübnan bölgesinde yaşayan Maruniler Osmanlı dönemi içerisinde de otonom bölge olma özelliğini kazanmıştı. Özellikle kapitülasyonların kabulünden sonra batının özellikle Fransa'nın etkisi daha fazla hissedildi. Bu etki 18 ve 19. yüzyıllarda artarak devam etti. Çünkü kapitülasyonlar batılı devletlerin bölgede ticaret yapmasına serbest dolaşım gibi haklar tanıdığından etkileşim daha da kolaylaşmıştı.⁵³

18.yüzyılda Dürzi egemenliği azalmaya başladı. Dürzi aileler arasındaki çekişmeler bu süreci hızlandırmıştı. 1788 yılında Hristiyan Beşir Şıhab'ın Lübnan Emirliğine getirilmesi ülkedeki Hristiyan konumunu güçlendirdi. 19.yüzyılda Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Suriye'ye gönderdi. 1832'de Suriye'yi ele geçirdi. Ülkedeki Hristiyanların işgal kuvvetlerini desteklemesi, Müslümanların ise bu işgale karşı çıkması ülkedeki iç çatışmaların ve farklılaşmaların belirginleşmesine yol açtı. İşgal kuvvetlerini Osmanlılar tek başlarına ülkeden çıkaramadıkları için ancak İngilizlerin desteği ile işgal kuvvetlerini çıkarabildi. Ancak 1841 yılında Dürzi-Maruni çekişmesi çatışmaya döndü. Çatışmalar Osmanlıların müdahalesiyle bastırılabilir. Bölgede çözüm olarak çifte

---

⁵² Hourani, Albert, Edited by Richard H. Nolte, The Modern Middle East: The Decline of the West in the Middle East, Prentice-Hall, Inc Atherson Press, New York, USA, 1963, s.38-39

⁵³ Lewis, Bernard, The Arabs in History, Oxford Univesity Press, London, England, 1993, s. 177

kaymakamlık sistemi getirildi. Kuzeydeki bölge Maruni kaymakamının idaresinde, güneydeki bölge ise Dürzi kaymakamın idaresinde olacaktı. Ancak getirilen bu sistem de sorunların ortadan kalkmasına yetmedi. 1860 yılında Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki çatışmalar şiddetlendi. Her iki taraf da ağır kayıplar verdi. Lübnan'daki bu soruna çare aramak için Osmanlı hükümeti 7 devletin girişimiyle İstanbul'da 1861 yılında antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre Lübnan Osmanlı İmparatorluğunun atayacağı bir mutasarrıf tarafından yönetilecekti. Bu mutasarrıf Osmanlı vatandaşı bir Hristiyan olacaktı. Ayrıca bu anlaşmayla Lübnan, kendi içinde Beyrut, Trablusşam, Sayda ve Bekaa olarak dört bölgeye ayrılıyordu⁵⁴.

20.yüzyılda bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu içerisinde de milliyetçilik akımları kuvvetlenmeye başlamıştı. Suriye ve Lübnan'da Hristiyanlar içerisinde bağımsız bir devlet isteği artarken, Müslümanlar içerisinde Arap milliyetçiliği daha kuvvetli hissediliyordu. I.Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa kendi aralarında gizlice Sykes-Picot adı verilen bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşmaya göre Suriye ve Lübnan'ın içinde bulunduğu topraklar Fransa'nın kontrolüne veriliyordu.⁵⁵

I.Dünya Savaşı sonunda Fransızlar Lübnan'ı işgal etmeye başladılar. Bu işgal ülkedeki Hristiyan nüfus tarafından memnuniyetle karşılandı. Bu bağımsızlık yolunda bir adım olarak değerlendiriliyordu. Müttefik devletler 1920'de San Remo'da Suriye ve Lübnan Fransız manda rejimi yönetimine verildi. Bu ülkedeki Müslümanları özellikle Dürzileri rahatsız etti. Dürziler 1925 yılında isyan çıkarmalarına karşın, bu isyan sonuç vermedi, bu arada Lübnan anayasası kabul edilmişti. Bu bağımsız bir devletin önemli bir işareti olarak görüldü. Manda

---

⁵⁴ Leonard Binder, Politics in Lebanon, New York, USA, 1966 s.34

⁵⁵ Drysdale, Alasdair and Blake, Gerald H., The Middle East and North Africa A Political Geography, Oxford University Press, New York, USA, 1985, s.269

yönetimi altında Lübnan'da Hristiyan yöneticiler arasında çatışmalar çıkıyordu. Ülkede çatışmalar devam ederken Fransa, Suriye ve Lübnan'da iki ayrı devlet kurulması konusunda Suriye ile anlaştı. 1930'lu yıllarda Lübnan da Fransız manda rejimi altına geçmişti.

Fransa her zaman Lübnan'da Hristiyan ağırlıklı bir devlet kurmak istiyordu. Bu nedenle 1914-1918 yılları arasında Anadolu'da zorunlu göçe(tehcir) tabi tutulan Ermeni nüfusun bir kısmı Lübnan'a yerleşmişti. Ayrıca 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra burada yaşayan Ermeni nüfustan da Lübnan'a yerleşenler olmuştu. Fransa, Lübnan'da Hristiyan nüfusunu artırmak için Ermenilerin bu topraklara yerleşmesini olumlu karşılıyordu. 1918-1924 yılları arasında Anadolu'dan göç ettirilen 80 bin civarında Ermeni Suriye ve Lübnan'a yerleşti. Ancak Suriye'deki iç karışıklıklar nedeniyle bu nüfusun büyük bir kısmı Lübnan'a göç ederek Beyrut ve çevresine yerleşti.⁵⁶

Lübnan'da Hristiyanlar ve Fransa Dağlık Lübnan dışında Lübnan'ın iç kesimlerini de kapsayan geniş bir devlet kurmak istiyordu. Böylece ekonomik açıdan daha canlı ve zengin bir ülke oluşturulabilirdi. Ancak bu topraklarda yaşayan Şii ve Sünnilerin katılmasıyla ülkede Müslüman nüfusun artacak olması Fransa ve Lübnanlı Hristiyanları endişelendiriyordu. Böylece Müslümanlar ileride çoğunlukta olduklarını söyleyip ülke yönetiminde daha fazla söz sahibi olmak isteyecekti⁵⁷.

---

⁵⁶ Clark, John I., Jones, Howard Bowen and Greenshields, Thomas H., Change and Development in the Middle East: The Settlement of Armenian Refugees in Syria and Lebanon, 1915-1939, s.Methven and CoLt, London, England, 1981, s.233-238

⁵⁷ Longirgg, Stephan Hemsley, Syria and Lebanon Under French Mandate, Oxford University Press, Printed in Lebanon, 1968, s.122-123

1932 yılında yapılan sayımlara ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştı.

Tablo 4: 1932 Sayımında Mezheplerin Dağılımı

Mezhep	Nüfus	Oran
Hristiyan Maruniler	226.378	%29
Rum-Katolik	45.999	%6
Rum-Ortodoks	76.522	%10
Katolik-Ortodoks-Ermeniler	31.156	%4
Diğer(Protestan,Yahudi,Latin)	22.308	%3
Sünniler	175.925	%22
Şiiiler	154.208	%19
Dürziler	53.047	%7

Kaynak: Meir Zamir, The Formation Of Modern Lebanon, Cornell University Press, New York, USA, 1988 s.98

Yukarıdaki tabloya göre ülkedeki Hristiyanların oranı %52 Müslümanların oranı %48 idi. Böylece Fransa istediğini elde etmişti. Bu sonuçlarla ülkede Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğunu söyleyerek, yönetimde de onların daha ağırlıklı temsil edilmeleri sağlanmıştı. İç karışıklıklar, savaşlar ve ekonomik zorluklar nedeniyle 19.yüzyılın son çeyreğinden itibaren Lübnan'dan Avrupa, Kuzey Amerika ve Güney Amerika'ya olan göçler iyice hızlanmıştı. Bu dönem içerisinde özellikle eğitimli Maruni nüfusu göç etmişti. Böylece Lübnan içerisinde Hristiyan nüfusu, Müslüman nüfusuna karşı azalıyordu. Bu azalmayı ileri süren Müslüman nüfusu ise ülkede çoğunlukta olduklarını ileri sürüyordu. Ancak bu iddialar sağlıklı nüfus sayımı yapılmadığından tam olarak kanıtlanamıyordu. 1932'den sonra gerek iç karışıklıklar gerekse Fransa'nın isteksizliği nedeniyle sayımlar yapılamamış, nüfusla ilgili çalışmaların çoğu tahmin bazında kalmıştır. Ancak birçok çalışmada günümüzde Müslüman nüfusun çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bağımsızlık sürecinde Fransa'nın da katkısıyla Lübnan'ın iç kesimlerinde yer alan Bekaa Vadisi ve çevresindeki yerleşim birimlerinin

Lübnan topraklarına katılması dengeleri değiştirmişti. Çünkü yeni katılan bu bölgelerde Müslüman nüfusu daha yoğundu.⁵⁸ 1932 sayımına göre Fransızlar tarafından önce özerklik verilen Dağlık Lübnan'da Marunilerin oranı %80 civarındaydı. Ancak toprakların bağımsızlık döneminde genişlemesi ile Hristiyan nüfusu %52'ye kadar gerilemişti. Daha önce tablolarda gösterildiği gibi 1906,1914 Osmanlı sayımlarında bölgedeki Müslüman nüfus çoğunluğu oluşturuyordu. Ayrıca 1932 sayımında yurtdişında yaşayan Lübnan vatandaşlarını elinde bulunduran Hristiyanlar da sayımlarda hesap edildi. Böylece Hristiyan nüfusunun Müslüman nüfusa göre fazla olması sağlandı.⁵⁹

Lübnan çevresindeki bu nüfus dengesini değiştirmek için Fransızlar ve bölgedeki Hristiyanlar yeni çıkış yolları aradılar. İlk olarak Hristiyan nüfusun göç etmesi önlenmeye çalışıldı. Çünkü bölgede uzun yıllardan beri önemli oranda dış göç vardı. Sadece 1923 yılında 16 bin kişi ülkeyi terk etmişti. Daha sonraki yıllarda da göç edilen ülkelerin yaptığı sınırlamalar ve 1929 yılındaki ekonomik kriz nedeniyle göçlerde azalma meydana geldi. 1921'den sonra bölgeye yerleşen Ermenilerin bir kısmı Lübnan'a yerleştirilmişti. Böylece Hristiyan nüfusunda nispi bir artış sağlanmıştı. Aşağıdaki tabloda nüfusun yıllar içerisinde Müslüman-Hristiyan nüfus arasındaki dağılımı oransal olarak görölmektedir.

Tablo 5: 1932-1983 Yılları Arasında Lübnan Nüfusun Dinlere Göre Oranları

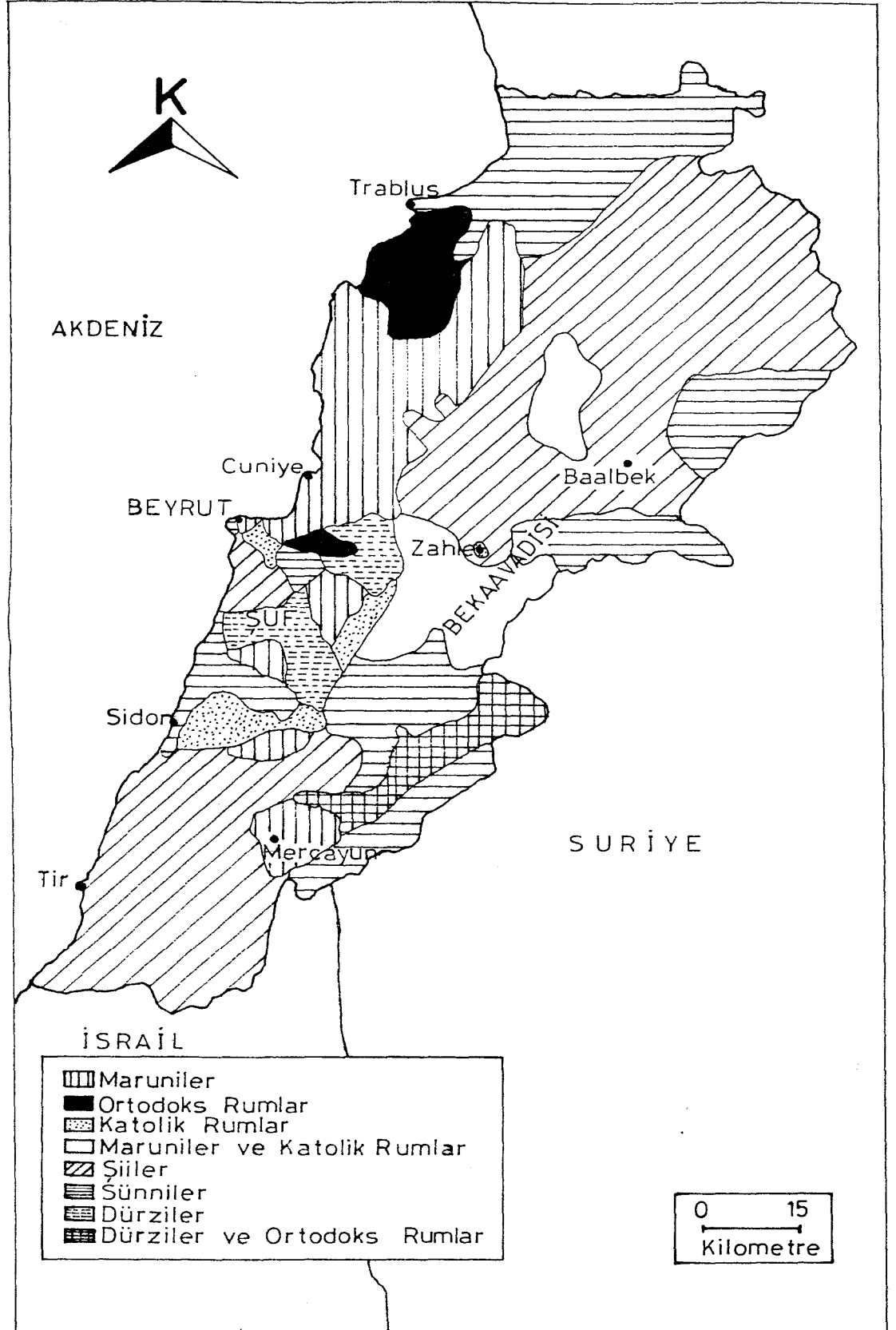
	1932	1968	1975	1989
Müslümanlar	%48	%52.8	%60	%66
Hristiyanlar	%52	%47.2	%40	%33

Kaynak(*): Helena Cobban, *The Making of Modern Lebanon*, Hutchinson, London, England,1985, s.16

Kaynak(**): Alasdair Drysdale and Gerald H. Blake, *The Middle East and North Africa A Political Geography*, Oxford University Press, New York, USA, 1985, s.197

⁵⁸ Norton, Augustus Richard, *Amal and the Shi'a*, University of Texas Press, Austin, USA, 1987, s.6-7

⁵⁹ Mackey, Sandra, *Lebanon: Death of A Nation*, Anchor Books, New York, USA, 1991, s.110-111

ŞEKİL: 4 LÜBNAN'DA MEZHEPLERİN DAĞILIMI

Kaynak: Sandra Mackey, Lebanon: Death of a Nation
Anchor Books, New York, USA, 1989

Yukarıdaki tablo tahmini değerleri göstermesine karşın b6lge n6fusu için bazı bilgileri vermektedir. Tabloda da g6r6ld6ęu gibi g6n6m6ze doğru 6lke içerisindeki n6fus dengesi 6nemli oranda değişmiştir. Ancak 6lkede resmi sayımlar yapılmadığından kesin bilgiler açıklanmamıştır. L6bnanlı Hristiyanlar kendi egemenliklerini sarsacağından ortaya çıkması için fazla g6n6ll6 olmamışlardır.

4.6.Bağımsızlık D6neminden Sonra L6bnan G6leri

G6 L6bnan tarihinin bir olgusudur. İki d6nya savaşı arasında ekonomik krizlerin de etkisiyle g6ler azalmıştır. 1950 ve 1960 yılları arasında ise 6lkedeki barış ortamı ve liberal politikalar sonucunda ekonomi gelişmiş g6ler ise d6şme eğilimi g6stermiştir. 1945'ten 1960'a kadar yıllık ortalama g6ler yalnızca 3000 idi. 1960-75 arasında petrol 6reten zengin 6lkelere doğru g6ler artmıştır. Bu 6lkelere g6 eden n6fus ekonomik açıdan rahatlamış g6nderdikleri paralarla L6bnan ekonomisine 6nemli katkılar sağlamışlardır. Bunun sonucu olarak 1970-75 yılları arasında yıllık ortalama g6ler 10 bin dolayında idi.

1960'lı yıllarda Hristiyan k6kenli g6menler daha fazla iken daha sonra M6sl6manlar da g6 etmeye başlamıştır. 1961 yılında Avustralya'daki L6bnanlı g6menlerden sadece %5.4'6 M6sl6man iken bu oran 1981'de %53.4'e ulaşmıştır.⁶⁰ 1988 yılında Avustralya'da 124 bin L6bnan k6kenli vardı. Ancak bu oran içerisinde M6sl6manların artışına karşın yine de Hristiyanların oranı daha y6ksekti. Toplam Avustralya'daki L6bnanlı g6menlerin %70'e yakını Hristiyan k6kenliydi.⁶¹

---

⁶⁰ Humphrey, Michael, The Lebanese in the World A Century of Emigration, Sectarianism and the Politics of Identity: The Lebanese in Sydney, Tauris and Co Ltd Publishers, London, England, 1992, s.459

⁶¹ Batrouney, Trevor, The Lebanese in the World A Century of Emigration, The Lebanese in Australia 1880-1989, Tauris and Co Ltd Publishers, London, England, 1992, s.441

Fransa ile Lübnanlı Maruni Hristiyanları arasında tarihi bir bağ vardı. Bu nedenle gerek eğitim gerekse çalışma ve yerleşme amaçlı Lübnan'dan Fransa'ya göçler olmuştur. Günümüzde yaklaşık 75-100 bin dolayında Lübnan kökenli Fransız bulunmaktadır.⁶²

1975'lerden sonra ülkede başlayan iç savaş, Filistinli göçmenlerin Güney Lübnan'a yerleşmesi İsrail'in ülkeye olan askeri müdahaleleri göçlerin en önemli nedenleriydi. Savaşlar ekonominin çökmesi gibi nedenlerle 1975'ten sonra göçler hızla arttı. Ancak savaşın bir yıl ardından 297 bin Lübnanlı tekrar ülkelerine döndü. Göç edenlerin yarısı petrol üreten Arap ülkeleri ile Suriye ve Ürdün'e yöneldi. Diğer yarısı ise Avrupa, Amerika, Afrika ve Avustralya'ya göç etti. 1975-80 yılları arasında Suudi Arabistan'a 88.500 Birleşik Arap Emirlikleri'ne 9.200 Bahreyn'e ise 7 bin kişi göç etmişti. Yine 1975-80 yılları arasında ABD'ye 32 bin, Güney Amerika'ya 45 bin Kanada'ya ise 20 bin kişi göç etmişti.⁶³

Tablo 6: 1975-1989 Yılları Arası Lübnan Göçleri

Yıllar	Göçmen Sayısı	Yıllar	Göçmen Sayısı
1975	400.000	1983	33.000
1976	-297.000	1984	61.605
1977	38.000	1985	70.201
1978	76.000	1986	73.907
1979	49.000	1987	67.000
1980	33.000	1988	67.000
1981	33.000	1989	240.000
1982	33.000		

Kaynak: Albert Hourani and Nadim Shehadi(Edited by), Boutros Labaki, Lebanese Emigration During The War (1975-1989) I.B. Tauris and Co Ltd Publishers, London England,1992 s. 610

⁶² McGuire, Brian, The Lebanese in the World A Century of Emmigration, The Lebanese Migrant in France, I.B Tauris and Co Ltd Publishers, London, England, 1992, s.687

⁶³ Labaki, Boutros, The Lebanese in the World A Century of Emigration, Lebanese Emigration During the War(1975-1989), I.B Tauris and Co Ltd Publishers, London, England, 1992, s.608-609

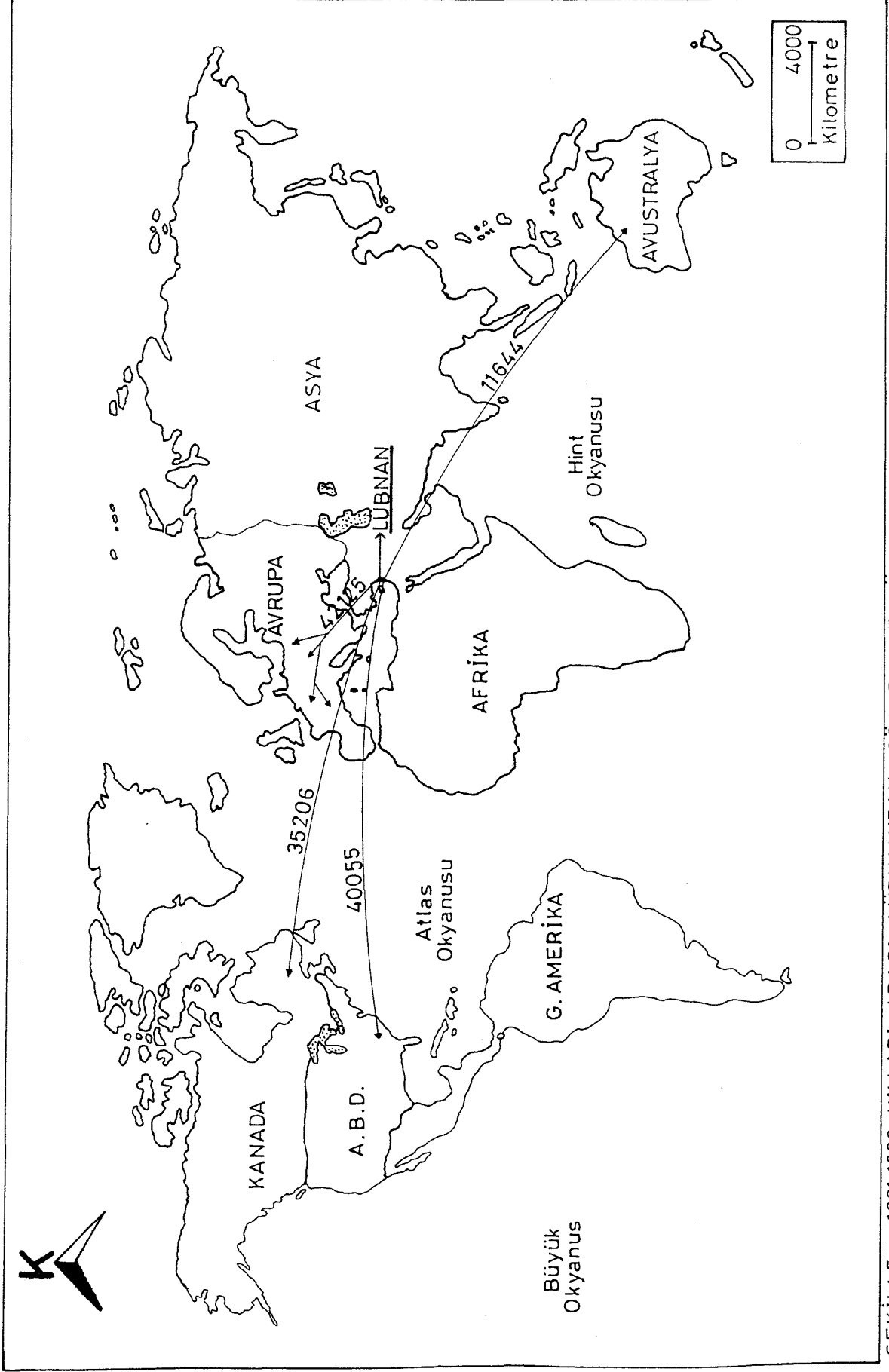
Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi 1980'e kadar daha hızlı olan göçler çatışmaların hafiflemesi ve iç savaşın bittiği inancıyla azalma göstermiştir. Ancak 1982'de İsrail işgali ve 1983'te geri çekilmesi geniş çaplı zorunlu göçlere neden oldu. Buna bağlı olarak 1984'ten sonra göçler hız kazandı. 1900'lü yılların başlarında yoğun olarak görülen göç hareketleri tekrar hızlanmıştı. Ancak göç yönlerinde önemli değişiklikler vardı. Örneğin 1900'lü yılların başlarında önemli bir cazibe merkezi olan Güney Amerika eski önemini kaybetmişti. Bunun yerine komşu ülkeler Avustralya ve Kanada almıştı. ABD ile Avrupa göçmenlerin her zaman gözdesi olan merkezlerdi. 1992'den sonra barış ortamına dönülmesi ülkenin yeniden inşasına başlanması göçlerin önemli oranda azalmasına yol açtı. Ancak son yıllarda Avustralya ve Kanada'ya Lübnanlı göçmenler ABD'den sonra en yoğun olarak göç ettiği ülkeler olmuşlardır. 2000'de 1681, 2001 de 2069, 2002 de 1720 ve 2003 de 2589 Lübnanlı Kanada'ya göç etmiştir.⁶⁴ günümüzde Avustralya'da yaklaşık 162 bin Lübnan kökenli Avustralyalı yaşamaktadır.⁶⁵ Avrupa'da ise Almanya'ya küçük oranda da olsa Lübnanlı göçü görülmektedir. 1992 de 5622, 1999 da 598, 2000 de 757, 2001 de 671, 2002 de 779 kişi Almanya'ya göç etmiştir. 2003 yılı itibariyle Almanya'daki Lübnanlı nüfus 46000 dolayındadır.⁶⁶

---

⁶⁴ European University Institute, The Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Euro-Mediterranean Consortium for Applied Research on International Migration (CARIM)
www.carim.org/database/DEM/4480MOV01A.asp

⁶⁵ Australian Bureau of Statistics, An Agency of the Australian Government (2004),
<http://www.abs.gov.au>

⁶⁶ European University Institute, The Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Euro-Mediterranean Consortium for Applied Research on International Migration (CARIM)
www.carim.org/database/DEM/4480MOV16A.asp

ŞEKİL: 5 1991-1999 YILLARI ARASI LÜBNAN'DAN GÖÇLER VE GÖÇMEN SAYILARI

Kaynak: +Yearbook of Immigration Statistics, Office of Immigration Statistics US Department of Homeland Security, 2004
 +European University, Institute, The Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Euro-Mediterranean (CARIM)

Tablo 7: 1991-2003 Yılları Arası Lübnanlı Göçmen Sayısı ve Vardıkları Yerler

Yıllar	ABD	Kanada	İngiltere	Avustralya
1991	6009	12172	330	2891
1992	5838	6619	240	1617
1993	5465	4796	300	1042
1994	4319	2717	280	1064
1995	3884	2157	400	1265
1996	4382	1892	660	774
1997	3568	1808	635	865
1998	3290	1457	595	916
1999	3300	1588	760	1210
2000	3674	2778	890	859
2001	4601	1543	265	665
2002	3966	1720	-	698
2003	2964	2594	-	947

Kaynak(*): Characteristic of Emigrants (1991-2000) and Emigration Visa Applicants (1991-2000) by Information International 1-7 November 2001 http://www.information-international.com/pdf/emigration_report_english-1.pdf

Kaynak(**): 2004 Yearbook of Immigration Statistics, Office of Immigration Statistics
US Department of Homeland Security Table3
<http://uscis.gov/graphics/shared/statistics/yearbook/Yearbook2004.pdf>

Kaynak(***): Migration Information Center, Global Data Center
<http://www.migrationinformation.org/GlobalData/countrydata/data.cfm>

Tabloda da görüldüğü gibi 1996'ların başında yoğun olan göç dalgası 1993'ten sonra azalmaya başlamış ve yıllık 9-10 bin sınırına çekilmiştir. Bu dönemde artık daha nitelikli ve eğitilmiş nüfusun göç ettiği görülmektedir. Daha önce de olduğu gibi iş imkanlarının az olduğu Beyrut çevresi Kuzey Lübnan'da göçler daha azdı.

Son dönem göçlerinde bir diğer ilgi çekici faktör de göçmenlerin dini kimliklerinde görülmektedir. Bağımsızlık döneminden önce görülen göçlerin çoğu Hristiyan kökenli Marunilerdi. Bu dönemde görülen Müslüman göçleri sayıca daha az ve etkileri zayıftı. Bu

durum iç savaşın sona erdiği yıllardan sonra değişmeye başlamıştır. Artık Maruniler kadar Müslüman, Şii ve Sünniler de göç etmeye başlamıştı. Günümüzde Lübnan'ın nüfusu 4 milyon olmasına karşın, dünyadaki Lübnan kökenlilerin sayısı yaklaşık 14 milyondur.

4.7.Lübnan'da İç Göçler

Lübnan küçük bir ülke olmasına karşın savaşlar, iç karışıklıklar, etnik yapısı ve ekonomik nedenlerle sınırları içerisindeki nüfus hareketleri oldukça yaygındır. Örneğin Beyrut 1922 yılında 140 bin nüfuslu bir liman şehriyken iç göçlerle hızla büyüyerek 1963 yılında 800 bine ulaşmıştır. Bu nüfus neredeyse ülkenin %40'ını oluşturuyordu. Ülkenin ikinci büyük şehri konumundaki Trablus 1914 yılında 30 bin nüfuslu iken bu sayı 1946 yılında göçlerin de etkisiyle 180 bine ulaşmıştır.⁶⁷

1975 yılındaki Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki iç savaşlar zorunlu göçleri de beraberinde getirmişti. Şiiler ve Hristiyanlar Yeşil Hat denilen sınırla birbirinden ayrılmıştı. Böylece başkent Beyrut farklı bölgele farklı etnik grupların yerleştiği bir şehir olmuştu. Şehrin güney kesimlerine daha çok Müslümanlar yerleşirken kuzeyinde Hristiyanlar yoğunlaşmıştır. Daha önce bahsedildiği gibi 1975-1990 yılları arasındaki iç savaş içgöçlerin karakterini belirleyen ana faktör olmuştur. Bu savaş döneminde dış göçlerin yanı sıra önemli sayılara ulaşan iç göçler yaşanmıştı. Yaklaşık 700-800 bin nüfusun iç savaş döneminde yer değiştirdiği sanılmaktadır.

Lübnan, İsrail ve Filistin topraklarına komşu olması nedeniyle bu ülkelerle ilgili sorunlardan doğrudan etkilenen bir ülke olmuştur. İsrail saldırılarından kaçan Filistinliler

---

⁶⁷ Hudson, Michael C, The Precarious Republic: The Modernization in Labenon, Brooklyn Collage of the City University of New York, Random House, New York, USA, 1968 s.59

kitleler halinde güney Lübnan'a yerleşmişti. Daha sonraki yıllarda İsrail'e karşı mücadele eden Filistinli gruplar Lübnan'ı kendilerine üs edinmişti. Bundan rahatsız olmasına karşın Lübnan fazla bir şey yapmadı. İsrail, Lübnan'dan ülkesine karşı saldırılardan dolayı Lübnan'ı sorumlu tutuyordu. Ülkesindeki Filistinli grupları kontrol altına almasını istiyordu. Bunu başaramayan Lübnan 1982 yılında İsrail'in saldırılarına maruz kaldı. Güney Lübnan İsrail'in işgaline uğradı. Buradaki Filistinli grupların bir kısmı ülkenin kuzeyine doğru yerleşti. Bir kısmı ise komşu Suriye, Ürdün ve Irak gibi ülkelere göç etti.

Lübnan'ın verdiği sayılara göre iç savaş sonunda göç edenlerin çoğu Dağlık Lübnan %62 ve %24 ile Güney Lübnan'dı. Zorunlu olarak yaşanan iç göçler sonunda şehirlerin nüfusu katlanarak artmaya başladı. Savaş döneminden sonra nüfusun bir kısmı tekrar göç etmesine karşın şehirler yinede hızlı bir şekilde büyümüştü. Çoğu göçmen büyük şehirlerin kenar mahallelerinde ekonomik ve sosyal olanaklardan yoksun olarak yaşamlarına devam ediyordu. Ayrıca göçmenlerin birçoğu kendi evlerini terk ettikleri için yaşamlarını kazanmak için çok daha fazla çabaya gereksinim duydular.

Çeşitli faktörler etkili olmasına karşın Lübnan'da iç göçlerin yaşanmasında en önemli neden savaşlar ve güvenlik sorunu olmuştur. Nüfusun %28'i bu zorunlu iç göçlerden etkilenmiştir.

Tablo 8: 1975-1990 Yılları Arasında Lübnan'da Zorunlu İç Göçler

Yıllar	Zorunlu İç Göçler
1975-1976	300.000
1977-1981	150.000
1982-1985	200.000
1989-1990	160.000

Kaynak: IOM international Organization for Migration- Migration In The Middle East – Chapter3, <http://www.iom.int//document/Publication/wmr>

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi yüzölçüm ve nüfus bakımından küçük bir ülke olmasına karşın Lübnan'daki iç göçlerin büyük bir orana ulaştığı görülmektedir. Savaş bitmesine karşın bu göçlerin etkileri devam etmektedir. Evlerini terk eden göçmenlerin birçoğunun evi kısmen ya da tamamen tahrip edilmesi geriye dönüşleri zorlaştırmıştır. Özellikle tahrip edilen evlerin çoğunun Dağlık Lübnan ve Güney Lübnan'da bulunması bu bölgelerde sorunun daha da ağırlaşmasına yol açtı. Bugün bile bu görüşmelerin çoğu normal yaşam standartlarının altında yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu nedenlerle Lübnan Devleti göçmenler için bir dizi karar almıştır. Alınan kararlara göre göçmenlere geri dönme hakkı verildi. Devlet terk edilen evlere yerleşenlerin çıkarılıp esas sahiplerine bırakılmasını ve ihtiyaç görüldüğü takdirde evlerin tamirine yardım edilmesini kararlaştırdı. Bu kararlar sonucunda özellikle Dağlık Lübnan bölgesinde önemli ilerlemeler sağlandı. Birçok kişi devletin tekrar evlerine dönen göçmenler için verdiği ödemelerden yararlandı. Ancak ülkenin diğer bölgelerinde aynı başarı sağlanamadı. Ülkede hala yüz binlerce Filistinli mültecinin yer alması siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlara neden olmaktadır. Lübnan devleti bu nüfusu ülkeden çıkarmak istemesine karşın bu isteğinde somut bir başarı sağlayamamıştır. Bu nüfus kitlesi ülkedeki Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki gerilimi de tırmandırmaktadır. Lübnan bu nüfusa geçici ve mülteci statüsünde değerlendirmektedir.⁶⁸

Günümüzde Lübnan'da 392 bin Filistinli yaşamlarını sürdürmektedir. Bunlardan 225 bini birleşmiş milletlerin mülteci kamplarında yaşamaktadırlar.⁶⁹

---

⁶⁸ Collelo, Thomas, Lebanon: A Country Study, Federal Research Division, Library of Congress, Washington DC, USA, 1989, s.52-53

⁶⁹ Regional Overview Selected Geographic Regions, International Organization for Migration (IOM), http://www.iom.int//DOCUMENTS/PUBLICATION/wmr_sec01.pdf section 1

4.8.Suriye'nin Bağımsızlığını Kazanması ve Göçlerin Etkileri

Osmanlılar yönetimindeki Suriye vilayeti bugünkü topraklarıyla karşılaştırıldığında çok daha geniş bir alanı kaplıyordu. Bu nedenle eski dönemlerde Suriye vilayeti kullanılırken bu topraklar içinde Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail'in bulunduğu bölgeler de dahil edilmektedir. Suriye 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi ile Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dahil edilmiştir. Osmanlılar altında yaklaşık 400 yıl geçiren Suriyeliler, Osmanlı yönetimiyle ilk 300 yıl içerisinde önemli sorun yaşamamıştı.

19. yüzyıl ortalarında Şam vilayetine bağlı Lübnan bölgesindeki Hristiyan ve Müslümanlar arasındaki çatışmalar şiddetlenmişti. Bu çatışmalar sonucunda ağır kayıplar verilmiş ve bölge ekonomisi daha da kötüleşmişti. Bu çatışmalardan sonra güvenli bir yaşam ortamının azalmasıyla göçler de hızlanmaya başladı. 1860-1914 yılları arasında bölgeden yaklaşık 330 bin kişi göç etti. Ancak yine de göçün nedenleri içerisinde ekonomik şartlar ilk sırada yer alıyordu. Zayıflayan Osmanlı ekonomisi, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla değişen ticaret yolları, bölgede yaşanan kuraklıklar göçü tetiklemişti.⁷⁰

Osmanlı'nın son dönemlerinde artan göçler Kuzey ve Güney Amerika'ya doğru yönelmişti. Çünkü ekonominin zayıflaması toplumun tüm kesimlerinde hissediliyordu. Müslüman-Hristiyan çatışmaları da ekonomik zorluklarla birlikte gelince göçler de hızlanmıştı. 1896-1897'de Osmanlı İmparatorluğu'nun göç yasağını kaldırmasıyla göçler daha da hızlandı. Özellikle göç edenler içerisinde Hristiyanlar daha fazla yer tutuyordu. Ülkedeki Hristiyanlar özellikle Avrupa'ya giderken pasaport sorunları yaşamamaları göçleri kolaylaştırmıştı. Ancak Kuzey ve Güney Amerika yine de en önemli göç merkezleriydi.

---

⁷⁰ Issawi, Charles, Edited by Albert Hourani and Nadim Shehadi, The Historical Background of Lebanese Emigration 1800-1914, I.B. Tauris and Co Ltd Publishers, London England, 1992, s. 28-31

Tablo 9: 1911-1938 Yılları Arasında ABD'ye Suriye-Lübnan Göçleri

Yıllar	Göçmen Sayısı	Yıllar	Göçmen Sayısı
1895	2.767	1917	976
1896	4.139	1918	210
1897	4.732	1919	231
1898	4.275	1920	3.045
1899	3.708	1921	5.105
1900	2.920	1922	1.334
1901	4.064	1923	1.207
1902	4.982	1924	1.595
1903	5.551	1925	-
1904	3.653	1926	227
1905	4.822	1927	-
1906	5.824	1928	341
1907	5.880	1929	442
1908	5.520	1930	332
1909	3.668	1931	180
1910	6.317	1932	149
1911	5.444	1933	135
1912	5.525	1934	100
1913	9.210	1935	103
1914	9.026	1936	99
1915	1.767	1937	162
1916	676	1938	61

Kaynak: Kohei Hashimoto, The Lebanese in the World: A Century of Emigration, lebanese Population Movement 1920-1939: Towards A Study I.B Tauris and Co Ltd Publishers, London, England,1992, s.94

Yukarıda tabloda ABD'ye 1938 yılına kadar göç eden Suriyeli ve Lübnanlı nüfus verilmiştir. ABD'deki kaynaklarda göçmen nüfus içerisinde Dağlık Lübnan'dan gelen nüfusun daha fazla ve Hristiyanların sayıca üstün olduğu belirtilmiştir. Göç eden nüfusun

çoğunun şehirlere yerleştiği ve yarıya yakınının bir meslek sahibi oldukları belirtilmiştir. Göçlerin 1896 ve 1913 yılları arasında yoğunlaştığı I.Dünya Savaşı sırasında ise neredeyse durma noktasına geldiği ve savaşın bitip, etkisinin azalmasıyla göçlerin tekrar hızlandığı görülmektedir. ABD'ye göç eden Suriyeli ve Lübnanlılar burada kendilerine ait dayanışma ve ibadet yerleri kurdular. İlk dönem göçmenleri topluma adapte olmakla zorlansalar da ilerleyen dönemlerde toplumla kaynaşmayı sağladılar. Ancak kendi aralarında siyasi yönden yavaş yavaş parçalanmaya başladı. ABD'deki Hristiyan Maruniler kendi organizasyonlarını kurarak Dağlık Lübnan'ın Suriye'den ayrılması çağrısında bulunuyorlardı.⁷¹

Tablo 10: Brezilya ve Arjantin'e Suriyeli Göçü

Yıllar	Arjantin'e	Brezilya'ya
1891-1895	885	9
1896-1900	8.394	1.900
1901-1905	15.591	15.127
1906-1909	35.489	28.477

Kaynak: Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu(1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.294

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Güney Amerika'da Brezilya ve Arjantin Suriyeli göçmenlerin en önemli göç merkezlerindendi. Bu topraklardaki plantasyonlar büyük ölçüde tarımsal iş gücüne ihtiyaç gösteriyordu. Böylece 1940'lı yıllara kadar yüz binlerce göçmen bu topraklara ulaşmıştı. İlk dönemlerde genelde vasıfsız işçi olarak köyler ve şehirlerde yaşıyorlardı. Suriyeliler Osmanlı topraklarından geldikleri için yöre halkı tarafından Türk olarak adlandırılmışlardı. Zaman içerisinde topluma adapte olarak geliştiler. Manaus, Rio De

---

⁷¹ Naff, Alixa, The Lebanese in the World A Century of Emigration, Lebanese Immigration into the United States: 1880 to the Present I.B Tauris and Co Ltd Publishers, London, England, 1992 s.150-154

Jenario, Buenos Aires, Sao Paola göçmenlerin yoğun olarak yerleştikleri merkezlerdir. Suriyeliler özellikle kendilerinin daha iyi bildikleri tekstil sektöründe çalıştılar. İlerleyen yıllarda bu sektörün kontrolünü ellerinde tutacak kadar gelişmişlerdi.

1900-1914 yılları arasında Suriye'nin bulunduğu bölgeden yaklaşık 225 bin kişi göç etmişti. 1915 yılında ise yurtdışındaki toplam göçmen sayısı 350 bin civarındaydı. Bu göçler şimdi bağımsız olan Lübnan ve Suriye'den olan göçlerdi. Göç eden nüfusun etnik ve dini yapısı bölgenin özelliğinin değiştirilmesine de zemin hazırlıyordu. Suriye'deki Hristiyan nüfus sayısı azalırken Müslüman nüfusun oranı artmıştı. Ayrıca bölge içerisinde kendini güvensiz hisseden Suriyeli Hristiyanların bir kısmı Dağlık Lübnan bölgesine yerleşmeyi uygun bulmuştu.

Sayıları tam olarak bilinmemesine karşın Tehcir kanunu nedeniyle Anadolu'dan Suriye'ye doğru 1919-25 yılları arasında Ermeni Suriye'ye yerleşti. 19.yüzyıl sonlarında ise Rusların Kafkaslardan sürdüğü Çerkezler Suriye'ye yerleştiler. Sayıları yaklaşık 50 bini bulan bölgedeki kırsal alanlara yerleştiler.⁷²

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde görülen bozulmalar Suriye için de geçerliydi. Daha 1535 yılında Fransa bölgedeki Hristiyanları korumak bahanesiyle Osmanlıdan kapitülasyonlar almıştı. Böylece Suriye içinde bulundurduğu Hristiyan nüfusu nedeniyle batının etkisine açık hale gelmişti. Bölgedeki ekonomik durum hızla kötüleşiyordu. Osmanlıların görevlendirdiği valilerin ağır vergiler toplaması, Osmanlının zorunlu askerlik uygulamasını huzursuzluğu arttırmıştı. Bu hoşnutsuzlukların içinde Arap milliyetçiliği hızla yayılmaya başladı. Osmanlının çöküşü ve I.Dünya Savaşı bu milliyetçiliği körüklerken bir

---

⁷² Mayfield, James B., The Middle East: Its Governments and Politics, Duxburg Press, California, USA, 1972, s.195-196

yandan da bağımsızlığın yolunu açmıştı. Bu arada Osmanlıya karşı Arap desteğini arayan İngilizler Hicaz valisi Şerif Hüseyin'den yardım istedi. Osmanlıya isyan karşılığında içinde Suriye'nin de bulunduğu topraklar vaat edilmişti. Bunun sonucu olarak Şerif Hüseyin 1918'de Şam'a girdi. 1920'de Suriye kralı ilan edildi. Ancak Sykes-Picot anlaşması ile Suriye üzerinde manda rejimi kurma hakkını elde eden Fransa Suriye'ye girdi ve Kral Faysal ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.⁷³

Fransa Suriye'nin kuzeyinde bir Alevi devleti merkezde Sünni güneyde de bir Dürzi devleti kurdurarak bu devletleri Suriye çatısı altında birleştirecekti. Fransa bunu milliyetçiliği dizginlemek için bir önlem olarak düşünmüştü. Çünkü Batı Avrupa ve Balkanlar'daki milliyetçilik hareketlerinden etkilenen Ortadoğu'da Arap milliyetçiliği kuvvetlenmeye başlamıştı.⁷⁴ Fransa Suriye'yi Cebel Dürzi, Halep, Lazkiye, Şam ve Hatay bölgelerine ayırdı. 2 Eylül 1938'de Fransa Hatay'ı Suriye içersinde otonom bir bölge olarak ayırdı. Ancak bir yıl sonra Hatay meclisi 23 Haziran 1939'da Türkiye topraklarına katılmayı kabul etti. Suriye günümüzde bile bazı kaynaklarında ve haritalarında Hatay'ı hala kendi toprağı olarak göstermektedir. Güneydeki Filistin toprakları da İngiliz mandası kurularak Suriye'den alındı.⁷⁵ Böylece eski Suriye toprağı olan Filistin'de Yahudi ağırlıklı bir devletin kurulmasının da yolu açılmıştı. Çünkü göçlerle Filistin'deki Yahudi hızla artıyordu. 1852'de Filistin'de 5.100 olan Yahudi sayısı 1881'de 25 bin 1897'de 50 bin 1911'de ise 100 bin sınırını aşmıştı. Eski Suriye toprağı olan Filistin'e olan hızlı Yahudi göçleri İngilizlerin manda yönetiminde süratle devletleşme

---

⁷³ Khoury, Philip S., Syria and the France and Mandate I.B. Tauris and Co Ltd. Publishers, London England, 1987, s.34-35

⁷⁴ Umar, Ömer Osman, Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye, Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2004, Ankara, s.21-22

⁷⁵ Umar, Ömer Osman, a.g.e., 2004, Ankara, s.455-456

sürecine girmişti. Nihayet 1948 yılında İsrail devletinin bu topraklarda kurulduğu açıklanmıştı. Suriye böylece etnik farklılıklar, göçler ve Batılı devletlerin etkisiyle hızla parçalanmış, başka devletler ortaya çıkarılmış ve küçük bir devlet haline getirilmişti. Eski Suriye toprakları üzerinde hem İngiltere hem de Fransa istediğini almıştı. Çünkü Fransa Hristiyanlığın ağırlıklı Lübnan, İngiltere ise Yahudilerin denetiminde İsrail'in kurulmasını sağlamıştı. Bu nedenlerle Fransa Suriye içerisinde belirli bir oranda Hristiyan nüfus barınmasına karşın bunlar için ayrı bir otonom bölge kurulmasına gerek görmemişti.

4.9.Bağımsızlıktan Günümüze Suriye’de Göçler

1946 yılında tan bağımsızlığını kazanan Suriye nüfus artış hızı fazla olan ve genç bir nüfusu barındıran bir ülkedir. Dış göçlerin genel özellikleri göçmen sayısı, göçmenlerin genel özellikleriyle ilgili ülke fazla bir açıklama ve araştırma yapmamasına karşın bu özellikler daha çok göçmenlerin vardıkları ülkelerin yaptıkları araştırmalarda daha çok ortaya çıkmaktadır. Suriye’den yurtdışına olan göçler daha çok Ortadoğu, Kuzey Amerika ve Avrupa’ya doğru yöneldiği görülmektedir. Ancak daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi Osmanlı’nın son dönemlerinde Güney Amerika’ya doğru bir göç dalgası meydana gelmişti. Özellikle Brezilya ve Arjantin’e doğru yönelen on binlerce Arap nüfusu kıtadaki tarım plantasyonlarında çalışmaya başlamıştı. İlerleyen yıllarda bölge yeteri kadar göç alıp doyduktan sonra bu bölgeye olan göçler durma noktasına geldi.

1960’lı yıllarda birlikte Ortadoğu’da gelişen petrol endüstrisi nitelikli ve niteliksiz işgücüne olan ihtiyacı arttırdı. Özellikle Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt gibi ülkeler büyük oranlarda göç kabul etmeye başladı. 2004 verilerine göre 95bin Suriyeli Kuveyt’te, 170 bini ise Suudi Arabistan’da bulunmaktadır.⁷⁶ Değişik iş kollarında

---

⁷⁶ Global Commission on International Migration (GCIM)

Migration in the Middle East and: Mediterranean (www.gcim.org/publication)

çalışan bu nüfus Suriye ekonomisi için önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Göçlerin ilk yıllarında daha çok niteliksiz nüfus kitleleri göç ederken, daha sonraki dönemlerde eğitimli ve belirli bir mesleğe sahip olanların göçü önem kazanmaya başlamıştır. Ayrıca Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Irak gibi petrol zengini ülkelerde de Suriyeli nüfus barınmaktadır. Suriyeli göçmenlerin diğer bir rotası da komşu ülkeler Lübnan ve Ürdün olmuştur. Bu ülkelerde yaşayan ve çalışan Suriyeli nüfusun çoğu resmi ve yasal haklara sahip olmadan yaşamlarını sürdürmektedirler. Çoğu göçmen bu nedenlerle kayıtlarda yer almamaktadır. Ürdün'deki Suriyeli çalışma iznine sahip dört bine yakın bir nüfus bulunmaktadır. Lübnan'da 1990'lı yıllarda Suriyeli nüfus 600-700bine yakın olmasına karşın sonraki dönemde iki ülkenin ilişkilerinin bozulmasına bağlı olarak bu nüfus 250bin dolayına gerilemiştir.

Katar Kuveyt ve Birleşmiş Arap Emirlikleri gibi Körfez ülkelerinde vasıfsız işçi olarak çalışan bazı Suriyeli göçmenler bu ülkelerin altyapı sorunlarının bitmesiyle ülkelerine geri dönmüşlerdir. Yaklaşık 5000 civarında Suriyeli ülkelere kesin dönüş yapmıştır.⁷⁷

Ortadoğu ülkelerine bu nüfus akını olurken Suriye'de küçük nüfus kitleleri göç etmiştir. Daha çok ev işlerinde çalışan göçmenler ülkede 10-15bin civarında bir sayıya ulaşmışlardır. Ülkede 5bin Endonezyalı, 2-3bin civarında Filipinli göçmen bulunmaktadır. Bunun dışında ülkelerindeki savaşıardan kaçan Etiyopyalı ve Sudanlı nüfustan ülkeye 3-4bin civarında nüfus göç etmiştir.⁷⁸

---

⁷⁷ European University Institute, European Commission EuroAid Cooperation Office

<http://www.carim.org/Publication/AR2005Carimlite03.pdf>

⁷⁸ Global Commission on International Migration(GCIM) Migration in the Middle East and Mediterranean <http://www.carim.org/database/DEM/3420>

Suriye'ye olan göçlerden daha çok ülke için daha çok dışarıya olan göçler önem kazanmıştır. Bugün Avustralya'da 10 bin civarında Suriye kökenli nüfus yaşamaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde ise küçük kitleler halinde Suriyeli göçmenler bulunmaktadır. Avrupa ülkelerindeki Suriyeli göçmen sayısı 70bin dolayındadır. Bu nüfusun en yoğun olduğu ülkeler Almanya, Fransa, İngiltere ve Yunanistan'dır. Almanya'da 28 bin, Fransa'da 11 bin, Yunanistan'da 6 bin ve İngiltere'de 5 bin civarında Suriyeli göçmen vardır. Bunun dışında Hollanda'da 6 bin, İsveç'te 4.8 bin, İtalya'da 2.5 bin, Danimarka'da bin civarında Suriyeli göçmeni barındırır. Balkan ülkelerinde Yunanistan ile birlikte Romanya en fazla Suriyeli göçmenin bulunduğu ülkedir. Bu ülkede 7.5 bin Suriyeli göçmen yaşamaktadır. Bu rakamların dışında illegal yollarla Avrupa ülkelerine ulaşmış ve buralarda yaşayan birçok Suriyeli bulunmaktadır. Ancak yasal durumları nedeniyle bu nüfusun ne kadar olduğu ve nerelerde yoğunlaştığını tam olarak öğrenmek oldukça zordur.⁷⁹

Kuzey Amerika'da ise ABD ve Kanada Suriyeli göçmenlerin yeni rotalarını oluşturmaktadır. ABD'de Suriye kökenlilerin nüfusu 75.500'e ulaşırken bu sayı Kanada'da 15.600 civarındadır. Özellikle ABD'ye göç her yıl ortalama 2-3 bin civarındaki bir sayıda devam etmektedir.

---

⁷⁹ Migration Information Source, Global Data Center, 2004 Migration Policy Institute

Tablo 11: 1989-2004 Yılları Arasında ABD'ye Suriyeli Göçü

Yıllar	ABD'ye Göçmen Sayısı
1989	2675
1990	2972
1991	2837
1992	2940
1993	2933
1994	2426
1995	2362
1996	3072
1997	2269
1998	2840
1999	2056
2000	2374
2001	3368
2002	2567
2003	1944
2004	2256

Kaynak: 2004 Yearbook of Immigration Statistics, Office of Immigration Statistics

US Department of Homeland Security Table3

<http://uscis.gov/graphics/shared/statistics/yearbook/Yearbook2004.pdf>

Tabloda görüldüğü gibi son yıllarda Suriyeli göçmenlerin en fazla rağbet gösterdikleri ülke ABD olmuştur. ABD ile Suriye arasında çeşitli siyasal sorunlar yaşamasına karşın bu faktörler ABD'ye olan göçleri yavaşlatmamıştır.

Tablo 12: 1996-2003 Yılları Arası Gelişmiş Ülkelere Suriyeli Göçü

Yıllar	Almanya	Avustralya	Kanada	İngiltere
1996	2789	201	645	115
1997	2461	203	1057	80
1998	2796	249	760	120
1999	3465	183	983	110
2000	4301	130	1052	190
2001	4028	135	790	140
2002	3530	124	681	-
2003	2790	145	957	-

Kaynak(*): Migration Information Source, Global Data Center, 2004 Migration Policy Institute <http://www.migrationinformation.org/GlobalData/countrydata/data.cfm>

Kaynak(**): Research and Statistics Section Department of Immigration and Multicultural and Indigeneous Affairs, Immigration Update 2004 http://www.immi.gov.au/statistics/publications/immigration_update/Update_Dec05.pdf

Kaynak(***): Facts and Figures 2004 Immigration Overview Permanent Residents <http://www.cic.gc.ca/english/pdf/pub/facts2004.pdf>

Tabloda görüldüğü gibi özellikle ABD'den sonra Kanada ve Almanya Suriyeli göçmenlerin yöneldiği ülkeler olmuştur. Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan gibi petrol zengini ülkelerdeki altyapı sorunlarının bitmesi ve yabancı işçiye duyulan ihtiyacın azalması göçmenleri daha çok batıya yöneltmiştir. Günümüzde Suriye'nin nüfusu 18 milyon olmasına karşın, dünyada Suriye dışında yaşayan Suriye kökenlilerin sayısı 20 milyon civarındadır.

4.10.Suriye'de İç Göçler

Gelişmekte olan ülkelerde genellikle hareketli bir iç göç olgusu bulunmaktadır. Suriye gibi nüfus artışı hızlı, genç bir nüfusa sahip ülkelerde bu göçler daha canlıdır. Ancak göçlerde

kendi içinde farklı özellikler göstermektedir. Göçmenlerin bir kısmı belirli bir süre için göç edip tekrara eski yerleşim alanlarına geri dönerken bir kısmı sürekli olarak göç etmektedir. Ayrıca ülkede kırsal alanlardan şehirlere göçler olduğu gibi şehirlerden şehirlere göçler de yaygındır. Şehirler, ülkede belirli bir dönemi kapsayan göçlerin daha belirgin yaşandığı merkezlerdir.

İç göçlerde en fazla büyüyen merkez başkent Şam'dır. Özellikle başkente yakın kurulmuş merkezler ve başkent kenar mahalleleri iç göçün en yoğun yaşandığı yerlerdir. Başkent Şam'ın nüfusunun %40'a yakını içgöçlerle gelenler oluşturmaktadır. Bu oran Kunitra'da %22, Tartos'ta %18, Lazkiye'de %16, Ham'da %15 ve Halep'te %12 civarındadır. Bir başka özellikte iç göçlerin daha çok şehirlerden şehirlere doğru yöneldiği görülmektedir. Belirli bir dönemi kapsayan göçlerde ilk sıraya Siveda'da olmaktadır. Şam ve Raka dönemsel iç göçlerin yaşandığı diğer merkezlerdir. Genel olarak oranlara bakıldığında aslında Suriye gibi genç bir nüfusa sahip ülkede göçlerin diğer ülkelerdeki kadar hareketli olmadığı görülmektedir. Kırsal nüfus azalmaya başlamasına karşın hükümet kırsal alandaki yaşam standartlarını yükseltmeye çalışmaktadır. Kırsal nüfusun bulunduğu yerde kendi evine ve toprağına sahip olması göç etmesini zorlaştırmaktadır. Ancak kırsal bölgedeki kamu hizmetlerinin yetersizliği, ücretlerin düşük olması itici birer faktördür. Büyük şehirlerdeki ücretlerin daha iyi olması ve gelişmiş hizmet sektörünün varlığı iç göçler için çekici faktörlerdir. Fakat büyük şehirlerdeki konut yetersizliği ve pahalılığı diğer önemli bir sorundur. Suriye'deki iç göçlere hane halkı olarak bakıldığı zaman daha farklı özellikler ortaya çıkmaktadır⁸⁰

---

⁸⁰ Khawaja, Marvan, 2002, Internal Migration in Syria: Findings From A National Survey, <http://www.fafu.no/pub/rapp/375/375.pdf>

Tablo 13: 1995-2000 Yılları Arası Suriye’de Şehirlere Göre İç Göçler

Şehir	Göçmen Sayısı
Şam	300.030
Ham	-2.901
Hama	-53.164
Hasakeh	25.889
Lazkiye	-13.377
Halep	63
Kunitra	-79.758

Kaynak: Marvan Khawaja, 2002, İnternal Migration in Syria: Findings From A National Survey <http://www.fafu.no/PUB/rapp/375/375.pdf>

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Şam göçmenlerin açık farkla yoğunlaştığı merkezdir. Hasakeh göçmenlerin yoğunlaştığı bir başka yerleşim birimidir. Halep’te ise göçmen bakımından bir denge bulunmaktadır. Diğer kentlerin hepsi iç göçlere nüfus kaybına uğramıştır. Özellikle Hama ve Kunitra’daki nüfus kaybı daha yüksektir. İç göçlerin bir başka özelliği de şehir merkezlerinde şehirden şehre göç edenlerin oranı daha yüksek iken, kırsal alanlardan göç edenlerin sayısı şehirlere bağlı küçük yerleşim birimlerinde daha yüksek çıkmaktadır. 1960’ta göçmenlerin %70’e yakını kırsal alandan göç edenler oluştururken 1990’da bu oran %50’ye inmiştir. Ancak 1967 yılında Suriye’nin İsrail’le yaşadığı savaş bu dönemde kırsaldan kentlere olan göçü arttıran bir faktör olmuştur. Başkent Şam’a olan göçler 1990’lı yıllarda 1960 yılında görülen miktarın iki katına çıkmıştır. Hasakeh, Halep ve Lazkiye diğer göç alan merkezler olmasına karşın Lazkiye son dönemlerde göç vermeye başlamıştır. Başkent Şam’ın bir diğer özelliği yakın çevresi ile arasındaki nüfus hareketleridir. Şehir merkezinden şehre bağlı diğer yerleşim birimlerine ve çevreden merkeze doğru sürekli bir

nüfus akımı görülmektedir. Özellikle Muhafaza denilen Şam'a bağlı olan yakın çevredeki yerleşim alanı daha hızlı bir şekilde büyümektedir.⁸¹

1960'lı yıllarda erkek göçmen oranı daha yüksekti. Genellikle kırsal alanlardan erkekler daha fazla göç ettiklerinden şehirlerde erkek nüfusu fazla iken, kırsal alanlarda kadın nüfusu daha yoğundu. Ancak 1990'lı yıllara gelindiğinde az bir farkla kadın nüfusu iç göçü erkek iç göç oranını geçmiştir. Eğitim seviyesi yükselen kadının göç etmesi ve göç eden erkek nüfusunun zaman içerisinde ailesi veya yakınlarını da yanına aldırması bu göçleri arttıran diğer etkenlerdir. Özellikle eğitim ve çalışma çağındaki kadın nüfusundaki göç oranı daha yüksektir.⁸²

İç göçlerin bir diğer özelliği daha çok eğitilmiş nüfusun göç etmesidir. Özellikle üniversite ve lise mezunları arasında göçler daha yoğun yaşanmaktadır. Erkek nüfusu daha eğitilmiş olduğu için üniversite mezunu göçmenler içerisinde erkek nüfusu daha fazladır. Ancak bu fark giderek kapanma eğilimi göstermektedir. İlkokul mezunu nüfusun %12'si göç ederken üniversite mezunları içerisinde bu oran %30'a kadar çıkmaktadır.⁸³

Kırsal alanlardan şehirlere ve küçük şehirlerden büyük şehirlere doğru geçici ve kısa süreli göçler genelde ileride yaşanacak daha kapsamlı göçlerin temelini oluşturmaktadır. Genelde bireysel olarak yapılan bu göçler ilerleyen dönemlerde yapılacak olan sürekli göçlerin başlangıcı olarak görülmektedir. Daha sonra yaşanan göçler bireysel olmanın yanı sıra aile olarak da yapılmaktadır. Ülkede ailevi, evlilik, çalışma gibi nedenlerden ötürü göçler daha kitlesel boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Geçici göçler Suriye'de genelde ülke sınırları

---

⁸¹ Khawaja, Marvan, 2002, a.g.e., s.40, <http://www.faf.no/pub/rapp/375/375.pdf>

⁸² Khawaja, Marvan, 2002, a.g.e., s.73, <http://www.faf.no/pub/rapp/375/375.pdf>

⁸³ Khawaja, Marvan, 2002, a.g.e., s.128, <http://www.faf.no/pub/rapp/375/375.pdf>

içerisinde olduğu gibi komşu Lübnan'a kadar ulaşmaktadır. Özellikle bu ülkeye ihtiyaç duyulan sektörlerde sürekli olarak geçici göçler yaşanmaktadır. Bu süre genellikle 3-6 ay arasında değişmektedir.⁸⁴

Geçici göçlerin yanı sıra sürekli olarak göçler daha sonra yaşanacak olan göçleri hızlandırıcı bir etki yapmaktadır. Diğer bir deyişle mevcut göçler yeni göçlere yol açmaktadır. Gittikleri bölgelerde iyi yaşam şartlarına kavuşan göçmenler genelde aileleri ve yakınlarını da yardım ederek göç etmelerini sağlamaktadır. Yapılan araştırmalarda göç edenlerin %30'dan fazlası yakınlarından yardım almaktadır. Daha sonra ise arkadaş çevresi ve işverenler göçe yardımcı olan diğer unsurlardır. Yardımcılar genelde barınma imkanları sağlama, çalışma imkanı ve bürokratik yardımlar şeklinde olmaktadır.⁸⁵

Suriye'de yaklaşık nüfusun %14'ü iç göçlerle yer değiştirmiştir. Bu oran diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha küçük bir oranı kapsamaktadır. Genelde eğitimli nüfus göç ederken, kadın ve erkek göçmenler arasındaki sayısal fark kapanmaktadır. Şam ülkedeki en önemli çekim merkezi iken, köylerden şehirlere doğru göçler göçlerin temel özelliklerinden biridir.

İç göçlerin nedenlerinden biri de yağışların yetersizliği nedeniyle tarım alanlarından istenilen verimin alınamamasıdır. Buğday fiyatlarındaki kararsızlık, su kıtlığı gibi nedenlerle şehir merkezlerine özellikle başkent Şam ve kenar mahallelerine göçler yaşanmaktadır.⁸⁶

---

⁸⁴ Khawaja, Marvan, 2002, a.g.e., s.87, <http://www.faf.no/pub/rapp/375/375.pdf>

⁸⁵ Khawaja, Marvan, 2002, a.g.e., s.98, <http://www.faf.no/pub/rapp/375/375.pdf>

⁸⁶ Batutu, Hana, Syria's Peasantry, the Descendants of its Lesser Rural Notables and Their Politics, Princeton University Press, 1999, <http://www.pupress.princeton.edu/titles/6625.html>

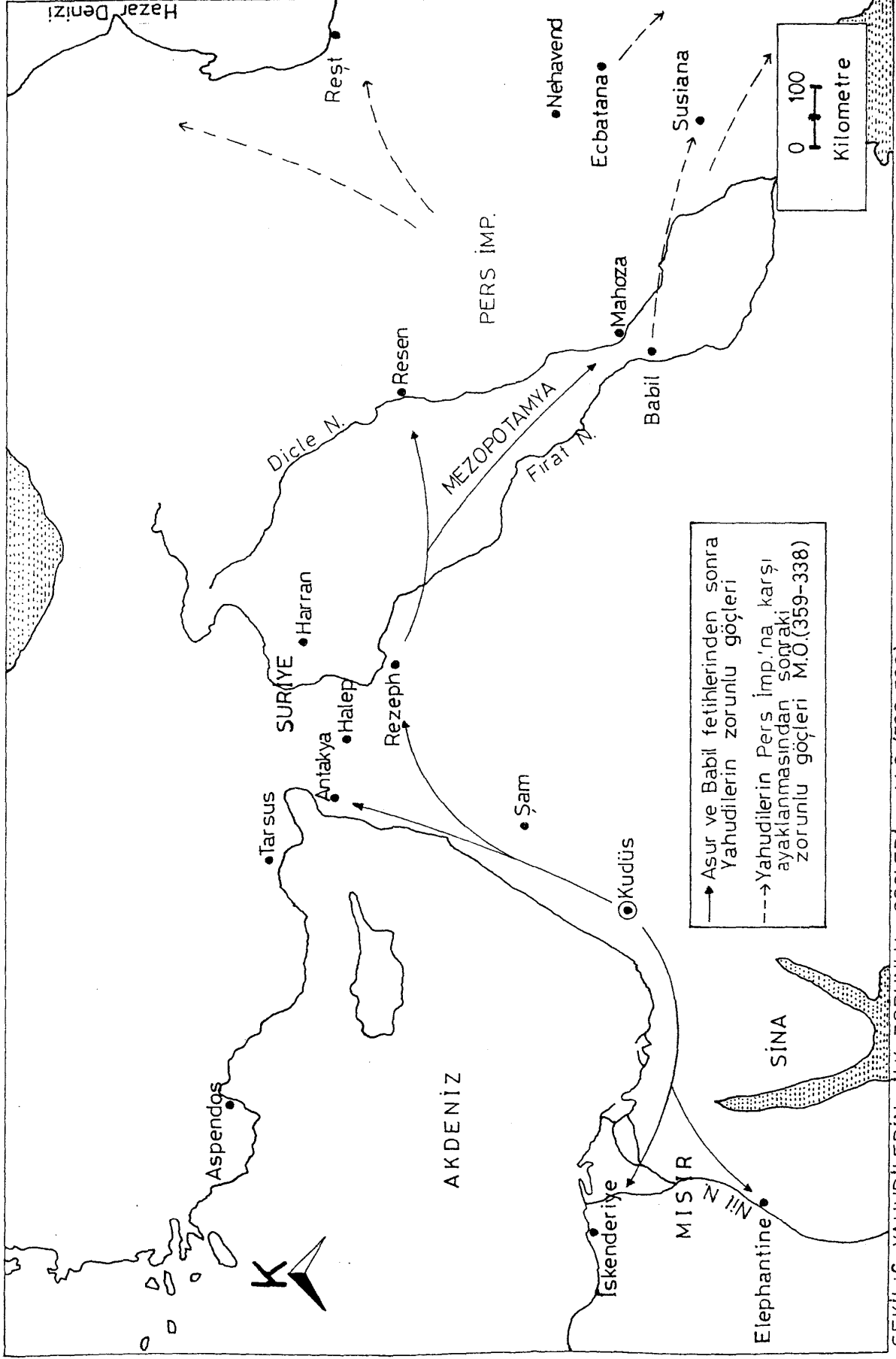
BÖLÜM V

İSRAİL ve GÖÇLER

5.1.İlkçağlarda Yahudi Göçleri

İsrail günümüzde dünyada Yahudi nüfusunun çoğunluğunu oluşturduğu tek ülkedir. İsrail genelde tarihini Yahudiliğin ortaya çıkışına kadar göstermektedir. Bu nedenle Yahudilik, İsrail ve Musevi gibi tanımlamalar çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmıştır. Hatta Yahudilik kendi içerisindeki özellikler nedeniyle diğer tek tanrılar gibi yayılmamış adeta tek bir devletin dini olarak kalmıştır. Bizde göçleri incelerken Yahudiliğin ilk dönemlerinden itibaren bazı önemli noktaları almayı uygun gördük.

Yahudilik M.Ö.2000 yılı başlarında Hz. İbrahim'in oğlu İshak'la ortaya çıkmıştır. İshak'tan sonra yerine oğlu Yakub geçti. Yakub'un diğer adı İsrail'di. Bu nedenle Yakub'un oğullarının adıyla bilinen on iki kabile de İsrailoğullarını oluşturdu. Hz. İbrahim Basra Körfezi yakınlarındaki Ur kentinden göç ederek Kenan bölgesine (bugünkü Filistin) yerleşmiştir. Kenan'da başlayan kuraklık nedeniyle Hz. İbrahim ve yakınları Mısır'a göç etmişlerdir. Burada İsrailoğulları Firavun tarafından köleleştirildiler. Hz. Musa tarafından esaretten kurtulan İsrailoğulları sık sık isyan ettiler. Çoğu çöllerde hayatını kaybetti. Çok azı Kenan'a ulaşmayı başardı. Uzun karışıklık döneminden sonra İsrailoğulları Hz. Davut ve onun oğlu Hz. Süleyman döneminde tekrar güçlendiler, topraklarını genişlettiler. Süleyman'ın ölümünden sonra İsrailoğulları arasında çatışmalar çıktı. Bu çatışmalar sonunda ülke ikiye ayrıldı. Kuzeyde İsrail krallığı, güneyde ise Yahudi krallığı ortaya çıktı, İsrail krallığı M.Ö.722'de Asurlular tarafından yıkıldı. Bir grup Asurlu bölgeye yerleşti. Yahudi krallığı ise

ŞEKİL:6 YAHUDİLERİN İLK ZORUNLU GÖÇLERİ M.O.(722-586)

Kaynak: +Nicholas De Lange, Yahudi Dünyası, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987

+Martin Gilbert, Atlas of Jewish History, Dorset Press, London, England, 1984

M.Ö.587 yılında Babil Kralı Nabukednazar tarafından yıkıldı⁸⁷. Halk ise Babil'e sürüldü. İsrailoğulları uzun yıllar Babil'de sürgün hayatı yaşadılar. Perslilerin Babilleri yenmesinden sonra İsrailoğullarının sürgün hayatı sona erdi. Pers kralı Yahudilerin Kudüs'e dönmelerine izin verdi.⁸⁸

Filistin'in M.Ö.63 yılında Romalılar tarafından işgal edilmesinden sonra Kudüs yıkıldı. Yahudiler tekrar Filistin'den sürgün edildi. Babil sürgünü, Kudüs'ün yıkılması ve Filistin'den zorunlu göçler sonunda başta Ortadoğu olmak üzere Yahudi diasporası oluşmaya başladı. M.S.395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Filistin'in içinde bulunduğu topraklar Bizans İmparatorluğu'nun eline geçti. Bu dönem içerisinde de Yahudiler farklı yönlerde dünyanın dört bir yanına dağılarak diasporalarını genişlettiler⁸⁹.

Yedinci yüzyıla gelindiğinde Filistin'de çok az Yahudi nüfusu kalmıştı. Yahudilerin çoğu bu dönemde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yoğunlaştı. Mısır'da da önemli bir Yahudi nüfusu yaşıyordu. Bu dönemde Müslüman Araplar Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya geniş bir alanı kontrol altına aldılar. Bölgede yaşayan Yahudilerden vergiler alınmasına karşın daha özgür bir ortamda yaşıyorlardı. Yahudiler özellikle bilim alanında yaptıkları katkılarla ön plana çıktılar. Hem Arapça hem de İbranice birçok çalışmalar yapıldı. Özellikle İspanyada'ki Yahudiler din, felsefe ve tıp alanındaki çalışmaları dikkat çekti. Ancak daha sonraki yıllarda bölgede hızla büyüyen Yahudi düşmanlığı bu çalışmaları sekteye uğrattı ve beraberinde yeni göç dalgaları yarattı. Yahudiler bu dönemlerde gerek Hristiyan gerekse Müslüman toplumlar

---

⁸⁷ George,E.Mendelhall, Jerusalem in History. The Imperial Period: The Reigns of David and Solomon, 993-992 BC, Essex, England, 1989, s.64-65.

⁸⁸ The Encyclopedia of Judaism, Judaism History of Part-I, Ancient Israel Brill Press, New York USA, 2000, s.586-589

⁸⁹ Richard, F. Nyron, İsrail: A Country Study Wanshington D.C, 1978 s. 16-18

içerisinde birbirine bağlı ve toplumların ekonomik açıdan önemli birer unsurlarını meydana getirdiler.⁹⁰

5.2.Yahudi Diasporaları ve Göçler

Yunanca kökenli bir kelime olan diaspora yayılmak, dağılmak anlamına gelmektedir. Ancak Yahudilikte diaspora daha çok sürgün terimi ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Günümüzdeki Yahudi diasporası İsrail dışındaki tüm Yahudileri kapsamaktadır.⁹¹ Dünyanın çeşitli yerlerine dağılan Yahudiler kendilerini güvende hissettikleri, ekonomik şartların uygun ve ibadetlerini yapabildikleri yerlerde çeşitli diasporalar oluşturmuşlardı. Ancak bu diasporalar buldukları ülkenin şartlarına göre sabit bir özellik göstermemişlerdir.

18. yüzyılın başında Avrupa'da yaşayan Yahudi nüfusu artmaya başladı. 18.yüzyılın sonunda dünyada yaklaşık 2.5 milyon Yahudi vardı. Bu nüfusun 1 milyonu Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Osmanlı toprakları içerisinde yaşıyordu. Diğer 1.5 milyon Yahudi nüfusu ise başta Rusya, Polonya olmak üzere Batı ve Orta Avrupa'da yoğunlaşmıştı. İlerleyen dönemde Avrupa'daki Yahudi nüfusu artışı devam etti. 1880 yılına kadar Avrupa'daki Yahudi nüfusu 6.8 milyonu buldu.⁹²

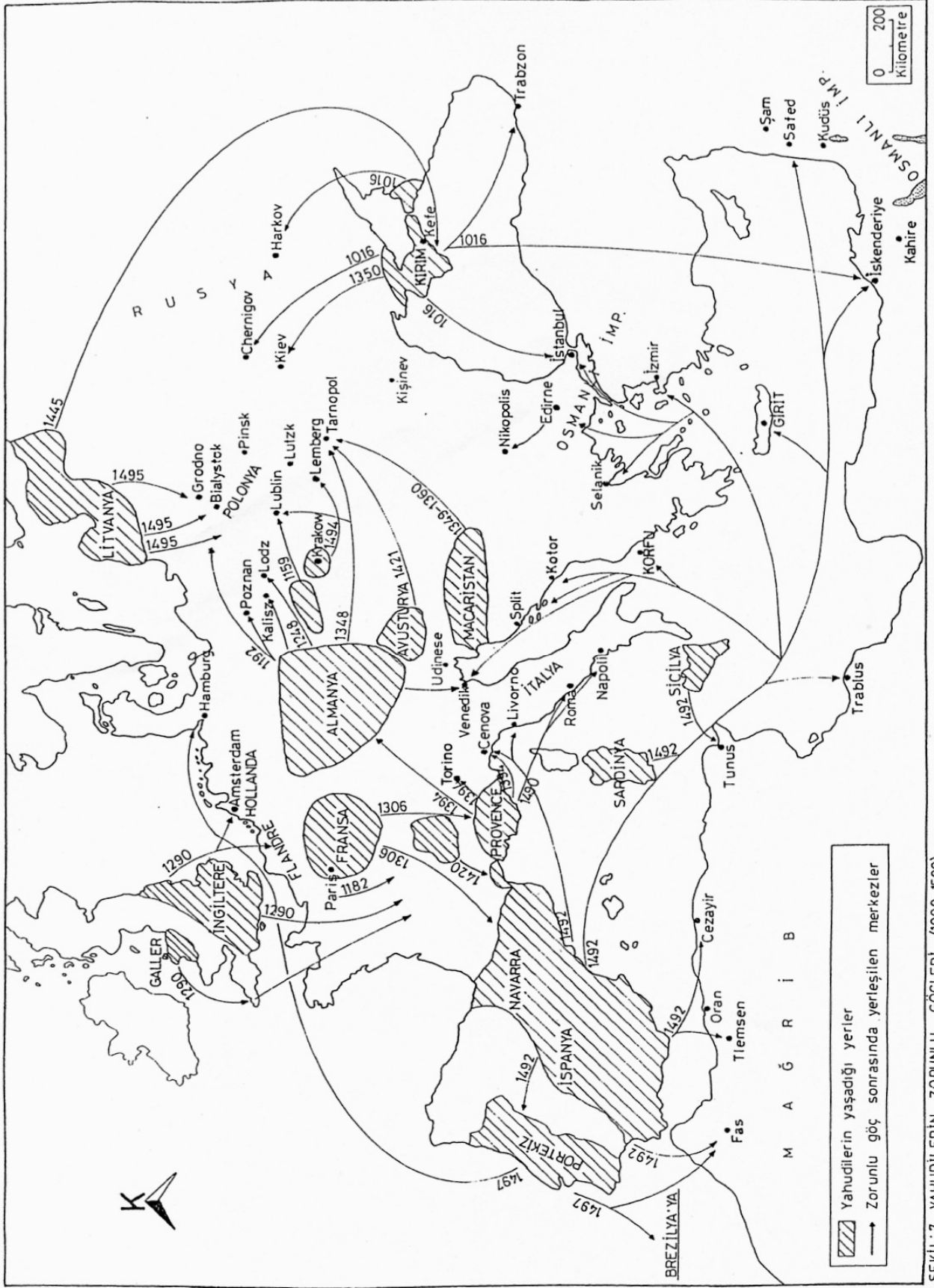
ABD bu diasporalar içerisinde en önde gelenidir. Avrupa ve Ortadoğu'dan sürülen veya ekonomik şartların bozulmasıyla göç eden nüfusun önemli bir bölümü yeni kıtaya yönelmiştir. ABD'ye en fazla göç eski Sovyetler Birliği, İran ve İsrail'den olmaktadır. Daha sonra Almanya ve Polonya gibi anti-semitizmin yaygın oldukları yerlerden göçler hız

---

⁹⁰ Richard, F. Nyron, a.g.e., 1978 s. 19-22

⁹¹ De Haas, Jacob, the Encyclopedia of Jewish Knowledge, Behrman's Jewish Book House , New York, USA, 1946, s.122

⁹² Ben-Gurion, David, Israel A Personal History, Funk and Wagnalls, INC., Sabra Books, New York, USA, 1971, s.7

ŞEKİL:7 YAHUDİLERİN ZORUNLU GÖÇLERİ (1000-1500)

Kaynak: Martin Gilbert, Atlas of Jewish History, Dorset Press, London, England, 1984

•Nicholas De Lange, Yahudi Dünyası, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987

kazanmıştır. 1790 yılında ABD’de sadece 1500 Yahudi vardı. 1840’lı yıllardan sonra göç hareketleri hızlandı. Başta Atlas Okyanusu kıyılarında yoğunlaşan Yahudiler, ilerleyen dönemde batı ve kuzeye doğru Chicago ve San Fransisco ve Los Angeles’te yoğunlaştılar. ABD’deki Yahudi sayısı 1840’ta 15 bin, 1850’de 50 bin, 1854’te 100 bin’i bulmuştu. ABD’ye olan göç hareketlerinde Avrupa’daki anti-semitizmin artışı, fakirlik ve ABD yönetiminin Yahudi göçleri üzerine fazla bir kısıtlama getirmemesidir. Topluma adapte olan Yahudiler ekonomik açıdan zenginleştiler. Kendi aralarında örgütlenip bağlarını kuvvetlendirdiler. Bu olumlu şartlar beraberinde yeni göç dalgalarına neden oldu. 1840-1880 yılları arasındaki göçlerle ABD’deki Yahudi nüfusu 250 bini bulmuştu.⁹³ 1996 yılında ise ABD’deki Yahudi nüfusu yaklaşık 5.9 milyondur. Bu nüfus İsrail’deki Yahudi nüfusundan bile fazladır. Ancak oransal olarak ABD nüfusunun %2.2’sini meydana getirirler. Bu oran bölge ve şehirlere göre oldukça farklılık gösterir. Örneğin New York dünyadaki en büyük Yahudi nüfusunu barındıran şehirdir. Şehrin %9.1’ini Yahudiler oluşturur. Bu oran şehrin en gelişmiş semti olan Manhattan’da %20’yi aşar. Los Angeles’in %3.9’u, Boston’un %5.6’sını, Washington DC’nin %4.1’ini, Chicago’nun %3.2’sini, Columbia’nın %4.5’ini, Pennsylvania’nın %2.7’sini Yahudi nüfusu oluşturur.⁹⁴ Günümüzde Kuzey Amerika’daki Yahudi nüfusu 6 milyon civarındadır. Eski SSCB topraklarında 470 bin, Batı Avrupa’da 1 milyon, Orta Avrupa’da 97 bin, Okyanusya’da 102 bin, Kuzey Afrika’da 8 bin, diğer tüm Afrika ülkelerindeki toplam Yahudi nüfusu 82 bin civarındadır. Orta Amerika’da 53 bin Güney Amerika’da ise 369 bin Yahudi nüfusunu barındırır.⁹⁵

---

⁹³ Encyclopedia Judaica, Volume 16, Keter Publishing House Ltd, Jerusalem Israel, 1972, s.1523-1527

⁹⁴ Scheckner, Jeffrey, Editor David Singer, Jewish Population in the United States, American Jewish Year Book, The American Jewish Committee, New York, USA, 1996, s.218-221

⁹⁵ The Ministry of Immigrant Absorption, Aliyah Absorption 1989-2000

<http://www.moia.gov.il/english/netunim/matzgete.pdf>

Tablo 14: ABD'ye Yahudi Göçleri(1899-1943)

Yıllar	Göçmen Sayısı	Yıllar	Göçmen Sayısı	Yıllar	Göçmen Sayısı
1899	37,141	1914	138,051	1929	12,479
1900	60,764	1915	26,497	1930	11,526
1901	58,098	1916	15,108	1931	5692
1902	57,688	1917	17,342	1932	2755
1903	76,203	1918	3672	1933	2372
1904	106,236	1919	3055	1934	4134
1905	129,910	1920	14,292	1935	4837
1906	153,748	1921	119,036	1936	6252
1907	149,182	1922	53,524	1937	11,352
1908	103,387	1923	49,719	1938	19,736
1909	57,551	1924	49,989	1939	43,450
1910	84,260	1925	10,292	1940	36,945
1911	91,223	1926	10,267	1941	23,737
1912	80,595	1927	11,483	1942	10,608
1913	101,330	1928	11,639	1943	4705

Kaynak: Encyclopedia Judaica, Volume 16, Keter Publishing House Ltd, Jerusalem Israel, 1972, s.1520

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi ABD'ye sürekli olarak Yahudi göçleri devam etmektedir. Bu göçler zaman zaman siyasi kararlar, ekonomik şartlar ve ülkeler arasında yaşanan ilişkilerden etkilenmiştir. ABD'nin 1921, 1924 ve 1929 yıllarında Yahudi göçlerine sınırlamalar getirmesi göçlerde bu kararlar sonrasında azalmalara neden olmuştur. 1917 yılında Balfour Deklerasyonu'nun yayınlanması göçlerin yönünü bu dönemde ABD'den çok Filistin'e yöneltmiştir.⁹⁶

⁹⁶ Martin, Bernard, A History of Judaism Volume II, Europe and The New World, Basic Books, Inc., Publishers, New York, USA, 1974, s.412-413

Çoğu Çarlık Rusyası ve Doğu Avrupa'dan gelen Yahudiler Amerika'ya uyum sağlayarak kendi örgütlerini depoladılar. New York ve çevresinde birçok sinagog inşa edildi. Yahudi göçmenlere yardım topluluğu, Yahudi hastaneleri, Yahudi bakımevleri kurarak örgütlenmelerini hızlandırdılar. Böylece hem Amerika'ya uyum sağladılar hem de Yahudi kimliklerini korudular.⁹⁷ II. Dünya Savaşı sırasında Nazi katliamından kurtulan Yahudilerin bir kısmı Filistin'in yanı sıra ABD'ye göç etti. Böylece II. Dünya Savaşı sonunda ABD'deki Yahudi nüfusu 3 milyona ulaştı.⁹⁸

Çarlık Rusya döneminde zorluklar yaşayan Yahudiler, 1881'de II.Aleksandr'a yapılan suikasttan sonra daha da kötüleşti. Hükümet Yahudi karşıtı politikaları benimsedi. Bunun sonucu olarak dışarıya doğru göç dalgası başladı⁹⁹. 1917 yılında Rusya'da olan devrimle Yahudiler umutlandılar. Ancak devrim sonrasında da istedikleri özgürlükleri elde edemediler. Sovyetler Birliği, Yahudiler için Uzakdoğu'da Amur Irmağı kıyılarında otonom bir bölge kurmayı düşünüyordu. Birobican denilen bu bölge sert karasal bir iklime sahipti. Ayrıca uzak bir bölgede yer alması nedeniyle gerekli ilgiyi Yahudilerden görmedi. Bölge için 100 bin Yahudi öngörülmişti. Ancak bölgeye yerleşen Yahudi sayısı yalnızca 11 bin civarında idi. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 1917 devriminden önce Rusya'dan olan göçler çok daha yaygındı. Anti-semitizm yaygın ve pogrom diye adlandırılan soykırımlar uygulanıyordu. Pogrom genellikle Çarlık Rusyası'nda Yahudilere uygulanan şiddet ve soykırımlar olarak

---

⁹⁷ Lukacs, Yehuda and Battah, Abdalla M., the Arab Israel Conflict; Two Decades of Change, Westview Press, Colorado, USA, 1988, s.239

⁹⁸ Sachar, Howard Morley, The Course of Modern Jewish History, A Delta Book, Dell Publishing Co, New York, USA, 1958, s.314

⁹⁹ Wright, Martin, Countries in Crisis, Israel and Palestinians, Essex, UK, 1989, s.12

adlandırılmaktadır.¹⁰⁰ Yahudiler de kendileri için en uygun ortamı ABD ve Filistin olarak gördüklerinden ülkeyi terk ettiler.¹⁰¹

Polonya Avrupa'da Yahudi nüfusunun en fazla olduğu ülkelerden biriydi. Çarlık Rusya idaresinden kaçan çoğu Yahudi Polonya'ya yerleşmeyi seçmişti. Ancak Rusya'nın ilerleyişi ve Polonya hükümetinin yürüttüğü politikalar sonucunda milyonlarca Yahudi ülkeden ayrıldı.

Günümüzde sayıları 50 binin altına kadar indi. Romanya'da Balkanlar'da geniş bir Yahudi nüfusuna sahipti. İç savaş ve Sovyetler'in etkisiyle çoğu 1900'lü yılların başında ülkeyi terk etmişti. Geriye sayıları 25 bin civarında olan yaşlı bir azınlık kalmıştı. Aynı dönem Avusturya için de geçerliydi. Genelde okumuş, aydın bir Yahudi nüfusuna sahip olan Avusturya'da diğer Avrupa ülkelerindeki benzer etkilerle bu nüfusun çoğunu dışarıya göç olarak vermişti. Bolşevik İhtilali'nden önce başlayan yoğun göçler Sovyetler döneminde hız kesmekle birlikte son bulmadı.

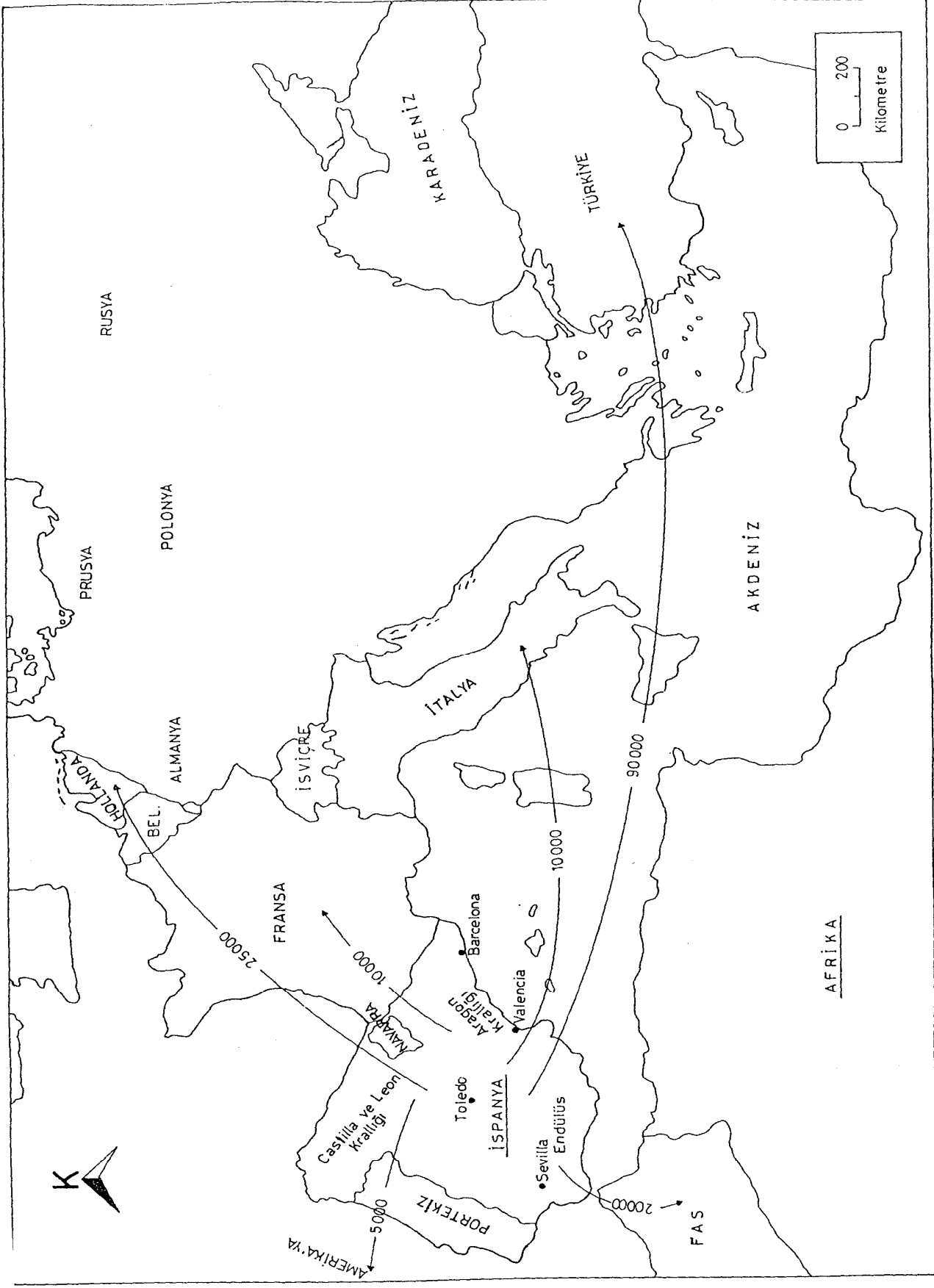
İspanya ve Portekiz Sefardim Yahudilerini oluşturan nüfus kitlelerinin yerleştiği topraklardı. Sefardim İspanyolca'dan İbrani diline geçmiş olan bir sözcüktür. 1492'de İspanya'dan sürülen Yahudiler Osmanlı İmparatorluğu, Latin Amerika, Kuzey Afrika, Fransa ve Hollanda gibi ülkelere yerleştiler. Bugün bu ülkelerden İsrail'e gelen Yahudilere Sefardim Yahudileri denilmektedir.¹⁰² Roma, Müslüman ve Hristiyan yönetimleri döneminde toplumun önemli parçasını meydana getirdiler. Kültürel ve ekonomik yaşam canlıydı. 1449 ve 1482'de

---

¹⁰⁰ De Lange, Nicholas, Çeviren: Sevil Atauz, Akın Atauz, Yahudi Dünyası, İletişim Atlası Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İstanbul, 1987, s.146

¹⁰¹ Owendale, Ritchie, The Middle East since 1914, Longman Group UK Limited, London, England, 1992, s.296

¹⁰² De Haas, Jacob, a.g.e., 1946, s.140

ŞEKİL:8 YAHUDİLERİN İSPANYA'DAN GÖÇLERİ (1492-1498)

Kaynak: Nicholas De Lange, Yahudi Dünyası, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987

Yahudilere karşı saldırılar arttı ve 1492'de İspanyol hükümdarı Yahudilerin zorunlu göçe tabii tuttu. Bu zorunlu göçler sonunda 90 bin Osmanlı topraklarına 25 bin Hollanda'ya, 20 bin Fas'a, 10 bin İtalya'ya ve 5 bin Yahudi Amerika'ya göç etti. Osmanlı İmparatorluğu Yahudilerin göçünü serbest bıraktığından İspanya'dan en fazla göç İstanbul ve Edirne'ye olmuştu.¹⁰³

İngiltere Yahudileri, diğer Avrupa ülkelerindeki Yahudilerden daha şanslıydılar. Avrupa'da yaygın olan şiddet eylemlerine ve ayrımcılığa maruz kalmamışlardı. Toplumun önemli birer parçasını oluşturdular. Siyasete atılan Yahudilerin bir kısmı önemli noktalara geldiler. Dünyadaki Yahudi politikalarını belirlemede söz sahibi oldular. Bugünkü topluluğun kökenleri 17.yüzyılda Almanya ve Hollanda'dan gelen göçmenlerle başladı. Rusya'dan gelen göçmenlerle 1914'te sayıları 250 bini buldu. Günümüzdeki sayıları ise 300 bin civarındadır.

Fransa'daki Yahudi nüfusu Fransız Devrimi sırasında birkaç bindi. Sosyal ve siyasi hakları İngiltere ile karşılaştırıldığında daha kötüydü. Ancak Nazi katliamından sonra göç eden Yahudilerin ilk merkezlerinden biri Fransa idi. 1939'da 350 bine çıkan Yahudi nüfusu 1980'de 500 bini geçmişti. Nazi işgali döneminde yayılan anti-semitizm çatışmalara neden olmasına karşın, savaştan sonra hükümetin aldığı kararlarla düzelme eğilimine girdi.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika İsrail'in bağımsızlığından önce yoğun Yahudi nüfusuna sahiptiler. Kuzey Afrika'da Fas en büyük kitlenin olduğu yerdı. 1948'de 285 bin Yahudi nüfusu günümüzde 20 bin dolayına gerilemiştir. 1900'lü yıllardan sonra artan şiddet olayları ile Fas Yahudileri İsrail'e yönelmiştir. 1948 yılında İsrail kurulma aşamasında Cezayir'de 140 bin, Libya'da 38 bin, Tunus'ta 110 bin ve Yemen'de 55 bin Yahudi yaşıyordu. İsrail Devleti'nin kurulduğunun açıklanması bu ülkelerdeki Yahudiler'e karşı olan tutumu

---

¹⁰³ Gilbert, Martin, Atlas of Jewish History, Dorset Press, London, England, 1984, s.43-44

alevlendirdi. Sinagog ve Yahudi mahallelerine saldırılar arttı. Göçlerle bu ülkelerdeki Yahudi sayısı yok denecek düzeye geriledi. İran, Irak ve Türkiye de önemli Yahudi nüfusu barındıran ülkelerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun politikaları ile Türkiye'de Yahudi nüfusu hızla artmıştı. Rahat ve huzurlu yaşama imkanları bu sayıyı artırmıştı. Ancak 1840 ve 1914 yılları arasında Kuzey ve Güney Amerika'ya geniş çaplı göçler olmuştu. Irak ise 12.yüzyıldan beri önemli yerleşim merkezlerinden biriydi. 1935'ten itibaren seyahat özgürlüğü İbranice öğretiminin yasaklanması, tutuklamalar ve işyerlerine olan saldırılar sonucunda göçler arttı. 1948'te Irak'ta 135 bin olan Yahudi nüfusu günümüzde yüzlerle ifade edilmektedir. İran ise 25 bin civarında Yahudi topluluğuna sahiptir. Mısır ve Suriye de benzer süreçler geçirmiştir. 1940'lı yıllarda Mısır'da 75 bin Suriye'de ise 20 bin olan Yahudi nüfusu neredeyse tamamen ülkelerini terk etmiştir.¹⁰⁴

Güney Amerika'da Arjantin ve Brezilya Yahudilerin yoğun olduğu ülkelerdir. Arjantin 19.yüzyılın sonunda Avrupa'dan gelen göçmenlerle hızla büyümüşü. 1881-1900 arasında 26 bin, 1901-1919 yılları arasında ise 88 bin Yahudi Arjantin'e göç etmiştir. 1930'lu yıllardan sonra getirilen kısıtlamalara rağmen göçler devam etmiştir. Günümüzde 200 binin üzerinde Yahudi Arjantin'de yaşamaktadır. Brezilya, Güney Amerika da Arjantin'den sonra Yahudi nüfusunun en yoğun olduğu ikinci ülkedir. Avrupa ve Fas Yahudilerinin göçü ile sayıları artmıştı. Brezilya'da ayırıcı tutumların olmaması, şiddet olaylarının yok denecek kadar az olması buradaki Yahudi nüfusu için yaşanılır bir ortam hazırlamıştı. Yahudiler toplumun hemen her kesiminde bulunup, rahatça çalışabiliyorlardı. Günümüzde sayıları 100 binin üzerindedir.¹⁰⁵

---

¹⁰⁴ De Lange, Nicholas, a.g.e., 1987, s.212-214

¹⁰⁵ De Lange, Nicholas, Çeviren: Sevil Atauz, Akın Atauz, a.g.e., 1987, s.160-162

Ekonomik standartlar, sağlık Şartları ve 6l6m oranları gibi farklı nedenlerden dolayı bu diasporalardaki Yahudilerin artışı birbirinden ayrı 6zellikle g6stermiŐtir. Avrupa'da 18.y6zyılın sonunda Yahudi n6fusu 1.5 milyonu bulmuştu. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki sayı 1 milyon civarındaydı. Avrupa'da sağlık Şartlarının iyileŐmesi ve bebek 6l6m oranının azalmasıyla artış daha hızlı olmuştu. II.D6nya Savaşı başlamadan 6nce Avrupa'daki Yahudilerin sayısı 6,5 milyonu bulmuştu.¹⁰⁶

5.3.Kitlessel Yahudi G6çleri 6ncesi Filistin'in Durumu

Filistin, 6eŐitli dini mekanlarıyla b6t6n tek tanrılı dinlerin kutsal yerlerinden biriydi. Y6zyıllardan beri Balkanlar, Avrupa ve Kuzey Afrika'dan Kud6s'e gelen Yahudiler kutsal g6revlerini yerine getiriyorlardı. 6eŐitli devletlerin hakim olduğu bu topraklar 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun eline ge6miŐti. 16.y6zyılda Filistin'deki Yahudiler sayıca olduk6a azdılar. Osmanlı Devleti altında vergilerini 6deyerek genelde sorunsuz olarak yaşıyorlardı. Ticari, ekonomik ve siyasi alanda 6nemli noktalara gelmiŐlerdi. Fakat Filistin toprakları merkezi idareden uzak, geliri fazla olan bir yer değildi. İdare olarak Suriye eyaletine bağlıydı. 17. y6zyılda Osmanlıda g6r6len gerileme bu b6lgede de hissediliyordu. Merkeze bağlı y6neticiler b6lge sorunlarıyla ilgilenmekten 6ok para ve g66 peŐindeydiler. İ6 savaşlar, deprem ve veba salgınları nedeniyle n6fus hızla d6Őm6Őti.¹⁰⁷

18.y6zyılda Suriye vilayetine bağlı Kud6s sancağındaki Yahudiler daha zor Őartlarda yaşıyordu. Bir6ok Yahudi ağır vergiler altındaydı. Bor6lanmalar artmış yerel y6netimle 6atıŐmalar yaygındı. Ancak İstanbul idaresi olaya el koymuŐ ve bor6ları taksitlendirerek

---

¹⁰⁶ De Lange, Nicholas, 6eviren: Sevil Atauz, Akın Atauz, a.g.e., 1987, s.166

¹⁰⁷ Cohen, Amnon Edited by Elie Kedourie, The Jews under Islam, Thames and Hudson, London, England, 1979, s.186

anlaşma sağlayabilmişti. Bunun yanı sıra Osmanlı-Rus Savaşları ekonomik durumu daha da kötüleştirmişti. Savaş sonunda koyulan ağır vergiler, ticaret yollarındaki saldırılar ve hastalıklar toplumun her kesimine ağır yükler getirmişti.¹⁰⁸

18.yüzyılda Filistin’de Kudüs, Safed, Hebron gibi şehirlerde, Osmanlı idaresinde yaşayan bu küçük Yahudi nüfusu her sene Avrupa ve Kuzey Afrika’dan gelen dindaşları ziyaret ediyordu. Gelen Yahudiler Kudüs’te kendi hac vazifelerini yerine getirerek, kutsal mekanları ziyaret ediyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu bu hac vazifeleri için gemiler hazırlayıp, ödenek ayırıyordu. Genelde yaz aylarında yoğunlaşan bu turlar İstanbul, İzmir ve Selanik gibi merkezlerden başlatılıyordu. Böylece Filistin’deki yerleşik Yahudilerin gelir elde etme imkanı da oluşmuştu. 1730’lu yıllardan sonra ekonomik durumun kötüleşmesi, hastalıklar ve yol güvenliği bu yolculukları olumsuz etkilemesine sona erdirmeydi. Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Filistin’e göç ve hac ziyaretlerinin yasaklanması ile Filistin Yahudileri zorlu bir döneme girdi. Dış devletlerdeki yandaşlarından gelen yardımlar kesilmişti. Ancak daha sonra yasağın kalkması ile göçler yeniden hareketlendi.¹⁰⁹

1840’lı yıllardan itibaren Kudüs’te dış temsilcilikler açılmaya başlanmıştı. Osmanlıların tanıdığı kapitülasyonlar bölgede Avrupalı kuvvetlerin daha serbest hareket etmesini sağlayarak, göçleri de kolaylaştırmıştı. Bu nedenlerle bölgeye hem dini hem de yaşam olanakları aramaya gelen Yahudiler yerleşmeye başladı.¹¹⁰

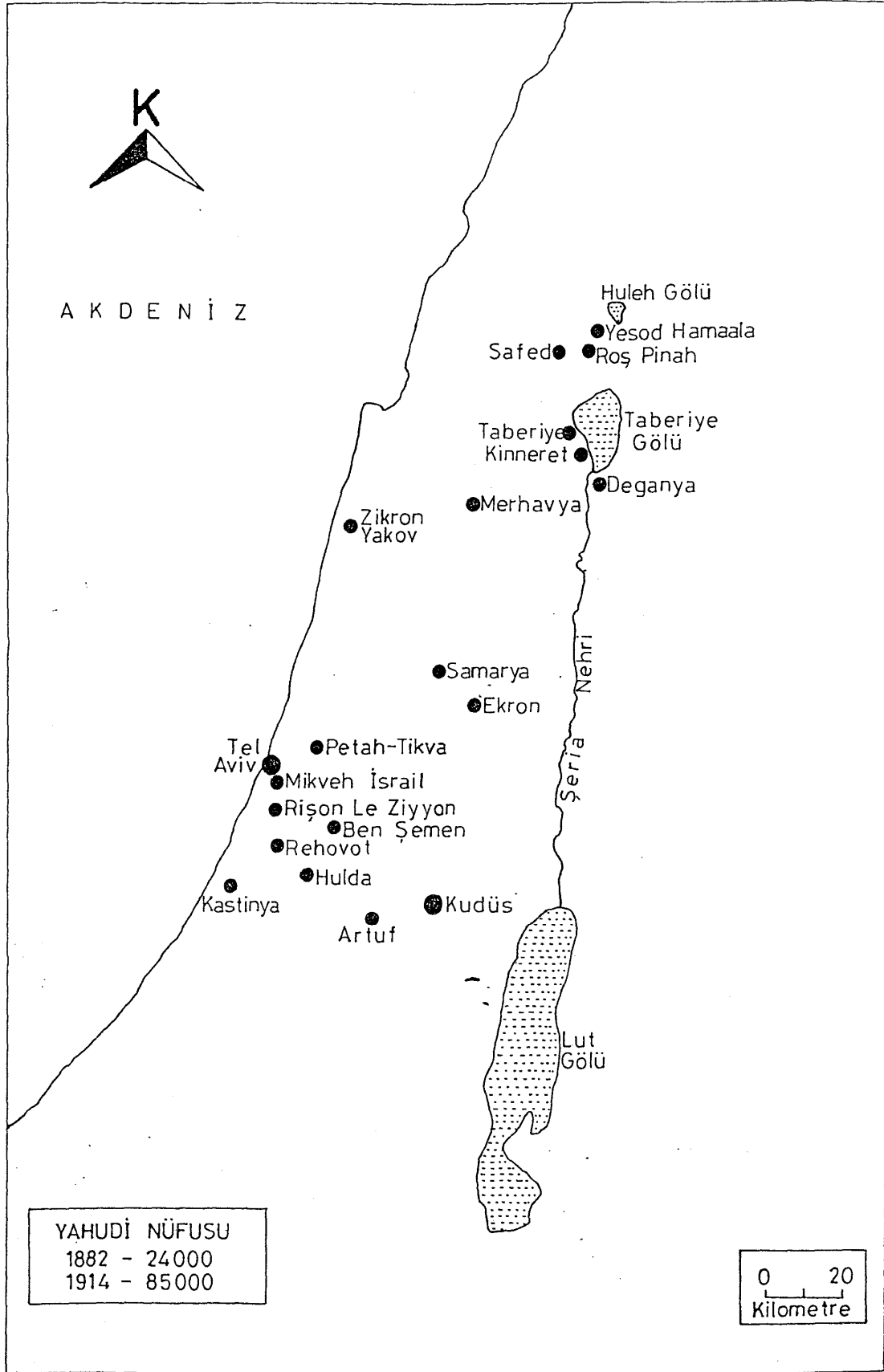
Yahudi inancına göre Mesih’in kutsal topraklara geleceği ve kendilerinin de bu topraklarda bulunmak istemeleri hacların bir kısmını sürekli yerleşmeye dönüştürdü. 1700’lü

---

¹⁰⁸ Cohen, Amnon Edited by Elie Kedourie, a.g.e., 1979, s.190

¹⁰⁹ H.H. Ben-Sasson, A History of the Jewish People, Harvard University Press, Massachusetts, USA, 1997, s.915-916

¹¹⁰ Beilin, Yossi, Israel., A.Concise Political History, St Martin’s Press, New York, USA s.14

ŞEKİL:9 FİLİSTİN'DE YAHUDİ YERLEŞİMLERİ (1855-1914)
 Kaynak: +Martin Gilbert, Atlas of Jewish History, Dorset Press, London, 1984

yıllardan itibaren Doğu Avrupa'dan Hasidik Yahudileri ve Bulgaristan'dan Aşkenaz Yahudileri Filistin'e göç etti. Aşkenaz terimi daha çok Almanya, Kuzey ve Doğu Avrupa kökenli Yahudiler için kullanılan bir terimdi.¹¹¹ Sefardim Yahudilerine göre daha iyi yetişmiş ve genellikle Yahudilerin ılımlı kesimini meydana getirdiler. Ancak Yahudiler arasında bu konuda birlik yoktu. Bazı gruplar kesinlikle kutsal topraklarda yaşamak ve ölmek gerektiğine inanırken, bazı gruplar dini ve ekonomik gereklilikler nedeniyle göçün gerekli olmadığını savunuyorlardı. Ancak güvenlik, ekonomik güçlükler göçleri engelleyemedi. Yahudilik içinde yer alan farklı inanç ve düşüncedeki topluluklar tüm zorluklara rağmen Filistin'e göç ettiler. Bir kısmı zor şartlar nedeniyle Avrupa'ya geri dönerken bir kısmı bölgeye tamamen yerleşti. Bu yerleşmelere karşın 1800 yılında Yahudilerin Filistin'deki sayısı birkaç binle ifade ediliyordu.¹¹²

5.4.Kitlese Yahudi Göçlerine Neden Olan Faktörler

19.yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da Yahudilere karşı uygulanan şiddet ve ayrımcılık tırmanışa geçmişti. Bu nedenle önde gelen Yahudi liderler kendileri için kutsal yerler olan Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrini ileri sürdüler. 1896'da Theodor Herzl adındaki bir gazeteci Yahudi Devleti adında bir kitap yazdı. Bu kitapta Filistin veya Arjantin'de bir Yahudi devletin kurulması fikrini ortaya koyduğu kitap büyük yankı yaratmıştı.¹¹³ Ancak bazı liderler bu yerin kesinlikle Filistin olması gerektiğini söyledi. Herzl ise Avrupa'daki baskılar nedeniyle daha uzak bir yer ve almanca resmi dilli bir devlet

---

¹¹¹ Viorst, Milton, Sands of Sorrow: Israel's Journey from Independence, I.B., Tauris and Co.Ltd Publishers, London, England, 1987, s.40

¹¹² Gorny, Yosef, Zionism and the Arabs: A Study of Ideology, Clarendon Press, New York, USA, 1987, s.11

¹¹³ Peretz, Don, The Middle East Today, Holt, Rinehart and Winston Inc., New York, USA, 1978, s.258-259

düşünmesine karşın bunu kabul ettiremedi. Yahudi göçlerine neden olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar; Avrupa'daki ayrımcılık ve şiddet, Rusya'daki sistematik kısımlar, özellikle yaşlı Yahudilerin kutsal topraklarda ölmek ve orada gömülmek istemeleri, Yahudi inancına göre Mesih'in kutsal topraklara geleceği, Avrupa'daki çalışma olanaklarının kısıtlanması, sinagoglara saldırılar ve Siyonist kongreleridir.¹¹⁴

Theodor Herzl'in başkanlığa seçildiği ilk Siyonist Kongre 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde yapıldı. Bu kongrede bazı din adamlarının karşı çıkmalarına karşın Filistin'de Yahudi devleti kurma fikri benimsendi. Kongrenin etkisi çok büyük olmuştu.¹¹⁵ Yahudiler arasında heyecan yaratmış ve yani göç dalgasını Herzl yasal olmadığı gerekçesiyle tasvip etmemişti. Bu arada kongreler her yıl düzenli olarak yapılıyordu. Herzl devlet adamlarıyla görüşerek onların desteğini almaya çalışıyordu. Bu arada Herzl Osmanlı İmparatorluğu ile temasa geçmişti. Yıldız Köşkü'nde yapılan görüşmelerde Herzl Osmanlı Devleti'ne ödenecek vergiler ve yapılabilecek yardımlardan bahsetmişti. Ayrıca bağımsız Yahudi Devleti'nin yerine otonom statüsü olan ve Osmanlı Sultanı'na bağlı olacak Yahudi yerleşimlerinden söz ederek Osmanlı desteğini aradı ancak 1898'de Tevfik Paşa ile görüşen Herzl'e Osmanlı'nın otonom bölge ve belirli bölgelerin kendilerine verilmesi veya satın alınması fikrine karşı olduğu bildirildi¹¹⁶. Daha sonra Herzl Alman lider Kaiser Wilhelm II ile görüşerek Alman koruması altında Filistin planını açıkladı. Alman lider ülkedeki Yahudilerin muhalefet cephesinde olduğu ve yasadışı işlere bulaştığını söyleyerek istenilen desteği vermedi. Herzl 1901 yılında Osmanlı sultanı Abdülhamit ile

---

¹¹⁴ Adams, Michael, The Middle East Anthony Blond Ltd, London England, 1971, s.146-147

¹¹⁵ Dicks, Brian, The Israelis: How They Live and Work, David and Charles Publishers, London, England, 1977, s.8

¹¹⁶ Friedman, Isarah, German, Turkey and Zionism 1897-1918, Oxford University Press, Oxford England, 1977, s.93-94

görüştü.¹¹⁷ Abdülhamit Filistin önerisini kabul etmedi. İkinci Siyonist kongrede Filistinli Araplar sorunu tartışıldı ve savaş yoluna gidilemeyeceği vurgulandı. Üçüncü ve dördüncü kongrelerde Filistin'e alternatif yerler yerleşim birimleri aranıyordu. Bu arada İngiliz korumasında Sina Yarımadası yeni anavatan olarak İngilizlere önerildi. Bu fikir de kabul görmedi. Ancak İngilizler Kenya'da Yahudiler için otonom bir bölge kurulabileceği fikrini iletirken Rusya da Filistin'e olan Yahudi göçünü destekleyebileceğini fakat ülkesinde Siyonist organizasyonlara karşı olduğunu duyurdu. Herzl altıncı Siyonist kongresinde İngilizlerin Yahudiler için Uganda'yı otonom bir bölge için teklif ettiğini duyurdu. Ancak bu teklif kongrede büyük tepki aldı.¹¹⁸ Buna rağmen bölgeyi tetkik etmesi için bir grup Uganda'ya gönderildi. Bu grubun olumsuz rapor vermesi sonucunda bu teklif de rafa kaldırıldı. Theodor Herzl'in ölümü 1904'te Yahudiler arasında derin üzüntü yarattı. Herzl'in ölümünden sonra yedinci kongre 1905'te Basel'de yapıldı ve David Wolffsohn başkanlığında seçildi. Wolffsohn'dan sonra Arthur Ruppin başkanlığa seçildi. Rupin mevcut politikaları değiştirmeye başladı. Daha sonra izlenen politikaları beğenmeyen Rupin 1908'de başkanlığını yaptığı Hayfa'da Filistin Ofisi'ni açtı. Alınan kararlar yavaş yavaş uygulanmaya konuldu. Filistin'de toprak satın alınmaya başlandı.Zaten 1870'ten 1896'ye kadar Evrensel Yahudi Birliği tarafından Filistin'de 17 tane tarım kolonisi kurulmuştu. Bu yerleşmelerle köylü sınıfı yaratılıyordu. Böylece dış yardımlara olan ihtiyacında azaltılması planlanmıştı. Yahudi Milli Bankası ve Yahudi Milli Fonu zengin Avrupalı Yahudiler tarafından oluşturularak destek sağlanması amaçlandı.

---

¹¹⁷ Öke, Mim Kemal, Siyonizm ve Filistin Sorunu(1880-1914) Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1982, s.53

¹¹⁸ Almog, Shmuel, Zionism and History: The Rise of A New Jewish Consciousness, The Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem, Israel, 1987, s.238

I.Dünya Savaşı sonucunda parçalanma sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu topraklarının çoğunu kaybediyordu. Savaşı kazanan Fransa ve İngiltere Ortadoğu'daki toprakları kendi aralarında paylaşmışlardı. Fransa Lübnan ve Suriye üzerinde manda yönetimini kuracaktı. Ancak İngiltere daha Birinci Dünya Savaşı sürerken 2 Kasım 1917'de Balfour Deklerasyonunu yayınladı. Bu deklarasyon ile Filistin'de Yahudilere devlet kurulabileceği açıklandı. Böylece Yahudiler devletleşme sürecinde büyük bir adım atılmış oldu.¹¹⁹

5.5.Yahudi Göçlerine Karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun Tutumu

1882 yılında sistematik olarak Filistin'e başlayan Yahudi göçlerinden Osmanlı yönetimi haberdardı. 1881 yılında Osmanlı idaresi Filistin'e olan göçlere karşı kararlar aldı. Bu dönemde Rus Çarı AleksanderII'nin öldürülmesinin ardından Rusya'da Yahudilere karşı tutumlar sertleştiği için bu ülke ve çevresinde yaşayan Yahudiler başta ABD olmak üzere göç etmeye başladılar. Göç edenlerin az bir kısmı Filistin'e yöneldi. Osmanlı yönetimim Kasım 1881'de Yahudilerin dağılık gruplar halinde Filistin dışında kalan Osmanlı topraklarına yerleşmelerine karar verdi. Ayrıca göç edenler tüm Osmanlı yasalarını kabul edecek ve Osmanlı vatandaşı olacaklardı. Bu arada Osmanlı hükümeti Balkanlarda ve Kafkaslarda başlayan bağımsızlık hareketleri ve milliyetçilik rüzgarıyla parçalanma sürecine doğru ilerliyordu. Çünkü 1878 yılında Romanya bağımsızlığını ilan etmişti. Bu nedenlerle büyük oranda Filistin'e olabilecek kitlesel Yahudi göçleri yeni bir milliyetçilik hareketi başlatacağı endişesiyle Osmanlı yönetimini düşündürüyordu. Ancak Osmanlıların yüzyıllar öncesi Avrupalılara verdiği kapitülasyonlar uygulamaların yerine getirilmesini engelliyordu. Kapitülasyonlarla batılı devletler Osmanlı toprakları içerisinde serbestçe ticaret yapma,

---

¹¹⁹ Moaz, Moshe, Palestinian Arab Politics, Jerusalem Academic Press, Jerusalem, Israel, 1975, s.5

seyahat etme, mülk edinme ve Osmanlı vergilerinden kurtulma gibi hakları vardı. Bunun yanı sıra batılı devletler Osmanlı topraklarındaki azınlıklarla da yakın ilişki kurabiliyorlardı. Bu haklarını sonuna kadar kullanan Avrupalı devletler Osmanlının çıkardığı yasalarn uygulanmasını zorlaştırıyordu.¹²⁰

Osmanlı-Rus Savaşları ve sonrasında Balkan sorunları ile boğuşan Osmanlı İmparatorluğu Yahudi göçlerini ve Yahudilerin Filistin’de toprak satın almasını kısıtlamasına karşın Rus vatandaşı olan Yahudiler kapitülasyonlar nedeniyle serbest dolaşım hakkına sahiptiler. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi Filistin’e Yahudilerin dini amaçlarla ziyaret etmelerini ve iş adamlarının bölgeye iş amaçlı gezilerine izin verdi. Daha sonra bu yasal boşluğu gidermek için Osmanlı idaresi Filistin’in ticaret yapılması için uygun bir yer olmadığına karar verdi. Ancak yine çöküş döneminde olan imparatorluk bu kararları yine uygulayamadı. Batılı devletlerin baskılarıyla 1888 yılında Yahudilerin Filistin’e serbestçe yerleşme hakkını tanıdı. Sadece göçlerin kitleler halinde olmaması koşulunu getirdi.¹²¹

Filistin’e olan Yahudi göçlerini engelleyemeyen Osmanlı idaresi 1892’de Kudüs Mutasarrıflığına tüm Yahudilere hatta Osmanlı vatandaşlarına toprak satışını yasakladı. Bu kararları yine uygulayamayan Osmanlı yönetimi yasal statülerini kanıtlamak ve topraklarında kaçak Yahudi göçmen çalıştırmamak koşuluya 1893’te toprak satışı yasağını kaldırdı.¹²²

Yahudi Devleti’nin fikir babası olan Theodor Herzl 1896 yılında İstanbul’a ziyaretinde

---

¹²⁰ Moshe Ma’oz(Edited by), Fahri David, Studies on Palestine During the Ottoman Period, Documents on the Attitude of the Ottoman Government Toward the Jewish Settlement after the Revolution of the Young Turks, The Magnes Press, The Hebrew University, Jerussalem, Israel, 1975, s.190-194

¹²¹ Mandel, Neville J., The Arabs and Zionism Before World War I, University of California Press, London, England, 1976, s.6-7

¹²² Mandel, Neville J., a.g.e., 1976, s.8-9

Osmanlı yönetimine Filistin'e Yahudi göçlerinin kolaylaştırması karşılığında Osmanlı borçlarının ödenmesinde yardımcı olabileceklerini söyledi. Ancak bu fikir Osmanlı yönetimince kabul görmedi. Kasım 1900 yılında yabancı Yahudilerin hacı olarak üç aydan fazla kalmalarına izin verilmedi. Ancak rüşvet, kapitülasyonlar ve batılı devletlerin baskısı bu kısıtlamaların yürütülmesini engelledi.¹²³ 1904 yılında Filistin'e göç eden Yahudilere toprak satışı yeniden yasaklandı. İstanbul'dan bölgeye gönderilen Suphi Bey Yahudi yerleşimlerinden etkilendi. İstanbul ile yaptığı yazışmalarda Yahudi yerleşimlerinin bölge ekonomisini kalkındırabileceği düşüncesiyle yasak kaldırıldı.¹²⁴

1908 yılında Jön Türkler Osmanlı yönetimini devirerek bir devrimle yönetimi ele geçirdiler. Yönetime gelen Jön Türkler Balkanlar, Kafkaslar ve Arap dünyasındaki sorunlarla karşı karşıya geldiğinden Filistin'e olan Yahudi göçleri öncelikli gündem maddelerini oluşturmuyordu. İmparatorlukta parçalama süreci hızlanırken 1908 yılında Siyonist organizasyonu İstanbul'da bankacılık faaliyeti adı altında bir büro açtılar. 14 Şubat 1909 tarihine kadar yönetimde olan Kamil Paşa Hükümeti Yahudi göçleri konusunda önemli bir değişiklik yapmadı. Ancak 31 Mart Vakası'nın bastırılmasında Yahudilerin Osmanlı yönetimine verdiği destek Osmanlı'nın sempatisini ve güvenini kazanmıştı. 31 Mart Vakası'nın ardından V.Mehmet Reşat hükümeti göreve geldi. Bu dönemde Osmanlı yönetimine hem Yahudiler hem de Filistin'deki Araplar taleplerini iletiyorlardı. Kudüs'ün Arap milletvekili Osmanlı yönetimine Yahudi göçleri sorununu ilettiler. Bunun üzerine konu kabinede görüşüldükten sonra İçişleri Bakanlığı'nın Yahudi göçlerini önlemesi için gerekli önlemlerin alınması kararlaştırıldı. Ancak bu kararlar yine tam olarak uygulanamadı. Bu arada

---

¹²³ Tibawi, A.L., *Anglo-Arab Relations and The Question of Palestine*, Luzac and Company Ltd., London, England, 1978, s.18

¹²⁴ Mandel, Neville J., a.g.e., 1976, s.64-65

İstanbul Hahambaşı Nahum Efendi Filistin'e giden Yahudilerin izinleriyle ilgili bir yazı sundu. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi Siyonist olmayan ve dış ülkelerde zulüm altında olan Yahudilerin Filistin'de yoğunlaşmamak koşuluyla Osmanlı topraklarına göçüne izin verdi.

I.Dünya Savaşı'na kadar İttihat ve Terakki yönetimi Yahudiler ve Filistin konusunda tam bir kararlı politika izleyememiş, dış kuvvetlerin etkisiyle aldığı kararları uygulayamamıştır. Bu politika tam olarak ne Yahudileri ne de bölgedeki Arapları memnun etmiştir. Ancak Jön Türkler yönetimine Yahudiler diğer önceki Osmanlı hükümetlerine göre çok daha kolay ulaşabilmişler ve isteklerini dile getirebilmişlerdir. Bunda yönetimin siyasal destek açısından zayıf olması ve ekonominin çöküşün eşiğinde olması da etkili olmuştur.¹²⁵ Bütün alınan bu kararlara karşın Filistin'e hem Yahudi göçleri hem de Yahudilerin toprak satın alması devam etmiştir. 1882 yılında 22.530 dönüme sahip olan Yahudiler I.Dünya Savaşı'na kadar Filistin'de sahip oldukları toprakları 418.100 dönüme çıkarmayı başarmışlardır.¹²⁶

5.6.Filistin'e Büyük Yahudi Göç Dalgaları

5.6.1.1882'den Önce Filistin'e Yahudi Göçleri

1800'lü yıllarda Osmanlı toprağı olan Filistin fakir bir bölgeydi. Bazı büyük toprak sahipleri ve bu topraklarda çalışan fakir köylüler vardı. Yarı göçebe Bedoinler zaman zaman bölge nüfusuna saldırıyordu. Genelde tüccar, esnaf ve zanaatkarlar olan Yahudiler bu dönemde Kudüs, Hebron ve Safed'te yoğunlaşmıştı. 1839 yılında Filistin'de 11 bin, 1878'de

---

¹²⁵ Edited by Moshe Ma'oz, Fahri David, a.g.e., 1975, s.198-205

¹²⁶ Stein, Kenneth W., The Land Question in Palestine 1917-1939, The University of North Caroline Press, Chapel Hill, USA, 1984, Appendix 2

34 bin, 1914 yılında ise 85 bin civarında Yahudi nüfusu Filistin’de yaşıyordu.¹²⁷ Osmanlı İmparatorluğu Araplarında baskısıyla Yahudi göçlerini ve Yahudilerin toprak satın almasına kısıtlama getirmişti. Ancak zayıflayan Osmanlı bölgede bu denetimi sağlayamıyordu. Kırsal bölgelerde yaşamayı kendileri açısından tehlikeli buluyorlardı. Bölgeye göç eden Yahudi nüfusu kendileri için kutsal olan bu topraklarda kendi dinleri üzerine çalışmalar yapıyorlardı. Yaşlılar da bu topraklarda son dönemlerini yaşamak amacıyla göç ediyorlardı. Göç edenlerin en önemli geçim kaynağı geldikleri ülkelerden gönderilen yardımlardı. Genelde bu dini çalışmalara destek olmak isteyen zengin Yahudiler bölgedeki dindaşlarına para yardımında bulunuyorlardı.¹²⁸ 1850 yılına kadar Filistin’deki Yahudi nüfusu 10-13 bin arasındaydı. Avrupa’daki bazı Yahudi yazarların Filistin’deki kolonizasyon hareketlerini destekleyici yazılar yazması göçleri teşvik ediyordu. Ayrıca Avrupa’da hızla yayılan milliyetçilik rüzgarı Yahudileri olumsuz etkiliyordu. Birçok Avrupa ülkesinde ayrımcılık yükselişe geçmişti. Mal ve can güvenliğinin tehdit altında olduğunu hisseden Yahudiler güvenli bir yurt arayışına girmişlerdi. Bir kısmı Filistin’e yönelirken çoğu yeni Dünya’ya göç etmeyi seçmişlerdi.

Filistin’e göç eden Yahudilerin çoğu Sefardim denilen Yahudilerdi. Çoğu komşu ülkelerden gelen göçmenlerdi. İlerleyen dönemlerde Aşkenaz denilen özellikle Doğu Avrupa’dan gelen göçmenler bulunuyordu. Aşkenaz ve Sefardim Yahudileri Filistin’de bir arada yaşamaya başladıklarında aralarındaki din bağına karşın kültür farklılıkları olduğunu gördüler. Ancak kutsal inanışları ve Yahudi bir devlet kurma istekleri onları bir arada tutan en önemli nedenlerdi. Bölgeye gelenlerin bir kısmı dini çalışmalar yaparken bir kısmı kurulan tarımsal kolonilere yerleştiler. Daha sonraki dönemlerde iyice gelişen bu tarımsal koloniler

---

¹²⁷ M.Landau, Jacob, Edited by Michael Adams Handbooks to the Modern World the Middle East, Facts on File Publications, New York, USA, 1988, s.395

¹²⁸ Curtiss, Richard H., A Changing Image: American Perception of the Arab-Israeli Dispute, American Educational Trust, Washington DC, USA, 1982, s.12

İsrail Devleti'nin temel özelliklerinden birini meydana getirmişti. 1878 yılında Petah Tikva adı verilen tarımsal yerleşme açılarak bir kısım göçmen buralara yerleştirilmişti.¹²⁹

1882'deki göç dalgası başlamadan önce Osmanlı sınırları içindeki Filistin'de dağınık kümeler halinde Yahudi nüfusu bulunuyordu. 1835-1840 yıllarında Kudüs'te 2000-3000 arasında olan Yahudi nüfusu Hayfa'da 1000, Safed'te 1500 dolayındaydı. Daha sonraki yıllarda hızlı artışlar gösteren Yahudi nüfusu bütün dengeleri değiştirecekti¹³⁰.

5.6.2.Birinci Göç Dalgası (1882-1903)

İsrail devletinin temelini oluşturan en önemli göçler 1882 yılında başlamıştır. 1881 yılında Rus Çarı Aleksandır'ın öldürülmesinin ardından ülkedeki Yahudiler'e karşı olan saldırılar artış göstermişti. Ayrımcılığı körükleyen yasalar çıkarılmıştı.¹³¹ Ayrımcılık yalnızca Rusya ile sınırlı kalmamıştı. Tüm Doğu Avrupa'da Yahudiler için zor bir döneme girilmişti. Rusya'daki Yahudiler kitleler halinde ABD'ye göç ederken bir kısmı Filistin'e göç etmek istiyordu. Osmanlı İmparatorluğu yaptığı açıklamalarla Yahudilerin Osmanlı topraklarına Filistin haricinde yerleşebileceklerini açıklamıştı. Osmanlı hükümeti batılı devletlerden yapılan baskılara karşın bu kararını değiştirmede. Kendi topraklarında azınlıkların artışı ve yeni milliyetçilik hareketlerinden çekindiği için Osmanlılar Filistin konusunda duyarlıydı. Zaten Osmanlılar Rus Savaşları sonunda Balkanlar'da birçok toprağını kaybetmiş ve buralarda yeni devletler ortaya çıkmıştı. Bunun yanı sıra Ortadoğu'da Arap

---

¹²⁹ Penslar, Derek J., Zionism and Technocracy: The Engineering of Jewish Settlement in Palestine, 1870-1918, Indiana University Press, Indianapolis, USA, 1991, s.18-19

¹³⁰ Farsoun, K.Samih with Zacharia, E.Christina, Palestine and the Palestinians, Colorado USA, 1997 s.75

¹³¹ Mulhall, W. John, America and the Founding of Israel, Deshon Press, Los Angeles, USA, 1989, s.44-45

milletinin ortasında Yahudi bir çoğunluk ve devletinden çekiniyordu. Ancak savaşlardan yorgun düşmüş Osmanlılar, kapitülasyonların da suiistimal edilmesine tam bir cevap veremiyordu. Rusya Yahudileri Osmanlı Devleti'nden aldığı seyahat izinlerini Filistin'e yerleşmek amacıyla kullanıyordu. Bunu fark eden Kudüs Mutasarrıflığı ilgili merkezle yaptığı yazışmalar sonucunda bölgeye iş seyahatlerini de yasakladı. Yalnızca hacı adaylarına izin verilecekti. 1888'de Osmanlı politikası değişti ve Yahudilerin Filistin'e olan göçlerdeki yasağı kaldırıldı. 1889'da bu politika değişikliği hissedilmeye başlandı. 1890'da Rusya'dan Filistin'e yeni bir göç dalgası ile binlerce kişi kutsal topraklarına ulaştı¹³². Çoğu Hayfa ve Kudüs'e yerleşti. Bir kısmı ise Rehavat, Hadera ve Mishmar Hayarden gibi yeni yerleşim birimlerine yerleştiler. Bu yoğun göç Filistin'deki Müslüman ve Hristiyanların tepkisini çekti. Osmanlı Hükümeti'ne gösterilen tepkiler sonucunda 1891 yılında göçler yeniden yasaklandı. Ayrıca Filistin'de Yahudilerin toprak ve ev satın alması da yasaklandı. Bu arada Rusya'da bazı Yahudiler tarafından Bilu Grup adı altında bir topluluk kuruldu.¹³³ 1882'de kurulan bu grubun bir programı vardı. Filistin'i ulusal toprakları olarak gören grup burada tarımsal yerleşim birimleri kurulmasını kararlaştırdı. Grup Baron de Rothschild gibi zengin Yahudiler tarafından mali açıdan desteklendi. Bu arada 1884 yılında kurulan Siyon Aşıkları topluluğu Filistin'e olan göçlerin hızlanmasına yol açtı. Siyon Aşıkları yaptıkları maddi katkılarla göçü kolaylaştırdılar. Bu dönemde Osmanlı yasağı bulunmasına karşın bu yasak rüşvetle kolaylıkla aşılabiliyordu. Filistin'e varan Yahudilerin bir kısmı Gedera'da Bilu tarım kolonilerine yerleştiler. Bu kolonilerin bir kısmı ortadan kalkmasına karşın bazılarında yerleşmeler sürekli oldu.¹³⁴

---

¹³² Beilin, Yossi, Israel, A Concise Political History, St Martin's, Press, New York, USA, 1992, s.16

¹³³ Beilin., Yossi, a.g.e., 1992 s.17-18

¹³⁴ Avneri, L. Ariel, The Claim of Dispossession Jewish Land-Settlement and the Arabs 1878-1948, Transaction Books, New Brunswick, USA, 1984, S.74-77

Filistin'e olan birinci göç dalgası sonucunda buradaki Yahudi yerleşmelerinin ilk çekirdekleri oluşmuştu. Tarım kolonilerinin yanı sıra eğitim ve kültürel kuruluşların temeli atılmıştı. Moşeva adı verilen çiftçilerin oluşturdukları tarımsal yerleşmeler oluşmaya başladı. Bu dönemde çoğu Rusya'dan yaklaşık 25 bin civarında Yahudi Filistin'e göç etmişti. 1903 yılına kadar bölgedeki Yahudilerin sayısı 50 bini bulmuştu. Bu arada 1896 yılında Siyonist hareketin lideri sayılan Theodor Herzl'in Yahudi Devleti isimli kitabı yayınlanmıştı. Yahudiler arasında büyük bir etki yapan bu kitap Siyonist kongrelerle birlikte Filistin'e olan göçlerin hızlanmasında da önemli bir etkiye sahipti.

5.6.3.İkinci Göç Dalgası (1904-1914)

Rusya'daki artan anti-semitizm sonucunda Yahudilere karşı şiddet eylemleri artmıştı. Artan bu eylemler Filistin'e ikinci göç dalgasına yol açtı. Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren bu dönemde yaklaşık 40 bin Yahudi Filistin'e göç etti. Ancak göç eden nüfusun çoğu gençlerden oluşuyordu. Bu gençler Filistin'de işçi birlikleri, sendikalar, sosyal kuruluşlar ve kibbutz gibi tarımsal yerleşim birimleri kurdular. Bu dönemde İbranice dili tekrar canlanmaya başladı ve ilk İbranice eğitim veren lise açıldı.¹³⁵

İkinci göç hareketiyle bölgeye ulaşan Yahudilerle yerli Arap halkı arasında zaman zaman sorunlar çıkıyordu. Daha önceleri bu toprakların sahibi olan Araplar şimdi aynı topraklarda ya işçi ya da kiracı idiler. Bu durum Araplar ile Yahudiler arasında gerilimin artmasına neden oluyordu. Nitekim 1908 yılında Hayfa'da Araplar ile Yahudiler arasında çatışmalar meydana geldi. Çatışmalar sona erdikten sonra da topluluklar arasındaki anlaşmazlıklar devam etti.

---

¹³⁵ Mulhall, W. John , a.g.e., 1989, s.53

Bu dönemde göç edenlerin kurdukları tarım kolonilerinde başarılar elde edilmeye başlandı. Bazı bataklık alanlar tarım alanına dönüştürüldü. Turunçgil tarımı istenilen sonucu verdi. Tarıma dayalı sanayinin ilk temelleri atıldı. İlk defa elektrik kullanılarak sanayi tesisi çalıştırıldı. Göçmenler tamamen Yahudilerden oluşan Akdeniz kıyısında Tel-Aviv şehrini kurdular. Bu şehir küçük sanayi tesisleri ve kıyıda bulunması nedeniyle hızla gelişmeye başladı. Hayfa'da Hicaz demiryolunun ulaşmasıyla büyüdü. Bu olumlu gelişmenin yanı sıra altyapı ve kredi yetersizliği, tecrübe azlığı istenilen verimin alınmasını engelliyordu. Bu arada Avrupalı Yahudilerin desteği ile açılan Filistin Ofisi bölgede toprak alımları yaparak Yahudi yerleşim birimlerini genişletiyordu. Kibbutz gibi tarım kolonileri büyümüş ve işlerlik kazanmıştı. Kibbutzlar tarım alanlarının yanında inşa edilen konutlarla önemli yerleşim birimleri oldu. Bunun yanı sıra yeni yerleşim birimleri kuruluyordu. Ayrıca bölgede güvenlik birlikleri kurularak Yahudi ordusunun ilk temelleri atılmıştı. Bu güvenlik birlikleri yerleşim birimlerinin korunmasını da üstleniyordu.¹³⁶ Filistin toprakları üzerinde bu gelişmeler meydana gelirken Avrupa'da da Yahudileri ilgilendiren önemli olaylar geliyordu. Siyonist kongreler kurucusu Herzl'in ölümünden sonra devam ediyordu. Liderleri Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde görüşmeler yapıyor ve Filistin'in Yahudi yurdu olması fikri geliştiriliyordu. Yahudi toplumu tarafından dünyadaki herhangi bir yer devlet için uygun görülüyordu. Dini nedenlerden ötürü Filistin üzerinde ısrar ediliyordu. Diğer yandan Avrupa'daki pogromlar sonucu göçler Birinci Dünya Savaşı'na kadar hız kesmeden sürüyordu.¹³⁷

1915-1920 yılları arasında I.Dünya Savaşı'nın etkisiyle 15 bin Yahudi Filistin'i terk etti. Ancak savaş sonrasında göçler tekrar hız kazandı. 1918 yılında Filistin'de 574 bin Müslüman

---

¹³⁶ Mulhall, W. John, a.g.e.,1989, s.53-57

¹³⁷ Mulhall, W. John, a.g.e., 1989, s.53-55

70 bin Hristiyan ve 56 bin Yahudi yaşıyordu.¹³⁸

1914 yılına kadar Yahudi fonu satın alınan topraklarının 420 bin dönüme(38 bin hektar) ulaştığını açıkladı. Oysa 1882 yılında Yahudilerin sahip olduğu topraklar 25 bin dönümdü. Yaklaşık 30 yıl içinde Filistin'deki Yahudi yerleşimlerinin sayısı da 5'ten 47'ye yükseldi.¹³⁹

5.6.4.Üçüncü Göç Dalgası (1919-1923)

Birinci Dünya Savaşı sırasında kesintiye uğrayan göçler, savaşın bitmesi ile tekrar hızlandı. Bu dönemdeki göçler bir önceki göç dalgasının devamı şeklindeydi. Ancak göçmenler arasında Rusya, Romanya, Polonya ve Macaristan gibi ülkelerden daha çok nitelikli Yahudiler göç etmekteydi. Belirli bir mesleği olan bu göçmenler Filistin'deki Yahudi yerleşimlerinin daha hızlı gelişmesini sağladı. İngiltere'nin Filistin üzerinde manda yönetimi kurması ve Filistin'de Yahudi devletinin kurulmasını destekleyen Balfour Deklarasyonu'nun yayınlanması bu dönemdeki göçleri hızlandıran etkenlerdi.¹⁴⁰ Göçmenler Moşeva denilen tarımsal yerleşim birimleri kurdular. Bu tarımsal birimlere yeni göçmenler yerleştirildi. Ancak daha sonraki yıllarda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan gelen göçmenlerin artışı bu yerleşim birimlerine olan baskıyı arttırdı. Ailelerin büyümesi ile bu çiftlikler yeterli olmadığından

---

¹³⁸ Gerner, Deborah J., One Land Two Peoples: The Conflict Over Palestine, Westview Press, Colorado, USA, 1991, s.17-21

¹³⁹ Smith, Pamela Ann, Palestine and the Palestinians 1876-1983, CroomHelm Ltd., Sydney, Australia, 2001, s.33

¹⁴⁰ Beaumont, Peter, Blake Gerald H. And Wagstaff, Malcolm J., The Middle East: A Geographical Study, John Wiley and Sons, Bristol, England, 1985, s.414-415

zamanla yapısal değişiklikler geçirdiler. Bu arada Yahudi göçmenler kendi savunma birliklerini geliştirmeye başladılar. Böylece ordunun ilk temelleri atılıyordu. Bunun yanı sıra gizli istihbarat örgütleri de çalışmaya başlamıştı.¹⁴¹

Tablo 15: Üçüncü Göç Dalgası ile Filistin'e Ulaşan Göçmen Sayısı

Yıllar	Göçmen Sayısı
1919	1.806
1920	8.223
1921	8.294
1922	8.685
1923	8.093

Kaynak(*): Mark Tessler, A History of the Israeli-Palestinians Conflict, Indiana University Press, Indianapolis, USA, 1994, s.170

Kaynak(**): Walid Khalidi, from Haven to Conquest: Reading in Zionism and the Palestine Problem Until 1948, The Intitute for Palestine Studies, Maryland, USA, 1987, s.841

Kaynak(***) : Raphael Patai, Encyclopedia of Zionism and Israel, Herzl Press and Mcgraw-Hill, New York, USA, 1971, s.536

Yukarıdaki tabloya göre bu dönem içerisinde toplam 35.101 göçmen Filistin'e yerleşmiştir. Önceki dönemlere göre göçmenlerin küçük bir bölümü tekrar ülkeden ayrılmıştır. Ancak önemli bir bölümü ülkede kalmayı tercih etmiştir. Tarımsal kolonilere yerleşerek yaşamlarına devam ettiler.¹⁴²

---

¹⁴¹ Raphael Patai, Encyclopedia of Zionism and Israel, Herzl Press and Mcgraw-Hill, New York, USA, 1971, s.536

¹⁴² Rolef, Susan Hattis, Political Dictionary of the State of Israel, Macmillan Publishing Company, New York, USA, 1993, s.16

Üçüncü göç dalgası içerisinde SSCB, Polonya ve Romanya gibi ülkelerden göç edenler ağırlıklı kısmını oluşturmaktadır. Göçmenler diğer bölümü ise küçük oranlar halinde diğer ülkelere dağıldığı görülmektedir.

1921 yılının mart ayında Ürdün kralı Abdullah Winston Churchill'le yaptığı görüşmede Filistin bölgesindeki İngiliz mandasını tanıdı. İngiltere ise karşılık olarak Abdullah'ı Ürdün emiri olarak tanıdı ve Filistin sınırını Şeria ırmağının doğu kıyısı olarak belirledi. Alınan bu kararlar 1922 yılında Filistin manda yönetimi tarafından kabul edildi. Böylece bölgedeki İngiliz mandası resmîyet kazandı.¹⁴³

5.6.5.Dördüncü Göç Dalgası (1923-1932)

Bu dönemde Doğu Avrupa kaynaklı göçler ağırlıktaydı. Polonya Yahudi karşıtı yasaları arttırmış ve ekonomik bakımdan zor bir dönemden geçiyordu. Bu sebeplerle bu ülkedeki daha çok orta sınıfa ait olan Yahudiler göç etmeye başladılar. Göçmenler içerisinde zanaatkar gençler fazlaydı. Bu gençler Filistin'e göç ettiklerinde daha çok şehirlere yerleşmeyi tercih ettiler. Küçük işletmeler ve atölyeler kurdular. Şehirlerin büyümelerini sağladılar. Özellikle Tel-Aviv şehri hızla büyüdü.¹⁴⁴

---

¹⁴³ Reich, Bernard, An Historical Encyclopedia of the Arab-Israeli Conflict, Aldwych Press Limited, London, England, 1996, s.4

¹⁴⁴ Rolef, Susan Hattis, a.g.e., 1993, s.16

Tablo 16: Dördüncü Göç Dalgası İle Filistin'e Ulaşan Göçmen Sayısı

Yıllar	Göçmen Sayısı
1924	13.892
1925	34.386
1926	13.855
1927	3004
1928	2.178
1929	5.249
1930	4.944
1931	4.075
1932	12.553

Kaynak(*): Mark Tessler, A History of the Israeli-Palestinians Conflict, Indiana University Press, Indianapolis, USA, 1994, s.170

Kaynak(**): Walid Khalidi, from Haven to Conquest: Reading in Zionism and the Palestine Problem Until 1948, The Intitute for Palestine Studies, Maryland, USA, 1987, s.841

Kaynak(***) : Raphael Patai, Encyclopedia of Zionism and Israel, Herzl Press and Mcgraw-Hill, New York, USA, 1971, s.537

Kaynak(****): A Survey of Palestine, Anglo-American Committee of Inquiry Volume-I, Instutite for Palestine Studies, Washington DC, USA, 1991, s.185

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 1924-1932 yılları arasında 88 bin civarındaki Yahudi Filistin'e göç etmiştir. Bu dönemde ABD'nin göçmen kotaları uygulamaya başlaması göçlerin yönünü ve göçmen sayısını etkileyen önemli bir faktördü. Bu dönemde İngiliz mandası altında olan Filistin'de tüm dünyada olduğu gibi ekonomik güçlükler hakimdi. 1929 ekonomik krizi bütün dünyayı etkiliyordu. Bu nedenle burada aradığı olumlu şartları bulamayan göçmenler tekrar göç etme yolunu seçmişti.

Tablo 17: 1924-1932 Yılları Arasında Filistin'e Göçler ve Ayrıldıkları Ülkeler

Ülke	Göçmen Sayısı
Polonya	38.605
SSCB	14.911
Romanya	4.063
Türkiye	1.303
Bulgaristan	1.209
Yemen	2.511
Almanya	997
Çekoslovakya	409

Kaynak: Raphael Patai, Encyclopedia of Zionism and Israel, Herzl Press and Mcgraw-Hill, New York, USA, 1971, s.538

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi göçmenler arasında Doğu Avrupa'dan göç edenler çoğunluğu oluşturmaktaydı. Bunu Balkan Ülkeleri ve Orta Doğu ülkelerinden olan göçler takip ediyordu. Ancak Filistin'e ulaşanların 23 bin kadarı tekrar Filistin'i terk etti. Böylece bu dönemde toplam Yahudi göçleri 60 bin civarındaydı.¹⁴⁵

5.6.6.Beşinci Göç Dalgası (1933-1939)

Bu dönemde Almanya'da Hitler'in liderliğinde Naziler iktidara gelmişti. Yahudilere karşı olan ayrımcılık tüm yönleriyle uygulanmaya başlanmıştı. İnsanlık tarihinde bilinen en büyük soykırımlardan biri Almanya'da Yahudilere karşı uygulanıyordu.¹⁴⁶ Bu soykırımlardan Orta ve Doğu Avrupa'dan kitleler halinde Yahudiler göç etmeye başladılar. Göçmenlerin

---

¹⁴⁵ Jewish Virtual Library A Division of the American-Israeli Cooperative Enterprise http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Immigration/Fourth_Aliyah.html

¹⁴⁶ Gerner, Deborah J., a.g.e.,1991, s.23-24

önemli bir kısmı ABD ve Filistin'e yönelmişti.

Tablo 18: 1933-1939 Yılları Arası Filistin'e Ulaşan Yahudi Göçmen Sayıları

Yıllar	Göçmen Sayısı
1933	30.327
1934	42.359
1935	61.854
1936	29.717
1937	10.536
1938	12.868
1939	27.561

Kayna(*): Walid Khalidi, Palestine Reborn, I.B. Tauris and Co. Ltd. Publishers, London, Englan, 1992, s.31

Kaynak(**): Raphael Patai, Encyclopedia of Zionism and Israel, Herzl Press and McGraw-Hill, New York, USA, 1971, s.537

Kaynak(***) : Jewish Virtual Library A Division of American-Israeli Cooperative Enterprise http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Immigration/Fifth_Aliyah.html

Kaynak(****): A Survey of Palestine, Anglo-American Committee of Inquiry Volume-I, Instutite for Palestine Studies, Washington DC, USA, 1991, s.185

Kaynak(*****): Francis R. Nicosia, The Third Reich and the Palestine Question, I.B. Tauris and CoLtd. Publishers, London, England, 1985, Appendix 7

Göç edenlerin sayısı bu dönemde 215 bin idi. Ayrıca göçmenler içerisinde yer almalarına karşın bir kısmı yasal olmayan yollardan Filistin'e ulaşmıştı. Ancak Avrupa'daki şiddet ortamının çok yoğun olması nedeniyle illegal göçlerle ilgili sert önlemlerin alınmasını engelledi. Almanya'daki durumun kötüleşmesi nedeniyle buradaki Yahudilerin bir kısmı Batı Avrupa'da İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkelere yerleşmeyi tercih etmişti.¹⁴⁷

---

¹⁴⁷ Rolef, Susan Hattis, a.g.e., 1993, s.16-17

Bu dönem içerisinde Filistin’de Araplar Yahudi göçlerine ve Yahudilerin toprak satın almalarına karşı ayaklanma başlattılar. 1936 yılında başlayan bu ayaklanmalarda Araplar bağımsızlık taleplerinde bulundular. Kanlı çatışmaları grevler izledi. Her iki kesim de ağır kayıplar verdi. Bu çatışmalar üzerine İngiliz Hükümeti Peel Komisyonu adı verilen bir komisyon kurularak Filistin’deki olayların araştırılmasını istedi. Komisyon Ürdün ile birleşecek bir Arap Devleti kurulmasını ve bir Yahudi devletinin kurularak Filistin’in ikiye ayrılmasını önerdi. Ancak bu komisyon raporu uygulanmayarak 1938 yılında geri çekildi.¹⁴⁸ Ayaklanma 1939 yılında manda yönetiminin başı olan İngilizlerin müdahalesiyle son buldu. Ancak bu şartlar bölgeye yerleşen Yahudilerin bir kısmının tekrar göç etmesine neden oldu.¹⁴⁹

Tablo 19: 1933-1939 Yılları arasında Filistin’e Göçler ve Ayrıldıkları Ülkeler

Ülke	Göçmen Sayısı
Polonya	89.307
Romanya	10.538
Almanya	35.855
SSCB	5.486
Çekoslovakya	3.903
Macaristan	1.335
Türkiye	2.179
Bulgaristan	1.121
Yemen	7.035

Kaynak(*): Judaica Encyclopedia, 1972, s.1524-1526

Kaynak(**):Raphael Patai, Encyclopedia of Zionism and Israel, Herzl Press and Mcgraw-Hill, New York, USA, 1971, s.538

---

¹⁴⁸ Reich, Bernard, Historical Dictionary of Israel, The Scarecrow Press Inc., Metuchen N.J., Washington DC, USA, 1992, s.200

¹⁴⁹ Kimmerling, Baruch-Migdal, Joel S., Palestinians: The Making of A People, Harvard University Press, Massachusetts, USA, 1993, s.119-122

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Polonya, Almanya ve Romanya gibi ülkeler önceki dönemlerde olduğu gibi önemli oranda Yahudi göçü vermeye devam ettiler. Avrupa içerisinde ayrımcı yasaların daha fazla uygulanışı göçlerin miktarında önemli artışlara neden oldu. Yalnızca Filistin'e olan göçler değil, aynı zamanda ABD ve Batı Avrupa'ya da önemli oranda Yahudi göçü olmuştu. Ayrıca Avrupa'dan kaçışları hızlandırmak için illegal göçler de artmıştı. Illegal göçleri gerçekleştirmek için bazı gruplar oluşturulmuştur. Bu gruplar önemli sayıda Yahudi'yi Filistin'e ulaştırmayı başarmıştı. 1934 ile 1948 yılları arasında yasa dışı yollardan 115 bin civarında Yahudi Filistin'e göç etti.¹⁵⁰

Bu dönem içerisinde Filistin'de nüfus ve toprak sahipliği bakımından değişimler hızlandı. Filistin'deki Arap nüfusu 1935'de %71.4'e, 1939'da %69'a düştü. Yahudiler Filistin'deki toprak sahipliği oranını 1935'de %5.3'e, 1939'da %5.7'ye ulaştırdılar.¹⁵¹

5.7.İkinci Dünya Savaşı ve Yahudi Göçleri

İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler liderliğindeki Nazi Almanya'sı Avrupa'da birçok ülkeyi işgal etmişti. Bu işgallerin yanı sıra Almanya'da ve işgal ettikleri topraklarda Yahudilere karşı tutum sertlikten öte soykırım düzeyine gelmişti. Milyonlarca Yahudi bu soykırım sürecinde hayatını kaybederken, hayatta kalanlar hızla göç etmenin yollarını arıyordu. İngiliz mandası altındaki Filistin'e göçler İngiltere'nin koyduğu kota nedeniyle sınırlıydı. İngiltere 1939'da çıkardığı bir yasa ile gelecek beş yıl için Yahudi göçmen sayısını 75 bin olarak belirledi. Bu süreden sonra Filistin'e olabilecek Yahudi göçleri ve Yahudilerin

---

¹⁵⁰ Reich, Bernard, A Historical Encyclopedia of the Arab-Israeli Conflict, Greenwood Publishing Group, Westport, USA, 1996, s.21

¹⁵¹ Khalidi, Walid, Palestine Reborn, I.B. Tauris and Co. Ltd. Publishers, London, England, 1992, s.31-32

toprak satın alması ancak Arapların rızasıyla olabilecekti. Bu yasa Yahudilerin tepkisini çekmekle kalmadı ve bazı illegal Yahudi örgütleri manda yönetimine karşı saldırıya geçmesine yol açtı.¹⁵² Ancak illegal yollardan ülkeye olan göçler de oldukça yaygındı. Avrupa'daki bu şiddet ortamı nedeniyle gemilerle göç eden birçok Yahudi Filistin'e Osmanlı'nın çeşitli limanlarını kullanarak ulaşmıştı. Bunun yanı sıra güvenlik şartlarının yetersizliği nedeniyle gemi kazalarıyla birçok göçmen yollarda öldü. 1940'da Hayfa açıklarında 1942 ve 1944 yıllarında İstanbul açıklarında meydana gelen gemi kazalarında yüzlerce Yahudi göçmen yaşamını yitirdi. Bu kazaların yanı sıra binlerce göçmen Filistin topraklarına ulaşmayı başardı.

Tablo 20: İkinci Dünya Savaşı Döneminde Filistin'e Ulaşan Göçmen Sayısı

Yıllar	Göçmen Sayısı
1940	8.398
1941	5.886
1942	3.733
1943	8.507
1944	14.464
1945	13.121

Kaynak(*): A Survey of Palestine, Anglo-American Committee of Inquiry Volume-I, Institute for Palestine Studies, Washington DC, USA, 1991, s.185

Kaynak(**): Raphael Patai, Encyclopedia of Zionism and Israel, Herzl Press and McGraw-Hill, New York, USA, 1971, s.537

---

¹⁵² Curtiss, Richard H., a.g.e.,1982, s.18

Mayıs 1942’de Siyonist liderler New York’ta Biltmore otelinde toplandılar. Bu toplantıda tüm Yahudi göçmenlerin Filistin’e ulaştırılması konusunda karar alındı. Tarihe Biltmore Programı olarak geçen bu kararlar, çoğunluk tarafından kabul edilerek uygulamaya geçirildi.¹⁵³

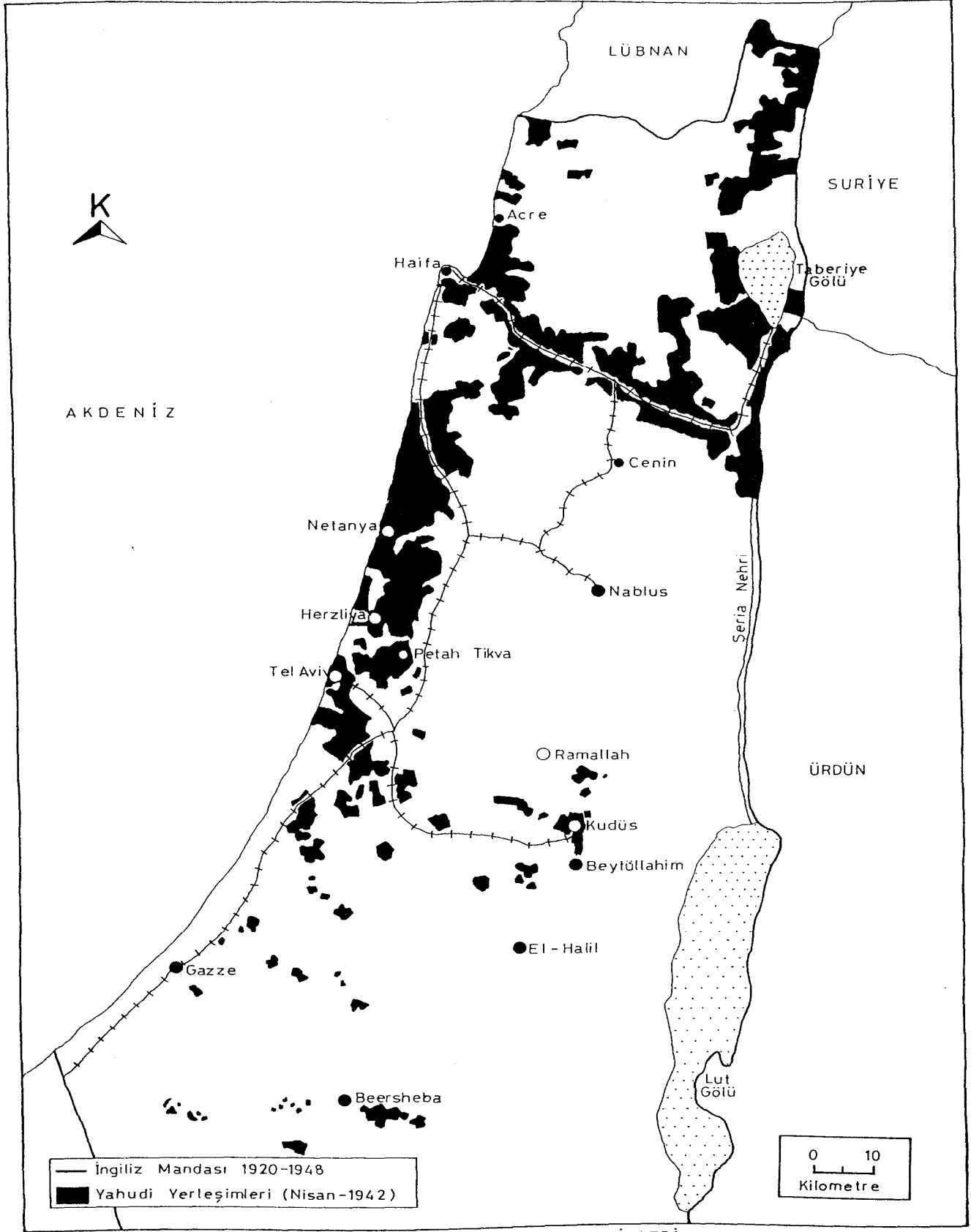
Yukarıdaki tabloda Filistin’e yerleşen göçmenlerin birçoğu yasadışı yollardan ülkeye yerleşmişti. Osmanlı Devleti’nde limanların iyi denetlenmeyişi, rüşvetin yaygın oluşu yasadışı göçlerin engellenmesini önleyemedi. Bu dönemde Alman işgalinden kaçan Avrupa’daki Yahudiler Filistin toprakları dışındaki birçok ülkeye göç etti. Polonya, Ukrayna, Romanya sınırındaki Baserabya bölgesinden ve Baltık ülkelerinden yaklaşık 250 bin Yahudi Sovyet Rusya’ya yöneldi. Almanya’dan İngiltere’ye 71 bin, Hollanda’ya 30 bin, Fransa’ya 20 bin, Belçika’ya 25 bin Yahudi yerleşti. Ayrıca Avrupa’nın birçok ülkesinden Kuzey ve Güney Amerika’ya göçler devam etti. Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk gibi Balkan Ülkelerindeki Yahudiler ise daha çok İngiliz mandası altındaki Filistin’e yerleşmeyi tercih etmişti.¹⁵⁴

İkinci Dünya Savaşı ve daha önce yaşanan göç dalgaları sırasında Aşkenaz denilen Avrupalı Yahudiler sayıca daha büyük bir bölümü kapsıyordu. Sefardim denilen Ortadoğu ve Kuzey Afrikalı Yahudiler ise 1930’lu yıllardan sonra göçleri hız kazanmıştı. İlk üç göç dalgası sırasında göçmenlerin %80’den fazlasını Aşkenaz Yahudileri oluşturuyordu. Sefardim Yahudileri ise Osmanlı döneminde İspanya’dan kaçıp Anadolu’nun çeşitli bölgelerine yerleşenler ve diğer İslam ülkelerindeki Yahudilerden meydana geliyordu. Filistin’de bir

---

¹⁵³ Ettinger, S., Edited by H.H. Ben-Sasson, A History of the Jewish People, Harvard University Press, Massachusetts, USA, 1997, s.1042

¹⁵⁴ Gilbert, Martin, a.g.e, 1984, s.95

ŞEKİL:11 1942 YILINA KADAR FİLİSTİN'DEKİ İSRAİL YERLEŞİMLERİ

Kaynak: Judea, Samaria and Gaza: Views on the Present and Future Edited by Daniel J. Elazar
 American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington D.C., USA, 1982
 Yossi Beilin, Israel: A Concise Political History, St. Martin's Press, New York, USA, 1993

araya gelen Aşkenaz ve Sefardim Yahudileri arasındaki ekonomik ve kültürel farklar zaman zaman aralarında sorunlar çıkmasına neden oluyordu. Ancak ortak bir devlet çatısı altında buluşma isteği bu farklı grupların birlikte yaşmalarını sağlayan en önemli etkendi. Be göçlerle birlikte bölgedeki nüfus dengesi belirgin bir şekilde değişmeye başlamıştı.¹⁵⁵ 1922 yılında Filistin nüfusunun %78'ini Müslümanlar oluştururken bu oran 1931'de %73, 1936'da ise %64'e gerilemişti. Aynı dönemde Yahudi göçleri nedeniyle 1922'de %11 olan Yahudi nüfusu 1931'de %17, 1936'da %27.7'ye ulaştı.¹⁵⁶

Tablo 21: 1940-1944 Yılları Arasında Nüfusun Dini Gruplara Göre Dağılımı

Yıllar	Filistin'in Nüfusu		
	Müslüman	Yahudi	Hristiyan
1940	881.293	463.535	120.587
1941	906.551	474.1002	125.413
1942	928.739	484.408	127.184
1943	962.162	502.912	131.281
1944	994.724	528.702	135.547

Kaynak: A Survey of Palestine, Anglo-American Committee of Inquiry Volume-I, Institute for Palestine Studies, Washington DC, USA, 1991, s.141

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 1880'li yılların başında Filistin'de %10 dahi bulmayan Yahudi nüfusu 1943 yılında 500 bin sınırını aşmıştır. Bağımsızlığın ilan edildiği 1948 yılında ise Yahudi nüfusu 650 bin civarındaydı.

---

¹⁵⁵ Taft, Renee, Edited by Bernard Reich and Gershon R.Kieval, Israel Faces the Future, Praeger, NewYork, USA, 1986, s.80-81

¹⁵⁶ Lesch, Ann Mosely, Arab Politics in Palestine 1917-1939 The Frustration of A Nationalist Movement, Cornell University Press, New York, USA, 1979, s.56

Bölgede Hristiyan nüfusu daha düşük bir oranda artarken Müslüman nüfusun artış hızı daha yüksekti. Ancak 1948 yılında İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesi ve ardından yaşanan Arap-İsrail Savaşı sonucunda bölgedeki birçok Filistinli göç etmek zorunda kalmıştı. 400 bin Filistinli Batı Şeria ve Doğu Kudüs, 120 bin Filistinli Gazze Şeridi'nde kalmıştı. 150-200 bin dolayındaki Filistinli Ürdün'e göç etti. Ayrıca Lübnan ve Suriye'ye de Filistinli göçü oldu.¹⁵⁷

5.8.İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Yahudi Göçleri ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu

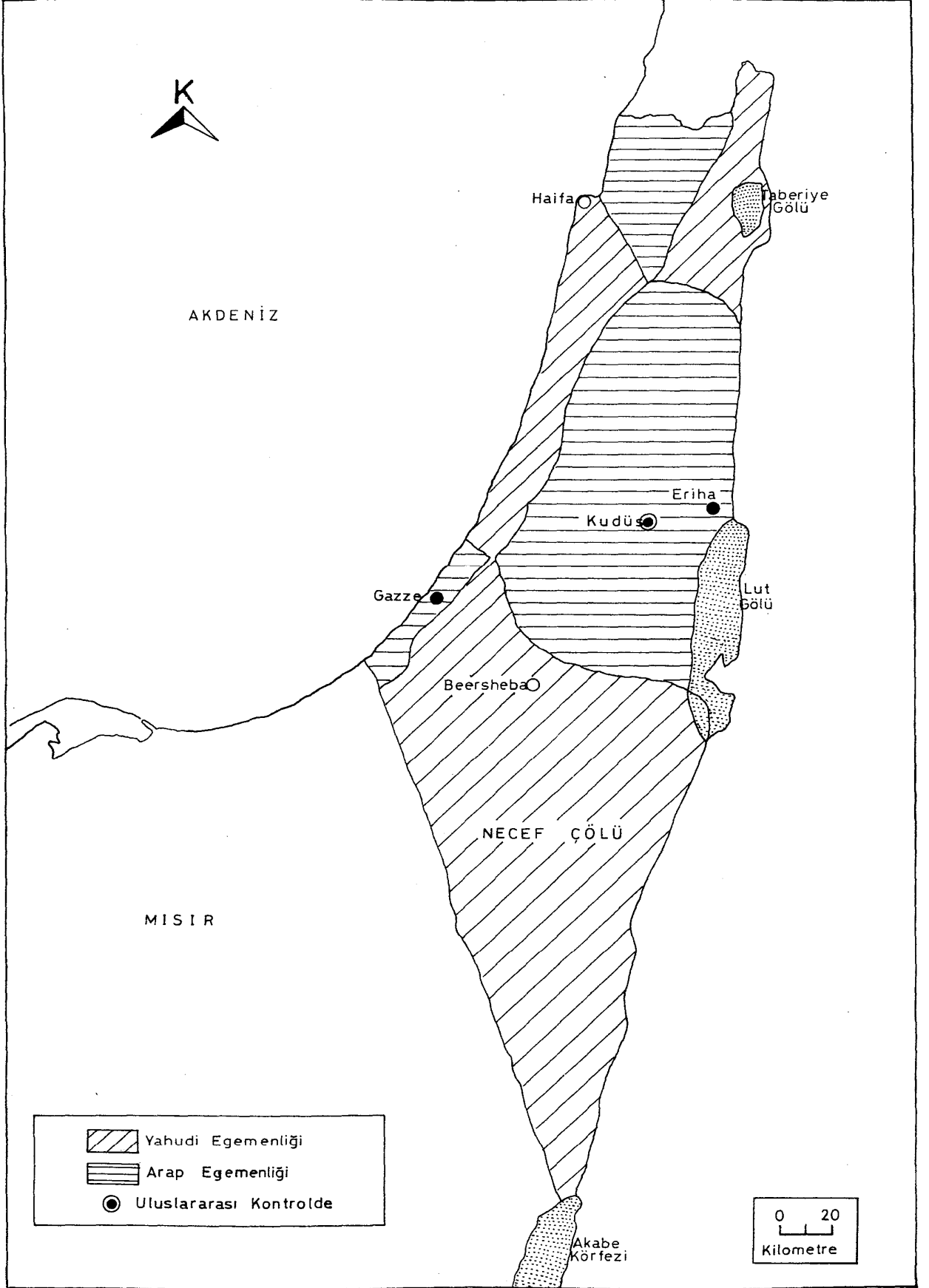
İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yahudi göçleri sürmeye devam etti. 1946 yılında 17.760, 1947'de 21.542, 1948'de 17.174 kişi Filistin'e göç etmişti.¹⁵⁸ Bu dönemde göç edenlerin çoğu yine illegal yollardan bölgeye ulaşanlardı. Bu arada Filistin'de Yahudi Direniş Hareketi ve gizli istihbarat örgütleri kurulmuştu. 1926 yılında başlayan Arap İsyanı nedeniyle bölgedeki Yahudiler güvenlik konusu üzerine daha fazla eğilmişlerdi. İngiliz manda yönetimi bu gelişmelere Avrupa'dan gelen baskılar nedeniyle ses çıkarmıyordu. Hatta İngiliz ordusu içinde Yahudi kökenli ordu mensuplarının bulunması karşılıklı anlayışı pekiştirmişti.

Diğer yandan 1947 Mayıs ayında İngiltere Filistin sorununu Birleşmiş Milletler'e taşımıştı. Bunun sonucunda Birleşmiş Milletler Filistin konusu ile ilgili bir komisyon kurdu. Bu komisyon Filistin'in Arap ve Yahudi devleti olarak ikiye ayırıyordu. Bu planda Araplar ve Yahudiler arasındaki sınırlar gösteriliyor, Kudüs'te ise Birleşmiş Milletler kontrolünde bir bölge oluşturuluyordu. Plan ABD ve Sovyetler Birliği tarafından kabul edildi. Birleşmiş Milletler Genel Kurul'u ise iki ay süren yoğun müzakerelerden sonra planı onayladı.

---

¹⁵⁷ Political Encyclopedia of the Middle East, The continuum Publishing Company, Jerusalem, Israel, 1999, s.587

¹⁵⁸ Reich, Bernard, a.g.e, 1992, s.35

ŞEKİL:12 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER AYRIM PLANI (29 KASIM 1947)

Kaynak: David Mc Dowall, Palestine and Israel, The uprising and beyond I.B. Tauris and CO LTD., London, 1989

Kasım 1947'de plan Yüksek Arap Komisyonu tarafından reddedildi. Filistinli-Yahudi çatışmaları arttı. Siyonist Konseyi planı olumlu bulurken Arap Birliği planı onaylamadı. Ayrıca Arap Birliği Filistin'e askeri güç gönderilmesini kabul etti.¹⁵⁹

İngiltere 14 Mayıs 1948'de Filistin'deki manda yönetimini sona erdirdikten sonra 15 Mayıs 1948'de İsrail devletinin kurulduğu açıklandı. ABD ve Sovyetler Birliği İsrail devletini tanıdığını açıklarken, Arap Birliği sert tepki gösterdi. Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Ürdün, Suudi Arabistan ve Mısır'dan oluşan ortak askeri güç İsrail'e savaş açtı. Savaş tüm hızıyla sürerken Birleşmiş Milletler ateşkes çağrısı yaptı. Mısır ateşkes çağrısını kabul etti. Daha sonra İsrail savaşa katılan diğer Arap devletleriyle görüştü. Mısır'la 24 Şubat, Lübnan'la 23 Mart, Ürdün'le 3 Nisan ve Suriye ile 20 Temmuz 1949 tarihlerinde mütareke antlaşmaları imzalandı. Savaştan kazançlı çıkan İsrail olmuştu. Birleşmiş Milletlerin taksim planından daha fazla toprak elde ederek savaştan çıkmıştı. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Filistinli Araplara bırakılan toprakları işgal ederek topraklarını genişletmişti. Yeni kurulan İsrail devleti 1949 yılında Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edildi. İsrail hükümeti 1950 yılında çıkardığı yasa ile tüm dünyadaki Yahudilere İsrail'e yerleşme hakkını tanıdı. Böylece İsrail'e olan göçler artık daha rahat ve kesintisiz olarak devam edecekti. Dönüş yasası olarak bilinen bu kanun ilerleyen yıllarda İsrail nüfusunun büyük bir oranda artmasını sağlamıştı.¹⁶⁰ Ayrıca 23 Ocak 1950 yılında İsrail Kudüs'ü başkent olarak meclisinde kabul etti. Birleşmiş milletler

---

¹⁵⁹ Reich, Bernard, Arab-Israeli Conflict and Conciliation: A Documentary History, Preager Connecticut, USA, 1995, s.62

¹⁶⁰ Nyrop, Richard, Israel: A Country Study, Foreign Area Studies, The American University, Washington DC, USA, 1979, s.80

planına göre Kudüs ve çevresindeki kutsal topraklar uluslararası statü olarak ilan edilip, ne İsrail'in ne de Arapların kontrolüne bırakılmıştı.¹⁶¹ Savaş sonunda İsrail 14.920.000 dönüm olan toprağının 20.920.000 dönüme ulaştığını açıkladı. Bu topraklar Gazze Şeridi, Batı Şeria gibi Filistin topraklarını kapsıyordu.¹⁶²

Bu arada 1948-1949 yıllarında yaşanan ilk Arap-İsrail Savaşı sonunda Filistin'deki Araplar çok zor durumda kalmıştı. Birçoğu komşu ülkelere sığınmış ve buralarda kurulan mülteci kamplarında yaşamaya başlamışlardı. Bu topraklar Birleşmiş Milletlerin ayırım planında Filistinli Araplara bırakılmasına karşın savaşa döneminde İsrail işgaline uğramıştı. Ayrıca bu dönemde İsrail'deki 82 bin Filistinli Suriye'ye, 104 bin kişi Lübnan'a yerleşti.¹⁶³ Bugün dahi günümüzde Filistin nüfusunun yarıdan fazlası dış ülkelerde özellikle komşu ülkelerde yaşamını sürdürmektedir. Çoğu yaşadıkları ülkelerde vatandaşlık hakkı elde edemediği gibi, ekonomik ve sosyal olanaklar bakımından zor bir yaşam devam ettirmektedirler.

Ülkede Yahudi nüfusu artmasına karşın Arap nüfusu daha büyük bir nüfus artışına sahipti. 1950-53 yılları arasında İsrail'de doğum oranı %3.5, 1970'lerin başında %3, 1970'li yılların sonunda %2.8'e düştü. Bu oran Avrupa devletlerindeki doğum oranlarında yüksek olmasına karşın Arap devletlerindeki doğum oranından düşüktü. Filistinli Araplar içinde doğum oranı %4 civarındaydı. 1985 yılının sonunda İsrail hükümeti ve meclis üyeleri doğum oranlarının arttırılması ve çeşitli teşviklerin sağlanmasını önerdi.

---

¹⁶¹ Bowis, Eugene H., The Jerusalem Question, 1917-1968, Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, USA, 1971, s.82-83

¹⁶² Flapan, Simha, The Birth of Israel: Myths and Realities, Pantheon Books, New York, USA, 1987, s.49

¹⁶³ Farsoun, K.Samih with Zacharia, a.g.e., 1997 s.125

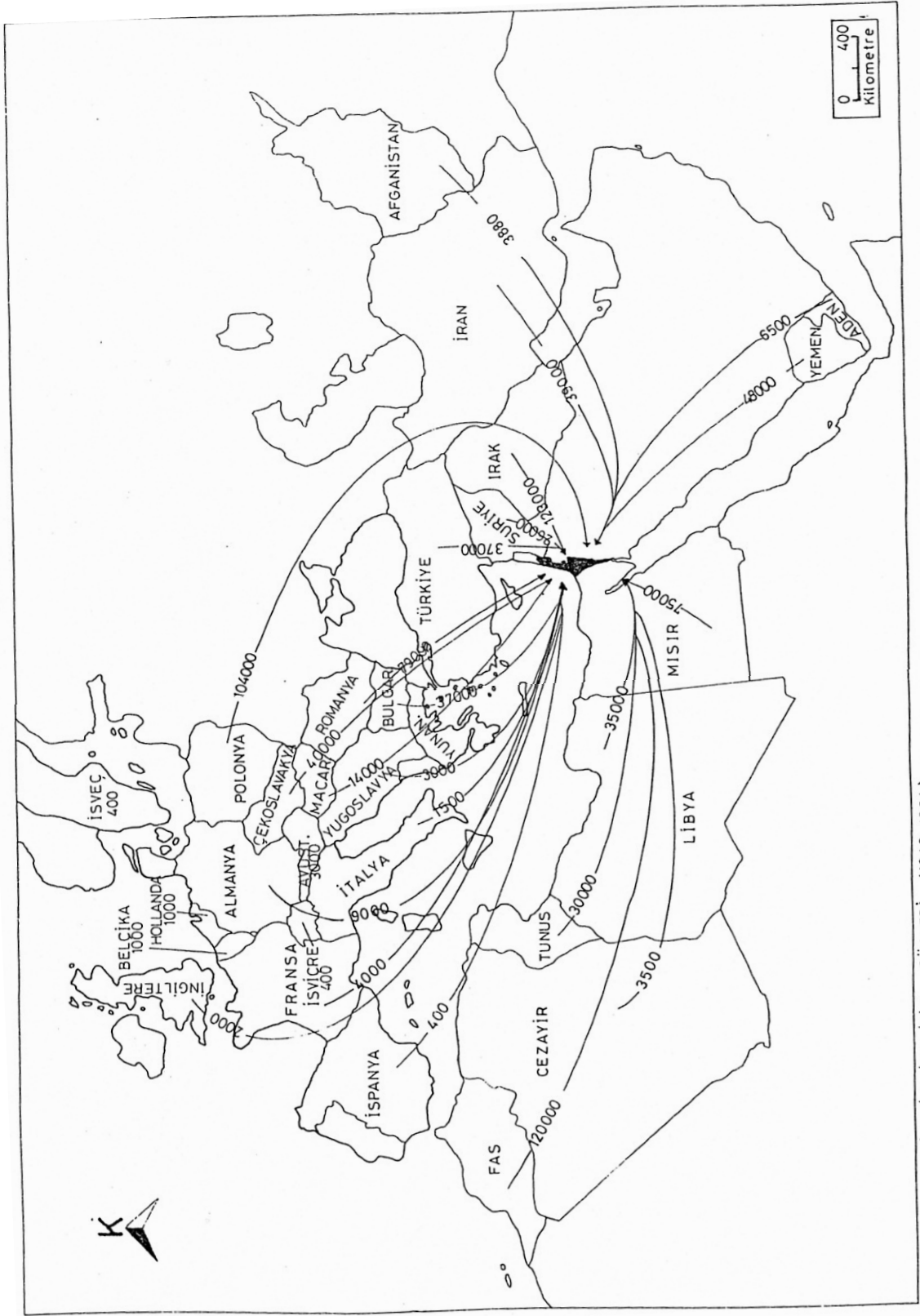
1986 yılında İsrail başbakanı her Yahudi annenin en az dört çocuk yapması çağrısını yaptı. 1986 yılında ulusal birlik hükümeti İsrail ile işgal altındaki Filistin topraklarında yıllık 50 bin Yahudi doğumuna karşılık 60 bin Filistinli Arap doğuyordu. Bu demografik yapının değişecek olması hükümeti kaygılandırdı. Ayrıca çok çocuklu İsraili ailelere para yardımında bulunulması kararlaştırıldı.¹⁶⁴

5.9.Bağımsızlık Döneminden Günümüze İsrail'e Göçler

1950 yılında kabul edilen dönüş yasasından sonra İsrail'e dünyanın dört bir yanından göçler devam ediyordu. Göçler üzerindeki sınırlamaların kalkması ve İsrail'in daha iyi ve güvenli bir yaşam sunması göçleri hızlandırmıştı. 1948'den sonra İsrail'in bağımsızlığını elde etmesinden sonra göçler devam etmesine karşın, göçlerdeki büyük artış 1967 yılında yaşanan ve Altı Gün Savaşları olarak bilinen Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra sağlanmıştı. Ancak bağımsızlığın ilk yılları Yahudiler arasında büyük bir heyecan yaratmış ve göçler adeta patlamıştı.

---

¹⁶⁴ Mc Dowall, David, Edited by Albert Hourani, Philip S. Khoury, Mary C.Wilson, The Modern Middle East: Dilemmas of the Jewish State, I.B. Tauris and Co.Ltd, London, England, 1993, s.645-646

ŞEKİL 13 YAHUDİLERİN İSRAİL'E GÖÇERİ (1948-1964)
 Kaynak: Howard Morley Sachar, The Course of Modern Jewish History, Dell Publishing, New York, USA, 1961
 Martin Gilbert, Atlas of Jewish History, Dorset Press, London, England, 1984

Tablo 22: 1948-1967 Yılları Arası İsrail'e Göçler

Yıllar	Göçmen Sayısı	Yıllar	Göçmen Sayısı
1948	101.828	1958	27.290
1949	239.954	1959	23.988
1950	170.563	1960	24.692
1951	175.279	1961	47.735
1952	24.610	1962	61.533
1953	11.575	1963	64.489
1954	18.491	1964	55.036
1955	37.528	1965	31.115
1956	56.330	1966	15.957
1957	72.634	1967	14.469

Kaynak(*): Reich, Bernard, Historical Dictionary of Israel, The Scarecrow Press Inc., Metuchen N.J., Washington DC, USA, 1992, s.36

Kaynak(**): Judaica Encyclopeda, 1972, s.1527

Kaynak(***) : J.I Clarke, W.B. Fisher, Population of the Middle East and North Africa: A Geographical Approach, University of London Press Ltd, London, England, 1972, s.185

Yukarıdaki tabloda İsrail'in ilk yıllarında aldığı göçler neredeyse ülkenin kendi nüfusunu geçmişti. Daha sonraki yıllarda daha düşük seviyelerde meydana gelen göçler İsrail'in yaşadığı savaşlar ve dünyadaki Yahudilerin ülkelerindeki gelişmelere bağlı olarak değişim göstermiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında göçlerin %85'i Avrupa ve Amerika'dan olurken %15'i Asya ve Afrika kıtalarından olmuştur. 1949 yılında İsrail'in gerçekleştirdiği Magic Carpet Operasyonu'yla neredeyse tüm Yemenli Yahudiler İsrail'e taşındı. 1950 ve 1951 yıllarında ise Ezra ve Nehemiah Operasyonları'yla Iraklı Yahudiler İsrail'e getirildi.¹⁶⁵ 1949'da %53, 1950'de %50 1951'de %30'u Avrupa ve Amerika'dan gelen göçmenlerdi.

---

¹⁶⁵ Dicks, Brian, a.g.e.,1977, s.26

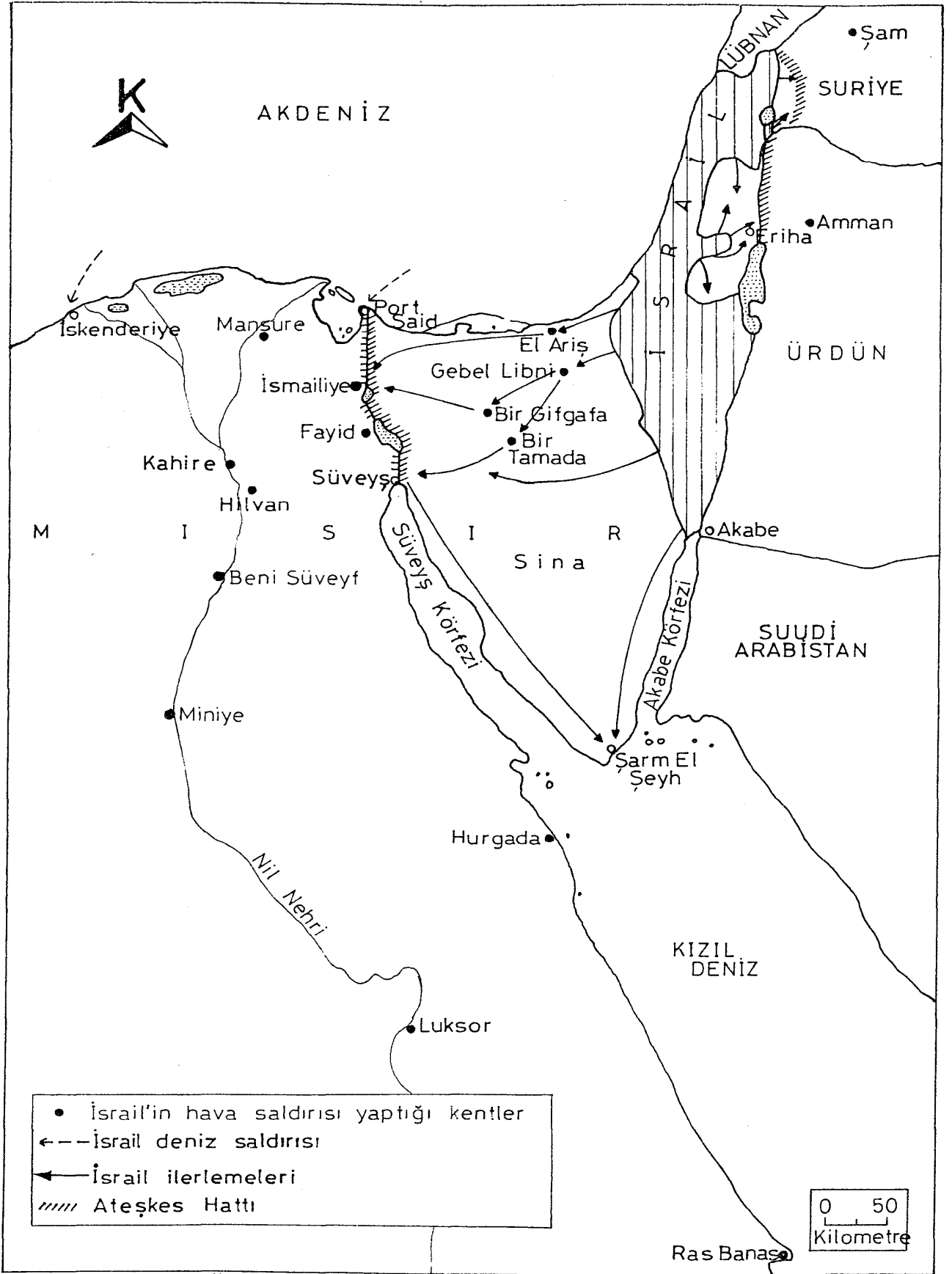
1952 yılından sonra Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinden olan göçler artmaya başlamıştır. Bu ülkelerde meydana gelen Yahudi ayrımcılığının artışı göçleri hızlandırmıştı. 1951’de %71, 1952’de %72, 1953’te %75, 1954’te %89, 1955’te %93, 1956’da %87 oranındaki göçler Asya ve Afrika kıtaları kaynaklıydı. Bu kıtalardaki Etiyopya, Sudan, Fas, Cezayir, Mısır, İran, Irak, Suriye, Tunus, Yemen, Türkiye, Lübnan ve Libya gibi ülkelerdeki Yahudi nüfusunun neredeyse tamamına yakını İsrail’e göç etmeye başladı. Bu süreç ilerleyen dönemlerde de artarak devam etti. 1960’lı yıllarda Avrupa-Amerika ile Asya-Afrika kıtaları arasında İsrail’e olan göçler bakımından bir denge vardı. 1956 yılındaki ikinci Arap-İsrail Savaşı ve 1967 yılındaki Altı Gün Savaşları sonucunda İsrail bölgedeki topraklarını genişletti.¹⁶⁶ Suriye’ye ait Golan Tepeleri’ni yerleşmeye açtı. Batı Şeria ve Gazze’de Yahudi yerleşim birimleri kurarak buralardaki Yahudi nüfusunu arttırdı. Mısır’a ait olan Sina Yarımadası’nı İsrail işgal etmesine karşın 1973’te yaşanan dördüncü Arap-İsrail Savaşı’ndan sonra yapılan barış görüşmelerinde tekrar burayı Mısır’a bıraktı. Ancak 1967 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı sonunda yine Gazze ve Batı Şeria’dan binlerce Filistinli göç etmek zorunda kalmıştı.¹⁶⁷

İsrail’in ilk yıllarında hızlı göçlerle nüfusu ikiye katlamıştı. Ancak bu derece geniş çaplı göç yığınlarına cevap veremeyen İsrail zor durumda kalmıştı. Yeni göçmenler ancak çadır ve barakalarda kalıyor ve sürekli bir işleri bulunmuyordu. Ancak daha sonra dış yardımların da etkisiyle ekonomi düzelmeye başladı. İş olanakları arttı, sürekli barınabilecekleri konutlar oluşturuldu.

---

¹⁶⁶ Goldschmidt, Arthur Jr., A Concise of the Middle East, Westview Press, San Francisco, USA, 1991, 293-295

¹⁶⁷ Beaumont, Peter, Blake Gerald H. And Wagstaff, Malcolm J., a.g.e., 1985, s.182

ŞEKİL:14 ALTI GÜN SAVASI (5-11 HAZİRAN 1967)

(İSRAİL YERLEŞİMLERİNİN GENİŞLEMESİ)

Kaynak: +Martin Gilbert, Atlas of Jewish History, Dorset Press, London, 1984

Ekonomik durumu düzelten bir diğer faktör de II.Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ile İsrail arasında yapılan anlaşma ile Almanya'nın tazminat ödenmeyi kabul etmesiydi. Gerçi bu fikir İsrail'de sert tepkiler almasına karşın görüşmeler hükümetler arasında sürdürüldü. Uzun görüşmelerden sonra 1952 yılında Lüksemburg'da yapılan anlaşma ile Almanya toplam tutarı 3.45 milyar markı bulan ödemeyi kabul etti. Ayrıca Nazi soykırımından kurtulanlar için yasal düzenlemelerin yapılması ve mülklerinin geri verilmesi Almanya tarafından onaylandı. Anlaşmaya göre Almanya 3 milyar markı 14 yıl boyunca taksitler halinde ödeyecekti. 450 milyon mark ise İsrail dışında yaşayan Nazi mağdurları için hemen ödenmesi istendi. Almanya anlaşmaya uyarak bu parayı düzenli olarak ödedi. Ayrıca bazı gıda ve malzeme yardımları da yaptı. Bu anlaşmanın sağlanmasında Alman lider Adenauer'un büyük katkısı oldu. 1984 yılına kadar Alman mahkemelerine başvurarak tazminat alan Yahudilerin aldığı paralar 60 milyar markı geçti. Bu paranın çoğu yurtdışında yaşayan Yahudiler tarafından alındı. Bu miktarın 100 milyar markı bulması beklenmektedir.¹⁶⁸

Tablo 23: Sovyetler Birliği'nden Yahudi Göçleri

Yıllar	Göçmen Sayısı
1973	34.000
1974	20.000
1975	13.000
1976	14.000
1977	17.000
1978	29.000
1979	50.000
1980	21.000

Kaynak: Jewish Virtual Library A Division of the American-Israeli Cooperative Enterprise
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Immigration/FSU.html>

---

¹⁶⁸ Sachar, Howard M., Diaspora, an Inquiry into the Contemporary Jewish World, Harper and Row Publishers, New York, USA, 1985, s.9-10

1970'li yıllarda Sovyetler Birliği büyük bir oranda Yahudi'nin İsrail'e göç etmesine izin vermesiyle göçler tekrar hız kazandı. Bu arada yaşanan dört Arap-İsrail savaşı'ndan sonra İsrail dışındaki ülkelerde yaşanan Yahudiler arasındaki milliyetçilik duygusu daha da artmıştı. Bunun sonucu olarak göçlerde de bir artış meydana geldi.

Tablo 24: 1968-1985 Yılları Arası İsrail'e Göçler

Yıllar	Göçmen Sayısı
1968	20.703
1969	38.111
1970	36.750
1971	41.930
1972	55.888
1973	54.886
1974	31.981
1975	20.028
1976	19.754
1977	21.429
1978	26.394
1979	37.222
1980	20.428
1981	12.599
1982	13.723
1983	16.906
1984	19.981
1985	10.642

Kaynak(*): Reich, Bernard, Historical Dictionary of Israel, The Scarecrow Press Inc., Metuchen N.J., Washington DC, USA, 1992, s.36

Kaynak(**): Jewish Virtual Library A Division of the American-Israeli Cooperative Enterprise

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Immigration/Immigration_to_Israel.html

Yukarıdaki tabloda görülen dönem içerisinde eski Sovyetler Birliği içerisinde göç edenler sayıca artmaya başlamıştı. Rus lider Gorbaçov ülkede önemli değişiklikler yapmaya başlamış ve göç hareketleri üzerindeki kısıtlamaları hafifletmişti. Daha sonraki dönemde Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci ile göçler tekrar ivme kazandı. Bu arada Polonya ve Bulgaristan ile Afrika kıtasındaki Etiyopya ve Sudan'dan İsrail'e önemli sayıda göçmen ulaştı. 1984 yılının Kasım ayında başlayıp 1985 Ocak'ta biten Musa Operasyonu sonucunda 8 bin civarında Etiyopyalı Yahudi İsrail'e yerleştirildi.¹⁶⁹ Falaşa denilen ve kendine özgü kültürleri olan bu Yahudiler yeni İsrail toplumuna adapte olmakta oldukça güçlük çekti. 1985 yılında bu operasyonun devamı olarak yaklaşık 800 Yahudi Sudan üzerinden İsrail'e ulaştırıldı. 1991 yılında ise Etiyopya ve İsrail'e göçü konusunda anlaşmaya vardılar. Bu arada Etiyopya'daki iç savaşın hız kazanması üzerine İsrail Solomon Operasyonu denilen harekati başlattı. Otuzaltı saat içerisinde 15 bin Etiyopyalı Yahudi İsrail'e ulaştırıldı. Günümüzde ülkede kalan yaklaşık 2 bin Yahudi de İsrail'e göç etmek istemektedir.¹⁷⁰

---

¹⁶⁹ Jacob Neusner, Alan J. Avery-Peck, William Scott Gren(Edited by), The Encyclopedias of Judaism Volume-IV, Brill Publications, Boston, USA, 2003 , s.1751

¹⁷⁰ Pergalo, Sergio Della, Editor David Singer, Jewish Population in the United States, American Jewish Year Book, The American Jewish Committee, New York, USA, 1996, s.538-539

Tablo 25: 1948-1995 Yılları Arasında İsrail'e Göçler ve Göçmen Sayısı

Göçle Terk Edilen Ülke	Göçmen Sayısı
Eski Sovyetler Birliği	813.708
Fas-Tunus-Cezayir	345.753
Romanya	273.957
Polonya	171.753
Irak	130.302
İran	76.000
ABD	71.480
Türkiye	61.374
Yemen	51.158
Etiyopya	48.624
Arjantin	43.990
Bulgaristan	42.703
Mısır-Sudan	37.548
Libya	35.865
Fransa	31.172
Macaristan	30.316
Hindistan	26.759
İngiltere	26.236
Çekoslovakya	23.984
Almanya	17.912
Güney Afrika	16.277
Yugoslavya	10.141
Suriye	10.078

Kaynak(*): Immigrants, by Period of Immigration Country of Birth and Last Country of Residence 1948-1995, Israel Central Bureau of Statistics
http://www1.cbs.gov.il/shnaton56/st04_04.pdf

Kaynak(**): Jewish Virtual Library A Division of the American-Israeli Cooperative Enterprise

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Immigration/immigration_by_country.html

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Doğu Avrupa ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden İsrail'e olan göçler çoğunluğu oluşturmaktadır. Tabloda Polonya ve Almanya gibi ülkelere İkinci Dünya Savaşı sırasında çok fazla göç olmasına karşın sayıca daha az bir oranı kapsadığı görülmektedir. Bunun nedenleri bu ülkelere göç edenlerin Avrupa'da diğer ülkeleri ve ABD'ye göçü seçmeleridir. Ayrıca bu ülkelere İsrail'e göç eden nüfusun bir kısmı İsrail'de aradıkları ortamı bulamamaları nedeniyle tekrar göç etmeleri de diğer bir faktördür. Avrupa kökenli göçmenler de tekrar göç etme eğilimi daha yüksek iken bu oran Afrika ve Ortadoğu kökenli Yahudiler için daha düşük kalmıştır.

Tablo 26: 1986-2004 Yılları Arası İsrail'e Göçler

Yıllar	Göçmen Sayısı	Yıllar	Göçmen Sayısı
1986	9.505	1996	72.180
1987	12.965	1997	67.990
1988	13.034	1998	58.500
1989	24.300	1999	78.400
1990	200.170	2000	61.542
1991	176.650	2001	44.633
1992	77.350	2002	35.168
1993	77.860	2003	24.652
1994	80.810	2004	22.500
1995	77.660	2005	22.818

Kaynak(*): Jewish Virtual Library A Division of the American-Israeli Cooperative Enterprise
http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Immigration/Immigration_to_Israel.html

Kaynak(**): Ministry of Immigrant Absorption, Total Immigration to Israel
<http://www.moia.gov.il/english/netunim/sikum.asp>

Yukarıdaki tabloda 1990'lı yıllarla birlikte göçün büyük bir ivme kazandığı görülmektedir. Sovyetler Birliği ve Eski Doğu Bloğu rejiminin çökmeye başlamasıyla bu ülkelere rejim değişiklikleri yaşandı. Bu rejim değişiklikleri sonucunda çoğu ülke göçleri

serbest bıraktı. Böylece İsrail'e olan göçler katlanarak arttı. 1990 ve 1991 yıllarında göçler en üst seviyesine çıktı. Bu dönemdeki göçlerin %80'den fazlası Sovyet kökenli ülkelerdendi. İlerleyen yıllarda göçmen sayısı düşmesine karşın 2000'li yıllara kadar 50bin sınırının üzerinde kalmıştır.¹⁷¹

Eski Sovyetler birliği ülkelerinden İsrail'e olan göçler 1990'lı yıllarda rejimin çökmesi ile artarak devam etmiştir. 2004 yılına kadar İsrail'e yaklaşık 3 milyona yakın göçmen yerleşmiştir. Bu göçmenlerin yaklaşık 1.1 milyonu eski Sovyetler Birliği ülkelerinden gelen göçmenler oluşturmaktadır. 1996'da 59 bin, 1997'de 54 bin, 1998'de 46 bin, 1999'da 67 bin, 2000'de 50 bin, 2001'de 33 bin, 2002'de 18 bin, 2003'de 12 bin ve 2004 yılında 5 bin Yahudi Doğu ve Orta Asya'daki eski SSCB'den İsrail'e göç etmiştir.

5.10.İsrail'den Batıya Göçler

İsrail Devleti oluşmasından önce ve sonrasında yoğun göç hareketlerinin yaşandığı bir bölgeydi. 1880'li yıllarda Filistin'e doğru başlayan Yahudi göç dalgaları batılı devletlerin desteğiyle 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşuna yol açtı. Ancak bu göç dalgaları bazı dönemlerde kesintiye uğramasına karşın sürekliliğini korudu. Özellikle 1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Yahudi göçleri daha da hızlandı. Buna karşın İsrail'deki ekonomik ve sosyal yaşamdan memnun olmayanların bir kısmı tekrar göç etti. Örneğin 1984 yılında 19 bin Yahudi göçmenin 10 bini ülkeyi terk etti. 1967-88 yılları arası yarım milyondan fazla göçmen İsrail'e yerleşmesine karşın bunların çoğu tekrar ülkeyi terk etti.

---

¹⁷¹ Sluglett, Peter, Marion Farouk-Sluglett, The Times Guide to the Middle East, the Arab World and Its Neighbours: A Political Guide, Times Books, London, England, 1991, s.120

1985 yılında İsrail hükümeti ülkeden göç eden 17.500 İsrailli'nin dönmesi karşılığı yardım teklifi yaptı. Ekim 1987 yılında da hükümet Yahudi nüfusunu arttırma politikasını açıkladı.¹⁷²

İsrail Hükümeti'nin tüm bu çabalarına karşın her yıl belirli sayıda göçmen başta ABD olmak üzere Kanada, Avustralya, Almanya ve İngiltere gibi ülkelere yerleşti. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri dünyadaki en büyük Yahudi diasporasını barındırmasının yanında Yahudilerin daha özgürce yaşayabildikleri kuvvetli bir örgüt ve lobilerinin olduğu, sağladığı ekonomik refahlık bu ülkeyi Yahudi göçlerinde ilk sıraya yerleştirmiştir. Kanada günümüzde sadece İsrail'den değil dünyanın birçok ülkesinden göçmenlerin yerleşmek istediği bir ülkedir. Ülkenin ekonomik düzeyi sağladığı eğitim ve sosyal olanaklar ABD'ye göre nispeten daha sakin ve daha az nüfuslu oluşu ülkeyi çekici kılan faktörlerdir. Ayrıca İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi ülkeler de yıllık 200-300 civarında İsrailli göçmeni kabul etmektedir.¹⁷³

---

¹⁷² Mc Dowall, David, Albert Hourani, Philip S. Khoury, Mary C.Wilson(Edited by), a.g.e., 1993, s.646-647

¹⁷³ Migration Information Source, Global Data Center, 2004 Migration Policy Institute <http://www.migrationinformation.org/GlobalData/countrydata/data.cfm>

Tablo 27: 1995-2003 Yılları Arası İsrail'den Göçler

Yıllar	ABD	Almanya	Kanada	Avustralya
1995	2523	967	1917	--
1996	3126	947	1806	279
1997	2448	972	1246	255
1998	1491	947	1230	266
1999	1858	1069	1397	195
2000	2806	1176	1681	173
2001	3776	1560	2070	166
2002	3857	1804	1722	187
2003	2274	1746	2601	219

Kaynak(*): U.S Citizenship and Immigration Services, 2004 Yearbook of Immigration Statistics, Office of Immigration Statistics, U.S. Department of Homeland Security
<http://uscis.gov/graphics/shared/statistics/yearbook/Yearbook2004.pdf>

Kaynak(**): Migration Information Source, Global Data Center, 2004 Migration Policy Institute
<http://www.migrationinformation.org/GlobalData/countrydata/data.cfm>

Kaynak(***) : Research and Statistics Section Department of Immigration and Multicultural and Indigeneous Affairs, Immigration Update 2004
http://www.immi.gov.au/statistics/publications/immigration_update/Update_Dec05.pdf

Kaynak(****): Facts and Figures 2004 Immigration Overview Permenant Residents
<http://www.cic.gc.ca/english/pdf/pub/facts2004.pdf>

5.11.İsrail'de İç Göçler

İsrail 19.yüzyıldan itibaren sürekli olarak göçlerin yaşandığı topraklar üzerinde kurulmuştur. Kuruluşunda önemli rol oynayan dış göçler, ülkeye ulaştıklarında farklı noktalara yerleşmişlerdir.

Tablo 28: 1990-2000 Yılları Arasında Bölgelere Göre İsrail’de Meydana Gelen İç Göçler

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Kudüs Bölgesi	-38	-56	-63	-25	-48	-42	-24	28	-194	-187	9
Kuzey Bölgesi	-133	-146	-33	-4	11	-29	-66	-329	-676	-1083	-442
Hayfa Bölgesi	-152	-110	-47	-54	-95	-139	-200	-67	10	-301	-232
Merkezi bölge	268	290	222	90	132	61	163	206	337	804	1007
Tel Aviv Bölgesi	-42	-59	-115	-73	-126	54	25	-42	73	1111	-579
Güney Bölgesi	-3	-4	-13	13	60	20	-13	77	452	-328	254

Kaynak: Israel Central Bureau of Statistics, Internal Migration in Israel
http://www.cbs.gov.il/publications/in_migration02/in_migration_e.htm

Tabloda da görüldüğü gibi İsrail’in merkezi bölgeleri arasında da nüfus hareketleri görülmektedir. Ancak bu nüfus hareketleri dış göçler ile karşılaştırıldığında daha küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak merkezi bölge sürekli olarak iç göçlerle hızlı büyümektedir. Bu bölge özellikle kuzey ve güney bölgelerindeki şehirler ile Gazze bölgesinden göçler almaktadır. Merkezi bölgedeki en önemli yerleşmeler Petah Tikva, Ramla ve Rehavot’tur. Bölgenin iç göçler içerisindeki oranı 2003’te %9.9, 2004’te %7.9’dur. Ulaşım şartlarının, işgücü olanaklarının daha fazla oluşu ve daha güvenli görülmesi nedeniyle bölgeye göçler daha yoğundur. Ayrıca İsrail’in Filistin kontrolündeki Gazze’den çekilmesi ve buradaki Yahudi yerleşmeleri boşaltması nedeniyle merkezi ve güney bölgelerine yeni bir iç göç dalgası beklenmektedir. Kuzey Bölgesi’nde yer alan Zefat, Golan, Kinneret gibi kentlerden merkezi bölgelere doğru sürekli olarak göç vardır. Bu bölgenin iç göçler içerisindeki oranı 2003’te %-2.5, 2004’te ise %-3.3’tür, Kudüs Bölgesi’nde 2003’te iç göç dengesi %-5.6, 2004’te %-5.3 olarak belirlenmiştir. Hayfa bölgesinde iç göçlerle azalan yerleşim yerlerindedir. İç göç dengesi 2003 yılında %-2.5, 2004’te %-4.0’dır güney bölgesi ise

genelde daha farklı bir özellik göstermektedir. Bazı yıllarda artan iç göçler bazı dönemlerde azalma göstermektedir. Ancak sayısal olarak çok büyük değerlere ulaşmamaktadır. Bölge 2004 yılında % -4.42'lük bir iç göç düşüşü yaşamıştır.¹⁷⁴

İsrail genel ekonomik itibariyle sanayileşmiş bir ülkedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde görülen yoğun iç göç dalgaları İsrail'de yoğun olarak yaşanmaz. Ayrıca ülkenin yüzölçümü itibariyle küçük bir ülke oluşu da göç hareketlerini sınırlamaktadır. Ülkenin en önemli iç göçlerindeki çekim alanı merkezi bölgedir. Bu bölge genel olarak Kuzey, Hayfa ve Güney bölgelerinden göçler almaktadır. Dış göçlerle ülkeye gelen nüfus, genel olarak ilk yerleştikleri bölgelerde iyi bir yaşam ortamı bulamadıkları zaman tekrar göç etme eğilimi göstermektedir. Ülkenin yaşadığı güvenlik sorunu da iç göçlerin bir başka nedenidir. Sınır bölgelerinde yaşayan nüfus daha çok iç göç hedefi olarak merkezi ve kıyı bölgeleri seçmektedir.

İsrail 2003 yılında aldığı Gazze Şeridi'nden tamamen ve Batı Şeria'nın bir bölümünden çekilme kararını Ağustos 2005'te uygulamaya koydu. Gazze Şeridi'ndeki 17 ve Batı Şeria'daki 4 yerleşim birimi boşaltıldı. Yaklaşık 9 bin Yahudi İsrail'e yerleşirken Gazze Şeridi'ndeki yönetimde Filistin yönetimine devredildi. İsrail bu yerleşim birimlerinin boşaltılması ve göç ettirilen nüfusun durumlarının iyileştirilmesinin 884 milyon ABD doları gerektirdiğini hesaplamıştır. Ayrıca bu karar İsrail'deki nüfusun büyük çoğunluğu, Filistin ve tüm dünyada olumlu karşılanmıştır.¹⁷⁵

---

¹⁷⁴ Israel Central Bureau of Statistics http://www1.cbs.gov.il/shnaton56/st02_16.pdf

¹⁷⁵ Israel Ministry of Foreign Affairs, Israel's Disengagement Plan <http://www.israel-mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/Israels+Disengagement+Plan-+Renewing+the+Peace+Process+Apr+2005.htm>

5.12.Filistinli Mültecilerin Durumu

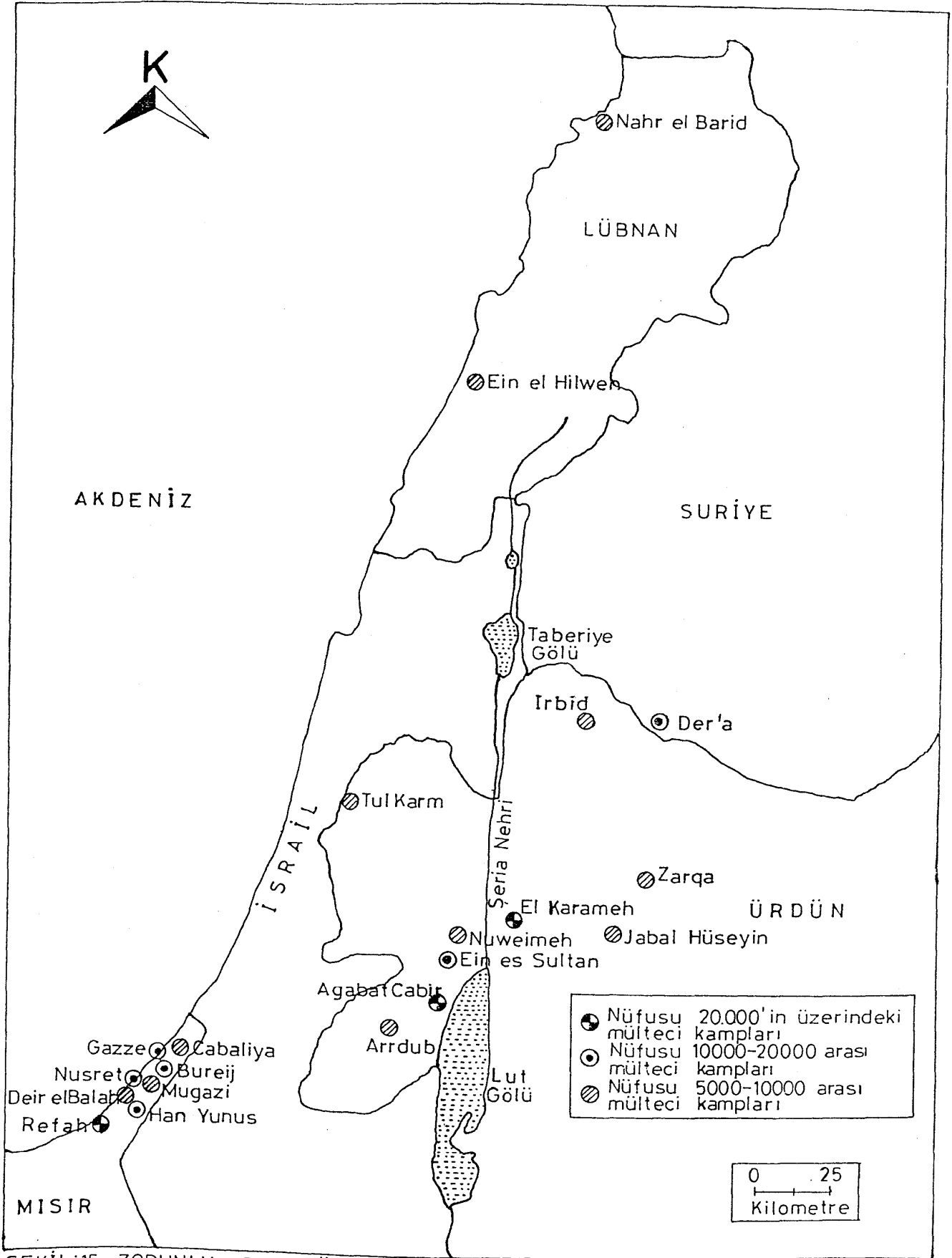
Modern anlamda 1880’li yıllarda Filistin’e başlayan Yahudi göçleri 1948 yılında İsrail Devleti’nin kurulmasıyla son buldu. Ancak bu sonuç farklı boyutlarda zorunlu göçlere güvensiz bir ortama ve ekonomik açıdan çökmüş bir Filistin diasporasının ortaya çıkmasına neden oldu. 1948-1949 ilk Arap-İsrail Savaşı’ndan sonra birçok Filistinli komşu Arap ülkelerine dağıldı. Bir kısmı İsrail toprakları altında yaşamaya devam etti. Yaklaşık 160 bin Filistinli bu savaşlar sırasında İsrail toprakları altında kalırken, birçoğu Ürdün, Gazze Şeridi ve Lübnan’daki mülteci kamplarına yerleştirildiler.¹⁷⁶

1967’deki altı gün savaşları ve 1973 yılındaki Yom Kippur (Ramazan Savaşı) sonucunda Filistinli mültecilerin durumu daha da kötüleşti. Bu savaşlar sonucunda Suriye, Lübnan, Ürdün dışında Suudi Arabistan, Libya, Kuveyt ve Mısır gibi ülkeler de Filistinli mülteciler sorunuyla karşı karşıya gelmiştir. BM’nin kampları dışında 1.5 milyon civarında mülteci sözü edilen ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁷

---

¹⁷⁶ Gabriel Ben-Dor and Don Peretz(Edited by), The Palestinians and te Middle East Conflict Studie in Their History, Sociology and Politics, Palestinian Social Stratification-The Political Implications, Turtledove Publishing, Institute of Middle Eastern Studies, University of Haifa, Tel-Aviv, Israel, 1978, s.410-411

¹⁷⁷ Caroz, Ya’acob, Michael Curtis, Joseph Neyer, Chaim I.Waxman, Allan Pollack(Edited by), The Palestinians: Who They Are, Transaction Books, New Jersey, USA, 1975, s.78

ŞEKİL:15 ZORUNLU ARAP GÖÇLERİ VE ARAP MÜLTECİ KAMPLARI (1949-1967)
 Kaynak: *Martin Gilbert, Atlas of Jewish History, Dorset Press, London, 1984

Tablo 29: 1950-2005 Yılları Arası Birleşmiş Milletler Kamplarındaki Filistinli Mülteciler

Saha	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ürdün	506.200	613.743	606.038	716.372	929.097	1.570.192	1.639.718	1.679.623	1.718.767	1.758.274	1.795.326
Lübnan	127.600	136.561	175.958	226.554	302.049	376.472	382.973	387.043	391.679	396.890	401.071
Suriye	82.194	115.043	158.717	209.362	280.731	383.199	391.651	401.185	409.662	417.346	426.919
Batı Şeria	-	-	272.692	324.035	414.298	583.009	607.770	626.532	654.971	675.670	690.988
Gazze Şeridi	198.227	255.542	311.814	367.995	496.339	824.622	852.626	878.977	907.221	938.531	969.588
Toplam	914.221	1.120.889	1.425.219	1.844.318	2.422.514	3.737.494	3.874.738	3.973.360	4.082.300	4.186.711	4.283.892

Kaynak: United Nations Report of the Commissioner-General of the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East 1 July 2004-30 June 2005 General Assembly Official Records Sixtieth Session Supplement No. 13 (A/60/13)

Tablo 30: 2005 Yılı Birleşmiş Milletler Mülteciler Mülteciler, Kamplardaki ve Kamplarda Kayıtlı Mülteci Nüfusu

Saha	Kayıtlı Nüfus	Mülteci Kamp Sayısı	Toplam Kamp Nüfusu	Kamplarda Kayıtlı Olmayan Nüfus	Kamplarda Kayıtlı Olmayan Nüfus Oranı(%)
Ürdün	1.795.326	10	284.461	1.510.865	84.1
Lübnan	401.071	12	211.593	189.478	47.3
Suriye	426.919	9	113.663	313.256	73.4
Batı Şeria	690.988	19	182.191	508.797	73.6
Gazze Şeridi	969.588	8	474.079	495.509	51.1
Toplam	4.283.892	58	1.265.987	3.017.905	70.4

Kaynak: United Nations Report of the Commissioner-General of the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East 1 July 2004-30 June 2005 General Assembly Official Records Sixtieth Session Supplement No. 13 (A/60/13)

2005 verilerine göre UNRWA'nın kamp sayısı Ürdün, Batı Şeria, Gazze Şeridi, Suriye ve Lübnan'da olmak üzere toplam 58 kamp bulunmaktadır. Bu kamplarda 1.250.000'i aşkın Filistinli mülteci yaşamaktadır. Kamplarda kayıtlı olmayan nüfus ise 3 milyonun üzerindedir. Yaşanan dört Arap-İsrail savaşları sonucunda Filistinli mültecilerin durumu daha da kötüleşmiştir. Filistinli nüfusunun bir kısmı da diğer Arap devletlerine dağılmıştır. Bugün Mısır'da 63 bin, Suudi Arabistan'da 40 bin, Irak-Libya'da 119 bin, ABD'de ise 241 bin dolayında Filistinli nüfusu barındırmaktadır.¹⁷⁸

Günümüzde mülteci kampları oldukça yetersiz koşullarda bulunmasına karşın Avrupa Birliği, ABD ve Arap devletlerinin yaptıkları yardımlarla faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadır. Son olarak Avrupa Birliği 64 milyon Euro, Japonya ise 4.2 milyon ABD Doları yardım sözü vermiştir. Ancak yine de kamplardaki şartlar modern koşullardan oldukça uzak olup daha fazla yardıma ihtiyaç duyulmaktadır. Birçok komşu ülkeye yayılmış olan bu mülteci kamplarındaki nüfus o ülkenin vatandaşlığını elde edemediği için çoğu hale mülteci statüsündedir.¹⁷⁹

---

¹⁷⁸ European University Institute European Commission EuropeAid Cooperation Office
http://www.carim.org/Publications/AR2005CARIM_lite03.pdf

¹⁷⁹ UNRWA (the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East)
<http://www.un.org/unrwa/news/index.html>

KAYNAKLAR

- A Survey of Palestine, , 1991, Anglo-American Committee of Inquiry Volume-I, Institute for Palestine Studies, Washington DC, USA
- Acar, İrfan C, 1989, Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Adams, Michael, 1971, The Middle East Anthony Blond Ltd, London England
- Akarlı, Engin Deniz, 1992, The Lebanese In The World, A Century of Emigration, Ottoman Attitudes
- Almog, Shmuel, 1987, Zionism and History: The Rise of A New Jewish Consciousness, The Magnes Press
- Armaoğlu, Fahir, 1997, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkim Yayınevi, İstanbul
- Australian Bureau of Statistics, 2004, An Agency of the Australian Government, <http://www.abs.gov.au>
- Avneri, L. Ariel, 1984, The Claim of Dispossession Jewish Land-Settlement and the Arabs 1878-1948, Transaction Books, New Brunswick, USA
- Batrouney, Trevor, 1992, The Lebanese in the World A Century of Emigration, The Lebanese in Australia 1880-1989, Tauris and Co Ltd Publishers, London, England
- Batutu, Hana, 1999, Syria's Peasantry, the Descendants of its Lesser Rural Notables and Their Politics, Princeton University Press, <http://www.pupress.princeton.edu/titles/6625.html>
- Beaumont, Peter, 1985, Blake Gerald H. And Wagstaff, Malcolm J., The Middle East: A Geographical Study, John Wiley and Sons, Bristol, England
- Beilin, Yossi, 1992, Israel., A Concise Political History, St Martin's Press, New York, USA
- Ben-Zvi, 1975, Yad Izhak, Edited by Moshe Maoz, Studies on Palestine During the Ottoman Period, The Magnes Press, The Hebrew University Institute of Asian and African Studies, Jerusalem, Israel
- Ben-Gurion, David, 1987, Israel A Personal History, Funk and Wagnalls, INC., Sabra Books, New York, USA, 1971, s.7The Hebrew University, Jerusalem, Israel
- Bowis, Eugene H. , 1971, The Jerusalem Question, 1917-1968, Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, USA
- Büyük Larousse Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları
- Capello, Ernesto, Carrying the Past: The Syrio-Lebanese Emigration to Brazil, 2002 <http://www.La.utexas.edu/paisano/EECtext.html>
- Caroz, Ya'acob, 1975, Edited by Michael Curtis, Joseph Neyer, Chaim I.Waxman, Allan Pollack, The Palestinians: Who They Are, Transaction Books, New Jersey, USA
- Characteristic of Emigrants (1991-2000) and Emigration Visa Applicants (1991-2000) by Information International 1-7 November 2001 http://www.information-international.com/pdf/emigration_report_english-1.pdf

- Clark, John I., Jones, Howard Bowen and Greenshields, Thomas H. , 1981, Change and Development in the Middle East: The Settlement of Armenian Refugees in Syria and Lebanon, 1915-1939, s.Methven and CoLt, London, England
- Cobban, Helena, The Making of Modern Lebanon, Hutchinshon, London, England
- Cohen, Amnon Edited by Elie Kedourie, 1979, The Jews under Islam, Thames and Hudson, London, England
- Collelo, Thomas, 1987, Syria A County Study, Federal Research Division Library of Congress, New York, USA
- Collelo, Thomas, 1989, Lebanon: A Country Study, Federal Research Division, Library of Congress, Washington DC, USA
- Curtiss, Richard H. , 1982, A Changing Image: American Perception of the Arab-Israeli Dispute, American Educational Trust, Washington DC, USA
- De Haas, Jacob, 1946, the Encyclopedia of Jewish Knowledge, Behrman's Jewish Book House , New York, USA
- Dicks, Brian, 1977, The Israelis: How They Live and Work, David and Charles Publishers, Lodndon, England
- Drysdale, Alasdair and Blake, Gerald H. , 1985, The Middle East and North Africa A Political Geography, Oxford University Press, New York, USA
- Elazar, Daniel J., 1982, Judea, Samaria and Gaza: Views on the Present and Future, American Enterprise Enstitute for Public Policy Research, Washington DC, USA
- Encyclopedia Judaica, 1972, Volume 16, Keter Publishing House Ltd, Jerusalem Israel
- Ettinger, S., Edited by H.H. Ben-Sasson, 1997, A History of the Jewish People, Harvard University Press, Massachusetts, USA
- European University Institute, The Robert Schuman Centre for Anvanced Studies, Euro-Mediterranean Consortium for Applied Research on International Migration (CARIM)
www.carim.org/database/DEM/4480MOVO1A.asp
- Facts and Figures 2004 Immigration Overview Permenant Residents
<http://www.cic.gc.ca/english/pdf/pub/facts2004.pdf>
- Farsoun, K.Samih with Zacharia, E.Christina, 1997, Palestine and the Palestinians, Colorado USA
- Flapan, Simha, 1987, The Birth of Israel: Myths and Realities, Pantheon Books, New York, USA
- Francis R. Nicosia, 1985, The Third Reich and the Paletsine Question, I.B. Tauris and CoLtd. Publishers, London, England, Appendix 7
- Friedman, Isarah, 1977, German, Turkey and Zionism 1897-1918, Oxford University Press, Oxford England

- Gabriel Ben-Dor and Don Peretz(Edited by), 1978, The Palestinians and the Middle East Conflict Studie in Their History, Sociology and Politics, Palestinian Social Stratification-The Political Implications, Turtledove Publishing, Institute of Middle Eastern Studies, University of Haifa, Tel-Aviv, Israel
- George,E.Mendelhall, 1989, Jerusalem in History. The Imperial Period: The Reigns of David and Solomon, 993-992 BC, Essex, England
- Gerner, Deborah J. , 1991, One Land Two Peoples: The Conflict Over Palestine, Westview Press, Colorado, USA
- Global Commission on International Migration (GCIM)
- Gilbar, Gad G, 1984, Ottoman Palestine, Studies in Economic and Social History, EJ Brill, Leiden, 1990 Gilbert, Martin, Atlas of Jewish History, Dorset Press, London, England
- Goldschmidt, Arthur Jr. , 1991, A Concise of the Middle East, Westview Press, San Francisco, USA
- Gorny, Yosef, 1987, Zionism and the Arabs: A Study of Ideology, Clarendon Press, New York, USA
- Gözenç, Selami, 1999, Güneybatı Asya Ortadoğu Ülkeler Coğrafyası, Çantay Kitabevi, İstanbul
- Hashimoto, Kohei, 1992, The Lebanese In The World: A Century Of Emigration, Lebanese Population Movement, 1920-1939 Towards A Study, London, England
- H.H. Ben-Sasson, 1997, A History of the Jewish People, Harvard University Press, Massachusetts, USA
- Hourani Albert H., 1964, Syria and Lebanon A Political Essay, Lebanon Bookshop, Beirut, Lebanon
- Hourani, Albert, 1963, Edited by Richard H. Nolte, The Modern Middle East: The Decline of the West in the Middle East, Prentice-Hall, Inc Atherson Press, New York, USA, 1963
- Hudson, Michael C, 1968, The Precarious Republic: The Modernization in Lebanon, Brooklyn Collage of the City University of New York, Random House, New York, USA
- Humphrey, Michael, 1992, The Lebanese in the World A Century of Emigration, Sectarianism and the Politics of Identity: The Lebanese in Sydney, Tauris and Co Ltd Publishers, London, England
- IOM international Organization for Migration- Migration In The Middle East – Chapter3, <http://www.iom.int//document/Publication/wmr>
- Israel Central Bureau of Statistics, Immigrants, by Period of Immigration Country of Birth and Last Country of Residence 1948-1995, http://www1.cbs.gov.il/shnaton56/st04_04.pdf
- Issawi, Charles, 1992, Edited by Albert Hourani and Nadim Shehadi, The Historical Background of Lebanese Emigration 1800-1914, I.B. Tauris and Co Ltd Publishers, London England
- Jacob Neusner, Alan J. Avery-Peck, William Scott Gren(Edited by), 2003, The Encyclopedia of Judaism Volume-IV, Brill Publications, Boston, USA
- Jewish Virtual Library A Division of the American-Israeli Cooperative Enterprise http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Immigration/Fourth_Aliyah.html

- J.I Clarke, W.B. Fisher, 1972, Population of the Middle East and North Africa: A Geographical Approach, University of London Press Ltd, London, England
- Judaica Encyclopedia, 1972 Volume 16
- Kamal S.Salibi., 1965, The Modern History of Lebanon, London,England.
- Karpat Kemal H., 2003, Osmanlı Nüfusu(1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler, İstanbul.
- Khalidi, Walid, 1987, from Haven to Conquest: Reading in Zionism and the Paletsine Problem Until 1948, The Intitute for Paletsine Studies, Maryland, USA
- Khalidi, Walid, 1992, Paletsine Reborn, I.B. Tauris and Co. Ltd. Publishers, London, England
- Khawaja, Marvan, 2002, İnternal Migration in Syria: Findings From A National Survey, <http://www.fafu.no/pub/rapp/375/375.pdf>
- Khoury, Philip S., 1987, Syria and the France and Mandate I.B. Tauris and Co Ltd. Publishers, London England
- Kimmerling, 1993, Baruch-Migdal, Joel S., Palestinians: The Making of A People, Harvard University Press, Massachusetts, USA
- Labaki, Boutros, 1992, The Lebanese in the World A Century of Emigration, Lebanese Emigration During the War(1975-1989), I.B Tauris and Co Ltd Publishers, London, England
- Lesser, Jeff, 1992, The Labenese in The World A Century of Emigration, From Pedlar to Proprietors: Lebanese Syrian and Jewish Immigrants in Brazil I.B Tauris Co.Ltd Publishers, London, England
- Leonard Binder, 1966, Politics in Lebanon, New York, USA
- Lesch, Ann Mosely, 1979, Arab Politics in Paletsine 1917-1939 The Frustration of A Nationalist Movement, Cornell University Press, New York, USA
- Lewis, Bernard, 1993, The Arabs in History, Oxford Univesity Press, London, England
- Lukacs, Yehuda and Battah, Abdalla M., 1988, the Arab Israel Conflict; Two Decades of Change, Westview Press, Colorado, USA
- Mackey, Sandra, 1991, Lebanon: Death of A Nation, Anchor Books, New York, USA
- Mandel, Neville J., 1976, The Arabs and Zionism Before World War I, University of California Press, London, England
- Martin, Bernard, 1974, A History of Judaism Volume II, Europe and The New World, Basic Books, Inc., Publishers, New York, USA
- Mayfield, James B., 1972, The Middle East: Its Governments and Politics, Duxburg Press, California, USA
- Mc Dowall, David, 1993, Edited by Albert Hourani, Philip S. Khoury, Mary C.Wilson, The Modern Middle East: Dilemmas of the Jewis State, I.B. Tauris and Co.Ltd, London, England
- McGuire, Brian, 1992, The Lebanese in the World A Century of Emmigration, The Lebanese Migrant in France, I.B Tauris and Co Ltd Publishers, London, England

Meir Zamir, 1988, The Formation Of Modern Lebanon, Cornell University Press, New York, USA

Migration Information Center, Global Data Center

<http://www.migrationinformation.org/GlobalData/countrydata/data.cfm>

Migration Information Source, Global Data Center, 2004 Migration Policy Institute

<http://www.migrationinformation.org/GlobalData/countrydata/data.cfm>

M.Landau, Jacob, Edited by Michael Adams, 1988, Handbooks to the Modern World the Middle East, Facts on File Publications, New York, USA

Moaz, Moshe, 1975, Palestinian Arab Politics, Jerusalem Academic Press, Jerusalem, Israel

Moshe Ma'oz, Fahri David(Edited by), 1975, Studies on Paletsine During the Ottoman Period, Documents on the Attitude of the Ottoman Government Toward the Jewish Settlement after the Revolution of the Young Turks, The Magnes Press, The Hebrew University, Jerussalem, Israel

Mulhall, W. John, 1989 America and the Founding of Israel, Deshon Press, Los Angeles, USA

Naff, Alixa, 1992, The Lebanese in the World A Century of Emigration, Lebanese Immigration into the United States: 1880 to the Present I.B Tauris and Co Ltd Publishers, London, England

Norton, Augustus Richard, 1987, Amal and the Shi'a, University of Texas Press, Austin, USA

Nyrop, Richard, 1979, Israel: A Country Study, Foreign Area Studies, The American University, Washington DC, USA

Ovendale, Ritchie, 1992, The Middle East since 1914, Longman Group UK Limited, London, England

Öke, Mim Kemal, 1982, Siyonizm ve Filistin Sorunu(1880-1914) Üçdal Neşriyat, İstanbul

Patai, Raphael, 1971, Encyclopedia of Zionism and Israel, Herzl Press and Mcgraw-Hill, New York, USA

Penslar, Derek J., 1991, Zionism and Technocracy: The Engineering of Jewish Settlement in Palestine, 1870-1918, Indiana University Press, Indianapolis, USA

Peretz, Don, 1978, The Middle East Today, Holt, Rinehart and Winston Inc., New York, USA

Pergalo, Sergio Della, Editor David Singer, 1996, Jewish Population in the United States, American Jewish Year Book, 1995, The American Jewish Committee, New York, USA

Pipes, Daniel, 1990, Greater Syria: The History of an Ambition, Oxford University Press, New York, USA

Political Encyclopedia of the Middle East, 1999, The continuum Publishing Company, Jerusalem, Israel

Reich, Bernard, 1996, An Historical Encyclopedia of the Arab-Israeli Conflict, Aldwych Press Limited, London, England

Reich, Bernard, 1992, Historical Dictionary of Israel, The Scarecrow Press Inc., Metuchen N.J., Washington DC, USA

- Reich, Bernard, 1995, Arab-Israeli Conflict and Conciliation: A Documentary History, Praeger Connecticut, USA
- Research and Statistics Section Department of Immigration and Multicultural and Indigenous Affairs, Immigration Update 2004
http://www.immi.gov.au/statistics/publications/immigration_update/Update_Dec05.pdf
- Richard, F. Nyron, 1978, Israel: A Country Study Wanshington D.C
- Rolef, Susan Hattis, 1993, Political Dictionary of the State of Israel, Macmillan Publishing Company, New York, USA
- Sachar, Howard Morley, 1958, The Course of Modern Jewish History, A Delta Book, Dell Publishing Co, New York, USA
- Sachar, Howard M., 1985, Diaspora, an Inquiry into the Contemporary Jewish World, Harper and Row Publishers, New York, USA
- Scheckner, Jeffrey, Editor David Singer, 1996, Jewish Population in the United States, American Jewish Year Book, The American Jewish Committee, New York, USA
- Sela, Avraham, 1998, Political Encyclopedia of the Middle East, Continuum, New York USA
- Sluglett, Peter, Marion Farouk-Sluglett, 1991, The Times Guide to the Middle East, the Arab World and Its Neighbours: A Political Guide, Times Books, London, England
- Smith, Pamela Ann, 2001, Paletsine and the Palestinians 1876-1983, CroomHelm Ltd., Sydney, Australia
- Stein, Kenneth W., 1984, The Land Question in Palestine 1917-1939, The University of North Caroline Press, Chapel Hill, USA, Appendix 2
- Taft, Renee, Edited by Bernard Reich and Gershon R.Kieval, 1986, Israel Faces the Future, Praeger, NewYork, USA
- Tessler, Mark, 1994, A History of the Israeli-Palestinians Conflict, Indiana University Press, Indianapolis, USA
- The Encyclopedia of Judaism, Judaism History of Part-I, 2000, Ancient Israel Brill Press, New York USA
- The Cambridge Encyclopedia of Middle East and Nort Africa, 1988, Cambridge University Pres, New York, USA
- The Ministry of Immigrant Absorption, Aliyah Absorption 1989-2000
<http://www.moia.gov.il/english/netunim/matzgete.pdf>
- Tibawi, A.L., 1978, Anglo-Arab Relitions and The Question of Paletsine, Luzac and Company Ltd., London, England
- Tunçdilek, Necdet, 1971, Güneybatı Asya Fiziki Ortam, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul

Umar, Ömer Osman, 2004, Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye, Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara

UNRWA (the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East)

<http://www.un.org/unrwa/news/index.html>

U.S Citizenship and Immigration Services, 2004 Yearbook of Immigration Statistics, Office of Immigration Statistics, U.S. Department of Homeland Security

<http://uscis.gov/graphics/shared/statistics/yearbook/Yearbook2004.pdf>

Viorst, Milton, 1987, Sands of Sorrow: Israel's Journey from Independence, I.B., Tauris and Co.Ltd Publishers, London, England

Wyllen, Stephen M., 2000, Settings of Silver: An Introduction to Judaism, Paulist Press, New York, USA

Wright, Martin, 1989, Countries in Crisis, Israel and Palestinians, Essex, UK

